Innhold:

NORSK TEKSTILINDUSTRI

RESSURSREGNSKAP

HØSTKONFERANSEN 1977

DEBATT

NYTT FRA SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

SOSIALØKONOMEN

NR. 10. DES. 1977 - ÅRGANG 31.

NSF 1908

SOSIALØKONOMEN

Nr. 10. 1977 årgang 31

Redaksjon:

Tor Kobberstad
Knut Arild Larsen
Leif Asbjørn Nygaard
Jan Frodrik Qvigstad

●

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Kjell Fiskvik
Nils Terje Furunes
Kristen Knudsen
Jan Erik Korsæth
Ole Jørgen Mørkved
Tore Sager
Steinar Strøm
Aina Uhde
Per Halvor Vale
Stein Østre

SOSIALØKONOMEN
Utgitt av
Norske Sosialøkonomers Forening

Formann:
Odd Skuggen

●

Utkommer med 10 nummer pr. år, den 15. hver måned unntatt juli og august

●

Sekretariat:
Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 100,—
pr. år. Enkeltnummer kr 11,—

INNHOLD

LEDER
Norsk tekstilindustri 3

AKTUELLE KOMMENTARER
ARILD HERVIK:
Ressursregnskap 4

NORSKE SOSIALØKONOMERS FORENINGS HØSTKONFERANSE 1977:
Ny konjunktursituasjon krise eller kontroll?
ODVAR NORDLI:
Innledning ved konferansen 7

HERMOD SKÅNLAND:
Konjunkturperspektiver og norsk næringsliv 9

PER KLEPPE:
Norsk motkonjunkturpolitikk 14

KÅRE WILLOCH:
Norsk motkonjunkturpolitikk 22

PER BRANNSTEN:
Arbeidstakernes problemer under skiftende konjunkturforhold 27

DEBATT
STEINAR STRØM:
Akademikersamfunnet 33

NYTT FRA SOSIALØKONOMISK INSTITUTT 36

ANNONSEPRISER (EKSKL. MOMS):

1/1 side	1 150,—
3/4 side	900,—
1/2 side	600,—
1/3 side	450,—
1/4 side	350,—

Farvetillegg: kr. 600,— pr. ekstra farve.
Tillegg for utfallende format: 10 %.

Bilagspriser oppgis på forespørsel.
Prisene er eksklusive klisjearbeid.
Tidsfrist: Innen 5. i utgivelsesmåneden.
Klisjeraster: Omslag 40 linjer. Innmat 48 linjer.
Omslag: 154 gr. kunsttrykk.
Innmat: 90 gr. Silverstar.
Trykt i offsett.
Reklametrykk A.s, Bergen

Association Internationale des Etudiants en Sciences Economiques et Commerciales
Den Internasjonale Sammenslutning av Økonomistudenter på Høyskole- og Universitetsnivå

HAR DET BETYDNING AT EN ØKONOM SOM SØKER STILLING HOS DEM, HAR SKAFFET SEG RELEVANT PRAKSIS I UTLANDET I LØPET AV STUDIETIDEN?

Vi tror de fleste norske arbeidsgivere vil svare ja. Allerede ved opptak ved Bedriftsøkonomisk Institutt og Norges Handelshøyskole teller det at man har praktisk erfaring og utenlandsopphold. Det gir studenten en verdifull dimensjon til studiet. Mange norske studenter søker dessuten å få praksis i studietiden. Vi tror at det gjør de ferdige kandidatene mer kompetente til å utføre en god jobb når de tar stilling i norsk næringsliv eller offentlig administrasjon.

AIESEC SKAFFER PRAKTIKANTJOBBER I UTLANDET FOR ØKONOMISTUDERENDE.

AIESEC er en internasjonal sammenslutning av økonomistudenter på høyskole og universitetsnivå, og har som formål å fremme forståelse og fredelig sameksistens mellom medlemslandene og øke studentenes utbytte av økonomistudiene. Dessuten ønsker man å bedre kontakten mellom studenter, studiestedene, og næringslivet. AIESEC har nå mer enn 50 medlemsland i alle verdensdeler. Hvert år besørger AIESEC utveksling av 3500–4000 studenter over hele verden. Stadig flere hvert år viser interesse for et slikt utenlandsopphold.

BETINGELSEN FOR AT VI KAN YTE DEN HJELP STUDENTENE ØNSKER ER AT NORSKE BEDRIFTER SIER JA TIL Å TA IMOT EN UTENLANDSK ØKONOMISTUDENT FOR EN PERIODE PÅ MELLOM 6 UKER OG 18 MÅNEDER.

Hvert år møtes AIESEC-medlemmer fra alle medlemslandene til en utvekslingskongress. Her overføres hver bedrifts spesielle ønsker og behov til hullkort som sammenliknes med alle studentopplysningene, ved hjelp av et spesielt utvekslings-dataprogram. Imidlertid må vi som regel dessverre meddele noen søkere at de ikke har fått jobb eller anledning til å være med på utvekslingen ettersom det antall studenter vi får ta med på kongressen står i klar sammenheng med det antall jobber vi har å tilby.

PRAKTIKANTEN KAN GÅ INN I DET DAGLIGE ARBEIDET ELLER TA PÅ SEG SPESIALOPPGAVER, DE BESTEMMER SELV KRAV TIL KVALIFIKASJONER.

Fra de bedrifter som svarer nei får vi vanligvis følgende momenter:
Vi har ikke tid til å ta oss av en praktikant, vi kan på ingen måte love at vedkommende skal få noe igjen for oppholdet, og hva koster det? Vi vil forsøke å overbevise Dem. Vi får kontakt med utenlandske økonomistudenter som har interesse i alle felter. Det være seg *EDB, personalforvaltning, regnskap, revisjon, statistikk og administrasjon.* Innen f.eks. markedsføring kan man benytte seg av anledningen til å få utført en markedsrapport innen deres bransje, – slik de er i det landet vedkommende kommer i fra. Og de har selvfølgelig anledning til å spesifisere land preferanser. Når det gjelder utgiftene beløper disse seg til mindre enn hva en bra kvalifisert kontorhjelp koster idag. Vi anbefaler en lønn på kr. 2 800,– og praktikanten betaler selv reisen. Vi tar oss av det praktiske som skattefritak og arbeids- og oppholdstillatelse. Ved å tilby en jobb bidrar De til å gi praksis og verdifull erfaring til kommende arbeidstakere i norsk næringsliv og offentlig forvaltning. Bortsett fra den direkte nytten ved å ta imot en utenlandsk praktikant kan man få verdifulle kontakter og opplysninger fra praktikantens hjemland samt et internasjonalt tilskudd til arbeidsmiljøet.

VENNLIGST KONTAKT OSS:

AIESEC-UTVALGET,
Bedriftsøkonomisk Institutt,
Frysjaveien 33 C,
OSLO 8
Tlf.: (02) 23 57 35

AIESEC-UTVALGET,
Sosialøkonomisk Institutt,
Universitetet i Oslo,
Postboks 1095, Blindern,
OSLO 3
Tlf.: (02) 46 68 00 - linje 8162

AIESEC-UTVALGET,
Norges Handelshøyskole,
Helleveien 30,
5000 BERGEN
Tlf.: (05) 25 91 30

NORSK TEKSTILINDUSTRI

Industridepartementet har i høst lagt fram en stortingsmelding om tiltak for å styrke konkurranseevnen i tekstil- og konfeksjonsindustrien. For tiden er dette bare en av mange industribransjer i vanskeligheter. Men den skiller seg ut ved at vanskelighetene ikke er knyttet spesielt til svake internasjonale konjunkturer og ved at næringen har vært under nedbygging gjennom en lang periode.

I løpet av de siste årene er det innført særskilte støttetiltak for tekstil- og konfeksjonsindustrien, men med forholdsvis beskjedne beløp. Mest omfattende er en direkte driftsstøtte som utbetales i forhold til sysselsettingen. De spesielle støttetiltakene anses som midlertidige. Men det framholdes i meldingen at disse støttetiltakene er en forutsetning for å holde store deler av næringen i gang.

Meldingen tar som utgangspunkt at en langsiktig målsetting for næringen må utformes. Ut fra denne skal gjøres valg og fastsettes dimensjonering av virkemidler, og Industridepartementet forutsetter at det vil bli aktuelt med tiltak for å bygge opp konkurranseevnen. Omfanget og varigheten av subsidier anses som et særlig viktig spørsmål, og samtidig er handelspolitikken av vesentlig betydning. Ut fra dette skal meldingen trekke opp retningslinjene for et 5-års aksjonsprogram.

Disse intensjonene kan synes meget fornuftige, men desto vanskeligere må de har vært å følge. Industridepartementets melding gir verken noen nye langsiktige perspektiver eller noen nye konkrete løsninger.

Det framstår som en hovedmålsetting at arbeidsplassene i tekstil- og konfeksjonsindustrien skal opprettholdes.

Her legges det vekt på sysselsettingen i distriktene og hensyn til kvinnelig arbeidskraft. Tiltakene skal derfor gis stor bredde, med tilbud til alle bedrifter. Det er all grunn til å spørre om dette er et realistisk opplegg til å bevare noen stor del av næringen. Tvert om tror vi at konsekvensen av slike tiltak er en fortsatt kontrollert nedbygging. For å holde oppe virksomheten på lengre sikt må tiltakene utformes mer selektivt og rettet mot den beste del av næringen.

Aksjonsprogrammet for de kommende 5 år går ut på at de eksisterende ordninger med blant annet investeringsstøtte og driftsstøtte skal føres videre. Det varsles ingen opptrapping av tilskuddene og ingen nye tiltak. Derfor bør heller ingen andre resultater ventes enn en bremsing av nedbyggingen, slik at denne kan skje i et tempo som er noenlunde sosialt akseptabelt. Men dette er heller ikke noe dårlig resultat, bare et annet resultat enn hva som sies å være ønskelig i meldingen.

Det forutsettes i meldingen at importen av tekstil- og konfeksjonsvarer fortsatt skal bremses med handelspolitiske tiltak. For øvrig skal produktiviteten økes med bedre teknisk utstyr og stigende kompetanse, og det skal satses på varer med kvalitet og særpreg.

Vi ser ingen nye vekstmuligheter for næringen i disse intensjonene, bare et opplegg for omstillinger i en stadig minkende næring. Spesielt urealistisk må det være når Industridepartementet tar sikte på å heve denne industriens konkurranseevne og rentabilitet til et nivå hvor næringen kan opprettholdes uten statlig støtte.

Det er vår forventning og spådom at Industridepartementet vil legge fram en ny melding med omtrent samme innhold omkring utløpet av den 5-års perioden som tiltakene skal gjelde for. Hvis da ikke tekstil- og konfeksjonsindustrien i mellomtiden allerede er blitt så liten at den ikke lenger berettiger særskilte stortingsmeldinger.

AKTUELLE KOMMENTARER

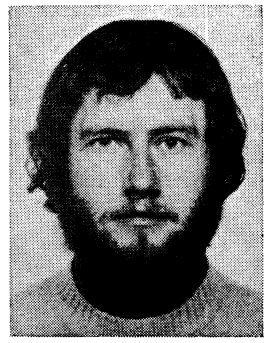

Ressursregnskap

AV
ARILD HERVIK

En utredning om ressursregnskap foreligger nå i NOU serien. Tidlig på høstparten vil det også komme en stortingsmelding om ressursregnskap.

Ressursregnskapssystemet skal gi informasjon om følgende hovedpunkter:

1) skaffe bedre oversikt over beholdninger og beholdningsendringer for de viktigste nasjonale naturressurser.
2) vise hovedtrekkene i samfunnets utnyttelse av disse ressursene
   a) Kan en knapp naturressurs i produksjon og forbruk erstattes med andre mindre knappe ressurser med noenlunde de samme egenskaper forøvrig?
   b) Kan produksjonsprosessene forbedres slik at verdifulle naturressurser utnyttes bedre?
   c) Kan forbruksmønsteret endres slik at forbruket av knappe naturressurser begrenses?
3) gi grunnlag for å vurdere ressursutnyttelsen i forhold til naturbeholdning og naturtilstand.

Måleenhetene i regnskapet er fysiske. For de enkelte ressurskategorier kartlegges beholdningssiden og den årlige fysiske strøm til forskjellige anvendelser i samfunnet. Materialbalanser er benyttet som metode fordi man også ønsker oversikt over årlige utslipp av forskjellige materialer.

Økonomer har lenge benyttet prinsippet om materialbalanser i studiet av miljøproblemer. Slike analyser har vært mer teoretiske, hvor mengde uttak av ressurser må balanseres mot mengden som går inn i aggregatet av vareproduksjonen pluss mengden utslipp og eventuelle lager. I forsøket på å operasjonalisere denne modellen har man i ressursregnskapet splittet balansene opp i forskjellige stadier, ved snitt gjennom den fysiske strøm. *Naturkapital-stadiet* behandler beholdningssiden og aspekter som forholdet mellom beholdning og uttak, utbygging av ressurskilder og forskjellige kilder til miljøproblemer ved ressursuttak. *Uttaks-stadiet* går nærmere inn på forskjellige måter å drive uttak på og behandler konsekvenser ved valg av uttaksform. *Råvarestadiet* gir oss oversikt over tilgangen av de forskjellige råvarene og anvendelsen av disse til forskjellige samfunnsoppgaver. *Sektorprosess-stadiet* er en nærmere studie av visse sentrale bearbeidingssektorer f.eks. kraftkrevende industri for å få detaljert oversikt over råvareanvendelsen i visse nøkkelsektorer.

Forbruks-stadiet gir uttrykk for at det i noen sammenhenger er ønskelig å kartlegge anvendelsen av råvarene til forskjellig sluttforbruk.

Man erkjenner at det er en pretensiøs oppgave å lage detaljerte regnskap for alle naturressursene. Spesielt vanskelig vil det være å samle objektive data for utslipp som kan være fornuftig informasjon til nærmere studier og vurdering av miljøskader. Ressursregnskapsmodellen tar sikte på å samle og systematisere utslippstall så langt dette er interessant og kostnadene er innen rimelige grenser. Man argumenterer med at utslipp er så nært knyttet til ressursbruken, at dette må inngå i en sammenheng for å gi vurderingsgrunnlag for en langsiktig ressurspolitikk.

I arbeidet med ressursregnskapet har man i første omgang konsentrert seg om å samle data om visse nøkkelressurser, fisk, arealer og energi. Ressursregnskapssystemet er da også belyst med eksempler for disse tre ressursene. Regnskapseksemplene gir lite nytt datamateriale. Noe får vi vite om fiskebestanden, men det fremgår at den type informasjon i dag er svært usikker. Vi finner et strømningskart for anvendelse av våre viktigste fiskeslag, og det er interessant å se at regnet i proteiner er norsk konsum 2% av tilgangen, og i calorier 9%. Energidata ser ut til å passe godt i et slikt materialstrømsystem. Elektrisitetsdata foreligger allerede i stor grad slik at det i hovedsak er å systematisere dataene i ressursregnskapssystemet. For kull utdrevet på Svalbard, får vi god oversikt over anvendelsen, men det er lite eksakt som kan sies om kullreservene på Svalbard. For arealregnskapet er det mulig på grunnlag av foreliggende statistikk å gi tilfredsstillende statusoversikter både for fylker og landet samlet. Tallgrunnlaget for å stille opp oversikter over bruksendring er derimot lite tilfredsstillende. I hovedsak har man benyttet dagens datatilgang ved disse regnskapseksemplene, og derved har heller ikke intensjonen vært å bringe frem noe nytt på datasiden. I større grad har man gått inn for å avdekke datamangler som skal utfylles i et prøveregnskap for de samme tre nøkkelressurser. Siktemålet er å avslutte dette prøveregnskapet i 1980.

De oppgaver ressursregnskapet skal tjene, oppsummerer man i følgende punkter:

– Løpende ressursregnskap vil gi bedre oversikt og kontroll med uttak og utnyttelse av landets viktige naturressurser. Dette vil være bakgrunn for å vise hvor og når det er påkrevet med tiltak i ressursforvaltningen og etablering av målsettinger og ressurspolitiske retningslinjer.

– Regnskapet vil være problemavklarende. Det vil blant annet kunne gi grunnlag for analyse av hvor problemene er i ressursutnyttelseskjeden og hvor eventuelle tiltak bør settes inn. Regnskapet vil også avdekke hvor en trenger mer detaljerte analyser (av miljøvirkninger, energibruk o.l.).

– Ressursregnskapet vil gi et bedret beslutningsgrunnlag for ressurspolitikken. Det vil kunne gi grunnlag for en sikrere anvendelse av både eksisterende og nye tiltak og virkemidler. Det vil også ha en viktig funksjon i å kontrollere at igangsatte tiltak har den ønskede effekt.

– Ressursregnskapsføringen vil også gjøre det lettere å kontrollere sikkerheten i de data og den statistikk som er utgangspunktet for regnskapsoppstillingen. Ved å lage et sammenhengende materialstrømregnskap får en en sjekk på konsistensen som vanlig statistikkproduksjon ikke alltid gir.

I arbeidet med ressursregnskapet er det forholdet til sosialøkonomien som er dårligst behandlet. Jeg skal ta opp et par kritiske punkter som må angå et videre arbeid.

For det første burde man drøfte hvilke typer ressursplanlegging som er nødvendig innenfor en blandingsøkonomi. Hvilke aspekter i ressursforvaltningen faller utenfor markedmekanismen? På hvilke felter vil markedsmekanismen trenge «hjelp» for effektiv ressursforvaltning? Hvis et uregulert marked kan sies å oppfylle våre kriterier for effektiv ressursdisponering så vil ressursregnskap som middel til planlegging være unødvendig. En mer teoretisk drøfting av markedsmekanismens muligheter i ressursforvaltningen kan være et godt holdepunkt for hvilken type informasjon man må forsøke å bygge opp i et ressursregnskap. Mer konkret kan man drøfte reguleringer vi har i dag (f.eks. fiskekvoter, energipriser, arealdisponering og kobberfond) og se hva et ressursregnskap kan bidra med i den forbindelse.

På lang sikt er ressursregnskapet på samme måte som nasjonalregnskapet tiltenkt den funksjon å danne informasjonsbakgrunn for å stille opp budsjetter som er knyttet til virkemidler for rammestyring. Dette reiser en hel rekke spørsmål og arbeidsoppgaver som foreløpig er lite behandlet i ressursregnskapsprosjektet:

1.

I oppbygging av økonomiske planleggingsmodeller er virkemidlene og drøftingene av dem en viktig del. Det samme kan ikke sies om ressursregnskapsmodellen hvor man savner en samlet behandling av aktuelle virkemidler. Sålenge man ikke har greid å integrere virkemidlene i modellen, kan leseren bli litt forvirret over hvordan man tenker seg den langsiktige ressursplanlegging.

2.

Oppbygging av ressursregnskap kan medføre utvikling av en planleggingsprosedyre som ikke er integrert i dagens forvaltningssystem, hvor nasjonalregnskapet er det grunnleggende informasjonssystem. Det er foreløpig ikke drøftet inngående hvor ressursregnskapet står i forhold til nasjonalregnskapet. Begrepet og definisjoner bør så langt det er mulig, legges nær opp til nasjonalregnskapet. Likeså burde man trekke på den erfaring man har for databearbeiding i nasjonalregnskapet og undersøke om prosedyrer og tabelloppsett her kan være til hjelp. Hvis vi går tilbake til de fem stadiene i ressursregnskapet, vil vi se at *naturkapital-stadiet* har en klar parallell til beholdningssiden i nasjonalregnskapet. Her beskrives realkapitalen på åpningstidspunktet og årlige beholdningsendringer ved investeringer. Vi har også konti for omvurdering og avslutningsbalansekonti, og det skal balansere i verdimål. Ressursregnskapet blir en utbygging av kapitalregnskapet til også å omfatte naturkapital. I stedet for investeringer får vi årlig ressursuttak, og vi får en ny konto for utslipp, og det hele skal balansere i fysiske mål. *Råvarestadiet* har sin klare parallell til de årlige varebalanser i nasjonalregnskapet. Disse kartlegges ikke bare i verdimål, men også i fysiske mål, slik at noe informasjon i ressursregnskapet kan hentes direkte ut av det detaljarbeidet som man gjør i nasjonalregnskapet. Det er imidlertid uklart om råvaredefinisjonene er sammenfallende. Ved sektoroppdelingen vil det være nødvendig at ressursregnskapet anvender den samme som i nasjonalregnskapet ved balansering av tilgang og anvendelse. De øvrige tre stadier kan sees på som en utdyping av informasjon som kan være av betydning for en langsiktig ressursplanlegging. Også her kan det være en rettesnor å legge seg så nær opp til nasjonalregnskapet som mulig.

3.

Ressursregnskapet går lenger enn å kartlegge reserver for å overvåke årlige endringer. Ressursene skal bringes inn i en regnskapsmessig sammenheng med formål å drive ressurspolitikk. Det kan da være grunn til å stille spørsmålstegn ved om det er en slik sammenheng mellom ressursene at det er påkrevd å samle dem i et regnskap. Et annet spørsmål er hvordan ressursregnskapet konkret vil inngå som hjelpemiddel for samordningen av den langsiktige ressurspolitikk som er Miljøverndepartementets ansvarsområde. Disse punktene er noe drøftet i NOU-en og Stortingsmeldingen, men burde kanskje være viet enda større oppmerksomhet.

4.

Forholdet mellom økonomisk planlegging og ressursplanlegging er også ufullstendig behandlet. Det er antydet ganske kort at man tar sikte på å koble ressursregnskapet sammen med de økonomiske planleggingsmodellene. Derved kan man få konsekvenser for ressursforbruket ved alternative økonomiske politikker og virkningen på sentrale økonomiske størrelser av forskjellige restriksjoner på ressursforbruket. Dette forholdet mellom økonomisk planlegging og ressursplanlegging tilhører de høyt prioriterte arbeidsoppgaver i prosjektet.

5.

I spørsmålet om å lage budsjetter, målsettinger eller retningslinjer for den framtidige ressurspolitikk sies det lite om hvor bindende denne type budsjetter skal være. Hvordan vil man behandle fremtidig usikkerhet? Er det f.eks. meningen at disse langsiktige ressursbudsjetter skal revideres løpende etter som ny informasjon foreligger? I denne sammenheng kunne det også være fristende å reflektere litt over forholdet mellom det man i ressursregnskapet ville kalle energibudsjetter og det arbeidet som idag pågår ved alternative energiprognoser hvor forskjellige tiltak for energiøkonomisering bygges inn i prognosene. Overgangen fra å kalle dette en prognose til å kalle det et program, eller endog et budsjett er flytende og henger sammen med hvor sterke virkemidler man vil sette inn for å oppnå målsettingene. Det synes klart at energiregnskapet bør utvikles slik at det kan tjene som datagrunnlag i prognosearbeidet.

Det videre arbeidet med ressursregnskap er nå lagt til Statistisk Sentralbyrå. En gruppe på 6 mann vil her ha engasjementer fram til 1981. Disse stillingene vil så bli faste dersom ressursregnskapet blir tatt i bruk av dem som er ansvarlige for ressurspolitikken.

NORAD
Direktoratet
for utviklingshjelp

Planlegger for helseinstitusjoner i Botswana.

Norge gir bistand til et program for utvikling av helsetjenesten på landsbygda i Botswana. Bistanden planlegges utvidet til å omfatte utbedringer ved helsesentra og sykehus, I den forbindelse skal Direktoratet for utviklingshjelp (NORAD) engasjere en planlegger til planleggingsenheten i Helseministeriet.

Arbeidsoppgaver: Den engasjerte vil ha ansvaret for å koordinere planlegging og gjennomføring av programmet for utbedringer ved helsesentra og sykehus. Gjennomføringen vil skje i samarbeid med bl.a. Ministeriet for offentlige arbeider, som har ansvaret for den bygningsmessige gjennomføring. Til dette ministerium vil NORAD engasjere en arkitekt og en byggekontrollør.

Kvalifikasjoner: Økonomisk eksamen fra høyskole eller universitet, eller høyere teknisk utdanning supplert med økonomisk utdanning. Erfaring fra helseplanlegging og prosjektadministrasjon. Erfaring fra arbeid i utviklingsland er ønskelig.

Tjenestested: Gaborone

Arbeidsspråk: Engelsk

Kontraktstid: 2 år

Tiltredelse: Sommeren 1978

Søknadsfrist: 10. januar 1978

Søknadsskjema og nærmere opplysninger fås ved henvendelse til Personellkontoret, Direktoratet for utviklingshjelp (NORAD), Fridtjof Nansens vei 14, Postbok 8142, Oslo Dep., Oslo 1. Telefon (02) 46 18 00 linje 184 eller 176.

Innledning ved NSF's Høstkonferanse 1977

AV
STATSMINISTER ODVAR NORDLI

Den mangeårige svenske statsminister Tage Erlander har i en av sine memoarbøker beskrevet en spenning mellom økonomiske og politiske synspunkter i 1920-årene. Han skriver at det fram mot 1930 var en oppfatning hos de svenske sosialdemokrater at en aktivitetsstimulerende politikk fra statens hånd kunne være et riktig middel mot arbeidsløsheten. Men mot dette stod en mur av sosialøkonomisk ekspertise.

De svenske sosialdemokratene hadde verken den tilstrekkelige politiske styrke, eller den tilstrekkelige faglige sikkerhet til å være trygge på at deres syn var det riktige.

I etterpåklokskap er det lett å se det meningsløse i det blindebukkspill som man den gang henfalt til når man skulle komme seg ut av den tids krise.

Men sett med 1920-årenes øyne kan det sikkert gis mang en god forklaring på hvorfor toneangivende sosialøkonomer og andre eksperter gav de råd som de gjorde.

Det sies at feilen ved generaler er at de forbereder seg på å kjempe den foregående krig på ny. Tilsvarende kan man kanskje hevde at det er fare for at sosialøkonomene under aktuelle forhold forbereder seg på å bekjempe den forrige økonomiske krisen.

Stilt overfor dagens økonomiske problemer, kan vi i alle fall konstatere at ingen er i stand til å gi oss den kokebok som vi kan løse våre aktuelle problemer etter.

Vi tror ikke lenger at økonomiske prosesser er noe som styres av naturlige eller unaturlige lover som mennesker ikke har herredømme over. De fleste av oss vil hevde at økonomiske spørsmål som dreier seg om investering og forbruk, tilbud og etterspørsel, kredittpolitikk og finanspolitikk, er gjenstand for påvirkning av menneskelig fornuft, menneskelige handlinger og beslutninger.

Men når vi ser på den utvikling som den moderne verden har vært gjennom i de siste årene, er det sannelig vanskelig nok å få øye på hvor fornuften har satt sine spor.

Man får snarere et inntrykk av at det er med økonomien som med været i Storm Petersens beskrivelse, alle snakker om det, men det er ingen som gjør noe med det.

Men selv etter denne trosbekjennelse til fornuften, og selv etter å ha sett denne imponerende faglige ekspertise mobilisert på Grand Hotel en torsdag formiddag, har jeg likevel ikke noe særlig sterkt håp om at denne konferansen vil kunne være i stand til å gi de svar og løsninger som vi i vårt land, og folk i andre land, så inderlig ønsker og trenger.

For vi må innse at fornuft alene er ikke nok. Og det er heller ikke nok med fornuft bare på Grand Hotel. Den trengs også mange andre steder, i mange andre land for å kunne slå gjennom. Viktig er det også at fornuften må trenge inn i og inngå en allianse med de nødvendige politiske krefter for å omsette tanker og ord i handling.

Og det er kanskje her vi kan ha størst grunn til å være mismodige når det gjelder vår tilsynlatende hjelpeløshet i den nåværende konjunktursituasjon – det ser ikke ut til å være lett å bringe fornuften og de politiske besluttende myndigheter sammen på en slik måte at vi sprenger den onde sirkel som vi er havnet i. Kanskje det er en ny form for Tage Erlanders blindebukklek vi ser i dagens verden.

Det er kanskje dårlig pedagogikk først å presisere at jeg ikke tror denne konferansen vil kunne gi alle svar på de spørsmål som jeg finner så brennende, for deretter å formulere noen av disse spørsmål.

Men jeg vet at norsk sosialøkonomi har vært mest på høyden når den har beskjeftiget seg med fundamentale samfunnsspørsmål. Derfor kaster jeg ut mange av problemene.

Det er for meg et dypt og uakseptabelt paradoks mellom på den *ene* siden alle de udekkede materielle behov i verden, og på den *annen* side den moderne økonomis muligheter til å dekke mange av disse behov, og for det *tredje* vår alvorlig manglende evne til å mobilisere dette produksjonsapparatet til å dekke disse behovene.

Det ligger nær å gå ut fra at de moderne samfunn med sin gode organisasjon og med sitt effektive produksjonsapparat både bør kunne gi arbeid til dem som trenger det, og dernest spre ut over en trengende verden de materielle goder som vi kan produsere om vi bare har evne til å sette produksjonsapparatet i gang.

Når vi ikke gjør dette, når vi både her til lands, og i mye sterkere grad i andre land har en ledig produksjonskapasitet i bedriftslivet, og ledige hender på arbeidsmarkedet sies det at dette har noe med kostnadsnivået, prisstigning og betalingsbalanse å gjøre.

Det er tydeligvis noe grunnleggende i veien med vår oppfatning av den økonomiske virkelighet og vår evne til å finne de rette innsatsmidler.

Verden av i dag skiller seg sterkt fra verden i tidligere perioder. For det *første* er den internasjonale avhengighet blitt så mye sterkere. Vi kan lett se at dette forsterker krisetendenser, og det gjør det vanskelig å finne gode langvarige løsninger i et enkelt land, hvis de andre landene ikke opptrer likedan. Her ligger en side av konjunkturproblemet som for Norge er av den største betydning.

For det *annet* er de økonomiske hovedstørrelser noe som ikke bare styres av sentralbanker og finansministre. Dagens samfunn er gjennomorganisert, og i alle retninger finner vi grupper av inntektstakere, produsenter og andre næringsdrivende som både innbyrdes og de ulike grupper imellom er organisert i et sterkt og komplisert nettverk av interesseorganisasjoner.

For det *tredje* har vi nå i rundt 40 år hatt en internasjonal økonomisk utvikling som nesten bare har pekt oppover. Det gjelder både de reelle økonomiske størrelser, og det gjelder ikke minst de nominelle størrelser, priser, lønninger, kostnader. Vi er mentalt dårlig forberedt på å godta at inntekter og produksjon ikke alltid fortsetter å vokse.

Det er i dag ikke nok med en god økonomisk teori for å finne en bedre tilpasning i de nasjonale økonomier og i det internasjonale samfunnet. Det trengs også betydelig innsikt i hvordan grupper av mennesker agerer og reagerer. Selv om den moderne velferdsstat har et godt organisert apparat til å gjennomføre mange selektive tiltak i den økonomiske politikk, er det uforenlig både med våre økonomiske og politiske ideer å legge en statlig autoritet over de store organisasjonenes virksomhet.

Vi har nå i et par år levd med en massearbeidsløshet i den industrialiserte verden, og ekspertene forteller oss at vi ikke kan vente noen betydelig nedgang i den samlede ledigheten før om tidligst 3 år. Riktignok er arbeidsledigheten i dag ikke forbundet med den samme sosiale nød og de uverdige menneskelige forhold som vi hadde i tidligere tider.

Men det er fortsatt uverdig for vårt moderne demokratiske velferdssamfunn at vi midt i vår nesten grenseløse tekniske effektivitet ikke greier å organisere oss slik at vi har jobber til dem som trenger det og ønsker det.

Hvis vi ser på verden utenfor den lille gruppen av rike industrialiserte land blir vår maktesløshet til å løse viktige problemer enda mer skjærende. Misforholdet mellom de forhold som verdens fattige flertall og verdens rike mindretall lever under kan ikke la seg forklare på noen rimelig akseptabel måte.

Her ligger vår aller største utfordring. Vi plikter å møte denne utfordringen hver på vår skanse. Det gjelder landets politiske myndigheter, det gjelder også alle de faglige kretser og organisasjoner som beskjeftiger seg med fagområder som er av betydning i dette.

Før jeg avslutter mitt åpningsinnlegg vil jeg gjerne gi honnør til Norske Sosialøkonomers Forening for at den lever opp til gode tradisjoner i norsk sosialøkonomi.

Jeg vet at sosialøkonomer kanskje ikke har det sterkeste ord på seg for alltid å opptre i den største enighet. Det har vært sagt at hvor 2 sosialøkonomer møtes er det minst 3 ulike meninger.

Antall økonomer i denne forsamling tilsier derfor at vi neppe får noen entydige svar fra konferansen. Men i dagens situasjon er ikke et *entydig* svar det vi venter på. Vi trenger først og fremst en solid og dyptpløyende faglig drøfting av disse livsviktige samfunnsspørsmål.

Jeg tror ikke en slik konferanse kommer noe nærmere det store mål som ligger bak den, hvis den bare blir en reprise på kjente holdninger og utsagn om økonomiske spørsmål. Det er bare når vi er villige til å sette kjepphestene på stallen at vi kan ha håp om en debatt som kan gi oss en noe bedre veiledning om hvordan den økonomiske politikk hjemme og ute kan legges opp for å være i samsvar med viktige internasjonale og nasjonale mål og oppgaver.

Jeg ønsker lykke til med konferansen!

Konjunkturperspektiver og norsk næringsliv

AV
DIREKTØR HERMOD SKÅNLAND
NORGES BANK

Det hjelper lite hva man får til i kombinerte oppgjør når lønnsglidningen får et omfang som vi har sett i løpet av det siste år. Under slike forhold kan ikke ansvaret for opprettholdelse av full sysselsetting legges med hele sin tyngde på regjering og storting. Det er først og fremst hva næringslivet og lønnstakerne selv foretar seg som er avgjørende for om man kan produsere varer og tjenester som lar seg selge i konkurranse med andre land. Og jo mindre myndighet man vil overlate til sine sentrale organisasjoner, jo mer faller ansvaret på den enkelte bedrift og arbeidsplass. Men dermed er ansvaret også pulverisert, og den grunnlovfestede rett til arbeid reduserer seg til retten til å ha noen å skylde på når det går galt.

Når en vil vurdere perspektivene for norsk næringsliv, kan en kanskje forsøke å systematisere de forhold som må trekkes inn i vurderingen ved å skille mellom den internasjonale konjunktursituasjon, de mer langsiktige strukturproblemer og vår egen økonomiske politikk på kort og mellomlang sikt.

De internasjonale konjunkturutsikter har nettopp Mr. Marris gjort rede for på en måte som – om de ikke var klargjørende som jeg hadde tenkt å si – i hvert fall gjorde det klart for oss hvor uklare de er. Vi som regelmessig har anledning til å høre ham i OECD's forskjellige komitéer, hadde ventet oss et foredrag nettopp av en slik faglig kvalitet og så vel fremført som det vi nettopp har hørt. Jeg har for min egen del lite å tilføye til den analyse og de vurderinger han har gitt. Det ser ut til at den produksjonsøking vi kan vente i tiden fremover neppe i noen vesentlig grad vil kunne redusere den ledige kapasitet og spesielt arbeidsløsheten i Vest-Europa, mens det på den annen side heller ikke er sannsynlig at det skal utvikle seg et nytt økonomisk tilbakeslag slik vi opplevde det for noen år tilbake. I stedet for å gå nærmere inn på denne siden av det økonomiske bildet vi står overfor, skal jeg forsøke å si noe om de andre faktorene jeg nettopp nevnte.

På bakgrunn av den situasjon de industrialiserte land forøvrig befinner seg i, må vi kunne slå fast at Norge er umåtelig gunstig stilt. Årsakene til dette er vel kjente. For det første innebærer oljeaktiviteten både direkte og indirekte en betydelig etterspørsel. Etter Arbeidsdirektoratets oppgaver var det i januar i år sysselsatt ca. 25 500 i virksomhet som knytter seg til produksjon og leting etter olje eller til leveranser til slik virksomhet. Gjennom anvendelsen av de inntekter som dermed tjenes opp får dette betydelige virkninger også for den øvrige økonomi. Av enda større betydning er det at utsiktene til sterkt stigende eksportinntekter og skatteinntekter til det offentlige har gjort det mulig og forsvarlig å holde etterspørselsnivået så høyt at det nødvendigvis måtte føre til store underskott overfor utlandet. Denne politikk er beskrevet og diskutert i så mange sammenhenger at det skulle være overflødig å gå nærmere inn på den her.

Disse forhold har gjort det mulig for Norge å holde nærmest full sysselsetting gjennom det internasjonale tilbakeslaget og å bringe arbeidsledighetsnivået ytterligere ned i år. Våre ledighetstall er lavere enn i praktisk talt alle andre industrialiserte land, unntatt Sveits og Luxembourg der nokså spesielle forhold gjør seg gjeldende. Inntil nylig har også Sverige vært i samme stilling, men der er det blitt et påtrengende spørsmål hvor lenge de kan fortsette å følge en like ekspansiv linje som vi har gjort. Vår politikk har vært basert på forutsetningen om at tilbakeslaget ville bli avløst av en oppgangskonjunktur som ville gjøre det mulig å avvikle de ulike støttetiltak og la den innenlandske etterspørsel øke i et mer moderat tempo. Det har vært påpekt tidligere, og det er bekreftet av Mr. Marris her i dag, at noen mer utpreget oppgang enn det vi nå er inne i kan vi ikke vente oss i den tiden det er aktuelt å

Hermod Skånland er cand. oecon. fra 1951. Han har vært ansatt i Statistisk Sentralbyrå og Finansdepartementet. Direktør i Norges Bank siden 1971.

planlegge for. Spørsmålet melder seg da om hvor høyt vi kan sette vårt eget ambisjonsnivå for sysselsettingen. Selvsagt vil alle fortsatt gå inn for å holde full sysselsetting, men dette begrepet har jo alltid i praksis måttet innebære at vi til enhver tid har hatt en del ledige. Det har aldri vært definert hvor høyt tall på registrerte ledige som kunne tolereres, men i praksis har det vist seg at kom det opp mot 30 000 på det høyeste om vinteren, som antakelig svarer til henimot 2 pst arbeidssøkere uten arbeidsinntekt som gjennomsnitt over året i Byråets utvalgsundersøkelse, ville man sette i verk tiltak utover det ordinære på arbeidsmarkedet for å redusere ledigheten. Internasjonalt sett er imidlertid dette et svært lavt ledighetsnivå. I 1973, det siste året før tilbakeslaget satte inn, var tilsvarende tall 4,7 pst i USA 5,6 pst i Canada, 2,8 pst i UK og 2,6 pst i Frankrike og 2,5 pst i Sverige, for bare å nevne noen eksempler. Nå har Norge tradisjonelt lykkes i å holde en lavere ledighet enn de fleste andre industrialiserte land, og vilkårene for å lykkes skulle relativt til andre land være minst like bra nå som tidligere av grunner jeg allerede har vært inne på. Om det imidlertid skal lykkes i praksis avhenger i første rekke av to forhold, nemlig hvordan vi håndterer de strukturmessige mistilpasninger i vårt næringsliv og hvordan vi løser våre kostnadsproblemer.

Det er en åpenbar vanskelighet i konjunkturpolitikken at det ikke alltid er lett å skille mellom de avsetningsproblemer som knytter seg til en produksjonsstruktur som ikke svarer til den etterspørsel en må regne med å stå overfor på mellomlang og lang sikt, og de problemer som reises av en midlertidig svikt i den generelle etterspørsel. All den stund det dreier seg om hvor varig et etterspørselsbortfall er, lar det seg heller ikke gjøre å trekke noe klart skille. I den situasjon vi har stått overfor i de senere år er det likevel alment erkjent at visse næringer har stått overfor problemer som ikke har vært konjunkturbetont. De mest utpregete eksempler er skipsfart og skipsbygging, tekstil og bekledningsindustri. Derimot er det vanskeligere å si hvor mye strukturell mistilpasning betyr for enkelte metall- og metallvareindustrier, og i treforedlingsindustrien.

Den motkonjunkturpolitikk Norge har ført har i noen grad også blitt en motstrukturpolitikk. Dette kommer vel tydeligst fram i vår støtte til skipsbyggingsindustrien, hvor det er alment akseptert at det vil være omfattende overkapasitet internasjonalt så langt fram øyet kan se. Nettopp fordi utsiktene er så dystre også på lang sikt blir det også uhyre kostbart å opprettholde sysselsettingen på slike områder. I flere tilfeller ser det ut til at den offentlige støtte er like stor som de arbeislønninger som inngår slik at vi i realiteten får betalt for materialene, men gjør arbeidet gratis. Dertil kommer at selv materialene må leveres med finansiering gjennom så lange lån at realverdien av de tilbakebetalinger vi en gang får, da vil være sterkt redusert.

Selv slik støtte kan imidlertid være forsvarlig for en tid hvor alternative muligheter for sysselsetting er svært vanskelige å finne. Men opprettholdes sysselsettingen på denne måten, vil dette i seg selv medføre at insitamentet til å legge om produksjonen eller søke annet arbeid blir lite og derved fører politikken også til en opprettholdelse av strukturproblemene.

Om man på denne måten har oppnådd en utsettelse, vil ledighetsproblemet før eller siden oppstå når tilpasningen skal gjennomføres. Under tilpasningen, når den enn tas, vil det uvegerlig oppstå en viss grad av friksjonsledighet. Spørsmålet er ikke så mye om en vil akseptere dette, som når en vil gjøre det. Og i denne sammenheng kan utsettelsen ha sin verdi, for så vidt som det er lettere å ta tilpasningen i en periode med rimelig etterspørsel etter arbeidskraft på andre områder. Men når vi ikke lenger har forventninger om en slik generell bedring, tjener heller ikke utsettelsen noen hensikt mer.

Når en beveger seg fra målsettingsplanet over til den praktiske gjennomføring av sysselsettingspolitikken, kan det i det hele tatt være nyttig å vie tidsperspektivet noe større oppmerksomhet enn det vanligvis blir gjort i norsk debatt. Under den valgkamp vi nettopp har gjennomlevd har det vært tydelig at alle partier vil holde fast ved målsettingen om full sysselsetting. Men de virkemidler vi bruker kan ha både umiddelbar betydning for sysselsettingen og effekt på lengre sikt, og disse virkningene går ikke nødvendigvis i samme retning. En etterspørselsøkning som i første omgang bidrar til økt sysselsetting, kan øke kostnadspresset så mye at virkningen senere via konkurranseevnen blir negativ. Dette kan under visse vilkår rettes opp igjen ved kursendring, men det er også tenkelig – og blir i alle fall hevdet av svært mange – at sterkere prisstigning i seg selv demper etterspørselen på grunn av den økte usikkerhet i de økonomiske kalkyler som følger med. Ikke alle vil være enige i dette siste, og det må sikkert knyttes bestemte forutsetninger til påstanden for at den skal holde. Men en slik mulig sammenheng skulle være tilstrekkelig til å vise at det ikke er særlig fruktbart bare å erklære og gjenta at man vil holde full sysselsetting. Virkemidlene som velges kan være nokså avgjørende for hvor godt målsettingen skal kunne realiseres på ulike tidspunkter fremover i tiden.

Selv om løsningen av de strukturproblemer vi står overfor kan medføre at ledigheten her i Norge de nærmeste år blir noe høyere enn den hittil har vært, skulle ikke dette alene kunne true vår stilling i teten blant nasjoner med hensyn til sysselsettingsnivå. Den ledighet som vi av denne grunn vil måtte avfinne oss med vil vel de fleste andre steder bli kalt for full sysselsetting. Forutsetningen som må være oppfylt for at det skal gå så bra er imidlertid at ikke sysselsettingen samtidig rammes for sterkt av en svekket konkurranseevne. I denne forbindelse tror jeg ikke det er tilstrekkelig at den «ikke forverres», fordi vi neppe fullt ut har sett virkningene av den relative svekkelse

som har funnet sted i løpet av de siste år. Undersøkelser av hvordan kursendringer virker inn på utenrikshandelen tyder på at virkningene sprer seg over et nokså langt tidsrom med den sterkeste effekt 2–3 år etter at kursendringen har funnet sted. Man ville vente at det samme var tilfellet om det er endringer i nominelle kostnader i egen valuta som har forårsaket svekkelse i konkurranseevnen. Derfor er jeg redd for at vi enda ikke fullt ut har sett utslagene av den forskyvning i relativt kostnadsnivå til vår ugunst som fant sted i 1975 og 1976, og derfor kan vi heller ikke vente umiddelbare virkninger selv om vi fra nå av skulle klare å få en kostnadsutvikling som er gunstigere enn i andre land. Vi må også være oppmerksom på at det vil kreves mer enn før for å komme bedre ut enn andre land, fordi disse er i ferd med å bringe inflasjon nedover. Mr. Marris nevnte at den i OECD som helhet for tiden er ca. 6 pst, mens den hos oss er 9–10 pst. Det er tydelig at vi stadig har en lang veg å gå.

På noe lengre sikt vil en skjev kostnadsutvikling måtte rettes opp gjennom kursutviklingen. Selv ikke et oljeland vil kunne leve med et kostnadsnivå som innebærer at avsetningsmulighetene for landets næringsliv gradvis undergraves. Men en depresiering kan realøkonomisk være en kostbar løsning. For det første er det innenfor det slangesystem vi deltar i, ikke bare vi selv som bestemmer når en eventuell depresiering skal gjennomføres. For det andre vil en depresiering gjerne finne sted etter at virkningen av svekket konkurranseevne er et faktum og allerede har vært det gjennom noen tid. Og virkningen av dette vil da allerede ha ført til realøkonomisk tap for vårt land. Endringer i kronens internasjonale verdi for å rette opp en svekket konkurranseevne er i det hele tatt en nødløsning som vi kan bli nødt til å gripe til eller som markedet påtvinger oss, men den er ingen erstatning for en politikk som begrenser kostnadsstigningen uttrykt i norske kroner. De mange eksempler fra land som har måttet slå inn på denne vegen frister heller ikke til å slutte seg til denne gruppen.

Et ytterligere vilkår for en heldig utvikling er at næringslivet styrker sin egen salgs- og produksjonevne. Det økonomiske liv kjenner mange eksempler på muligheter som ikke har vært fulgt opp. Det ligger imidlertid utenfor mitt felt å gi nærmere anvisninger på dette området.

Et spørsmål som det kan være naturlig å stille er om vi i fremtiden vil være stillet overfor sterkere konjunktursvingninger enn hittil i etterkrigstiden. Hvis dette skulle være tilfelle, vil det i seg selv være et kontraktivt element, idet økt usikkerhet må ventes å virke bremsende på investeringslysten og derfor også gjøre konjunkturpolitiske tiltak fra myndighetenes side mindre effektive når disse retter seg spesielt mot investeringene. Jeg tror imidlertid vi skal være varsomme med å trekke den slutning at konjunktursvingningene virkelig er blitt sterkere. Det kan være fristende på bakgrunn av tilbakeslaget i 1974 – 75, men omfanget av dette hadde så spesielle årsaker at det ikke uten videre er grunn til å regne med at historien gjentar seg. Jeg vil føle meg atskillig sikrere på en spådom om at vi inntil inflasjonstrusselen er overvunnet internasjonalt ikke får noen egentlig høykonjunktur av den type vi hadde flere av i 1960-årene og i 1971 – 72. Men viser dette seg å være riktig, vil nødvendigheten av kontraktive tiltak fra myndighetenes side når man stanger opp mot produksjonsgrensene også bli mindre. Det er derfor godt mulig at konjunktursvingingene til langt ut i 1980-årene blir mindre enn de har vært tidligere i etterkrigstiden, men at vi til gjengjeld nokså lenge må finne oss i å leve i en konjunktursituasjon som bare er måtelig tilfredsstillende. Mye vil imidlertid avhenge av om myndighetene i forskjellige land vil føle seg tvunget til å treffe kontraktive tiltak for å bekjempe en kostnadsinflasjon, selv i perioder med forholdsvis lavt etterspørselsnivå.

En utvikling som her skissert må få konsekvenser også for bedriftenes konjunkturtilpasning, og det er fare for at disse konsekvensene også kan gjøre det vanskeligere å motvirke et sviktende etterspørselsnivå. For det første er det grunn til å være varsommere med å produsere for lager når etterspørselen svikter. Men at man må være varsommere, betyr ikke nødvendigvis at det ikke bør gjøres. Det må vurderes ut fra avsetningsmulighetene i hvert enkelt tilfelle. Det er for eksempel ingen tvil om at den lagerproduksjon som fant sted innenfor aluminiumindustrien i 1975 i ettertid har vist seg å ha vært ganske lønnsom, og skulle en etterspørselssvikt igjen oppstå på et slikt område hvor de langsiktige avsetningsmuligheter er meget gode, er det ingen grunn til ikke å gjenta suksessen. Det er derimot mer betenkelig å produsere for lager på områder hvor vårt kostnadsnivå hemmer avsetningsmulighetene under noenlunde normale konjunkturforhold. Dette synes delvis å være tilfelle i treforedling, selv om vi vel også står overfor en generell lavkonjunktur som på dette spesielle området er blitt svært langvarig. Men problemet er naturligvis at det på forhånd ikke er lett å avgjøre om en avsetningssvikt hører inn under den ene eller den andre kategori. For næringslivet vil den generelle konsekvens som må trekkes derfor lett bli at man ikke kan bygge på forutsetningen om at varene skal kunne selges under en ny høykonjunktur.

En annen konsekvens av situasjonen som det i alle fall internasjonalt ville være ønskelig om næringslivet kunne trekke, var at man i mindre grad satset på investeringer med sikte på å spare arbeidskraft. Dette vil imidlertid i vesentlig grad avhenge av relasjonene mellom arbeids- og kapitalkostnader. Slik lønningene fastsettes i praktisk talt alle vestlige land er det fare for at man selv med forholdsvis betydelig ledighet ikke får en slik tilpasning mellom lønns- og kapitalkostnader at investeringenes sammensetning i seg selv vil bidra til å redusere ledighetsproblemene.

I vårt eget land har man helst villet gå den motsatte veg: gjennom arbeidssparende investeringer skal produktiviteten økes så mye at bedriftene kan bære et høyt lønnskostnadsnivå. Jeg har ikke stor tro på at denne vegen fører fram. Større kapitalutstyr binder en større del av bruttoinntektene til renter og avskrivninger, og det blir ikke nødvendigvis mer igjen for å dekke høye lønnsutgifter. Det blir det bare dersom investeringen gir en avkastning utover hva kapitalbetjeningen krever, men slike investeringer har alltid vært god forretning og det ligger ikke noe spesielt nytt i en slik politikk. Forsøker man å stimulere investeringene ved lavere rente enn markedsrente eller ulike former for tilskott, betyr det at lønnstakerne må dekke en del av kapitalkostnadene gjennom skattleggingen. Da har de i realiteten ikke oppnådd noe i form av egen forbruksevne gjennom de høye lønninger, men vi har ført inn et nytt element av forvridning som gjør en optimal tilpasning av ressursinnsatsen vanskeligere å få til.

Men det er ingen tvil om at investeringsviljen fortsatt er sterk i norsk næringsliv. Den nedgang nasjonalbudsjettet viser fra 1977 til 1978 i industri og bergverk (utenom oljeutvinning m.v.) skriver seg fra nedtrappingen av Rafsnes-utbyggingen. Utenom dette er det antakelig en fortsatt økning. Sett ut fra et aktivitetssynspunkt er jo dette gunstig. På den annen side synes det rimelig å anta at mange bedrifter i tiden fremover vil føle behov for en finansiell konsolidering. De ofte gjentatte krav om en styrking av egenkapitalen vil jo ikke hjelpe på bedriftenes soliditet dersom bedre inntjening gir grunnlag for ny, delvis lånefinansiert investering, slik at egenkapital*andelen* er uforandret eller til og med fortsetter å synke. På denne bakgrunn kan det bli vanskelig å få gjennomført en så sterk øking i industriinvesteringene i årene framover som forutsatt i Langtidsprogrammet, enn si øke dem ytterligere som antydet i Nasjonalbudsjettet 1978. Det må i så fall forutsette en betydelig inntektsomfordeling til fordel for bedriftene og/eller fortsatt fall i egenkapitalandelen.

Når sysselsettingen har vært opprettholdt så godt gjennom de siste årene som tilfellet har vært, må det delvis skyldes at bedriftene har holdt på folk de strengt tatt ikke har hatt bruk for, eventuelt satt dem i arbeid med miljøverntiltak o.l. Når produksjonsstigningen har vært svak og sysselsettingen er opprettholdt, har vi nødvendigvis måttet få en svak produktivitetsvekst. Vi har antakelig nå en betydelig produktivitetsreserve i den forstand at produksjonen kan økes ganske mye uten at sysselsettingen øker. Men vi har en like stor «ledighetsreserve» i den forstand at om produksjonen ikke øker, blir det stadig vanskeligere å holde sysselsettingen oppe. Og finner bedriftene at det ikke lenger er grunn til å holde på arbeidskraften for å stå klar til å utnytte en økende etterspørsel – eller om deres finansielle stilling utvikler seg slik at de ikke lenger kan holde på arbeidskraften – er det fare for at det er denne «reserven» som kan bli utløst først. Hvor store ledighetsproblemer vi i så fall skal få, vil i betydelig grad avhenge av hva vi er villige til å akseptere av geografisk mobilitet. Arbeidsmarkedet vil fortsatt være stramt mange steder, men dette hjelper lite dersom vi står hardt på kravet om at den enkelte skal ha arbeid der han eller hun på forhånd bor. Med sterkt selektive tiltak kan en nok redusere behovet for flyttinger, men de vil være kostbare og hjelpe lite dersom problemene ikke er forbigående.

Hvor varige problemene skal vise seg å være vil i høy grad avhenge av hvordan vår relative konkurranseevne utvikler seg. Vi har som kjent forsøkt å dempe den nominelle kostnadsøkning gjennom kombinerte inntektsoppgjør, og kravene om at staten må inn i bildet begynner å melde seg også i forbindelse med vårens oppgjør. Det mer forsiktige opplegg i nasjonalbudsjettet for 1978, hvor det sies rett ut at «for de fleste grupper vil det neppe være rom for reell inntektsforbedring i 1978» og at spørsmålet om spesielle mål for realinntektsutviklingen blir utsatt til selve oppgjøret, gir et atskillig mer realistisk grunnlag for en eventuell medvirkning enn i tidligere år. De politiske forpliktelser man har påtatt seg overfor bønder og trygdede reduserer imidlertid virkningen av den moderasjon som åpenbart ventes fra lønnstakernes side.

Ut fra et sosialt synspunkt kan det imidlertid synes ønskelig å konsentrere den lønnsøkning som kan gis til de lavest lønte. Men dersom man virkelig mener at hensynet til sysselsettingen i den nåværende situasjon må gis prioritet, vil dette ofte komme i konflikt med en slik lavtlønnslinje. Mange lavtlønnsbransjer er i den stilling de er nettopp fordi de er konkurranseutsatte og bransjen derfor ikke tåler et høyere kostnadsnivå. Typiske eksempler er hermetikkindustrien, møbelindustrien og sko- og bekledningsindustri. Deres sysselsetting vil være ytterligere truet ved et høyere kostnadsnivå. Mange med meg vil være betenkt om løsningen på dette dilemma skulle søkes i enda mer offentlig støtte. Ønsker vi ikke det, er det kanskje ikke så sosialt likevel å prioritere lønnsøkinger i lavtlønnsbransjer i en situasjon da det øvrige næringsliv ikke står klart til å ta opp den arbeidskraft som blir ledig. Etter opplegget i nasjonalbudsjettet for utviklingen av privat forbruk, kan det for øvrig ikke være stort å dele på, og en bør derfor unngå å skape illusjoner om at en ved dette oppgjør kan komme noen særlig veg med hensyn til lønnsutjamning samtidig som sysselsettingen skal sikres.

Det ser ut til at det nå holder på å bli alment erkjent hvilken trussel lønnsglidningen er, både for sysselsettingen og for forsøkene på å få i stand en solidarisk lønnspolitikk. Man har vært klar over at en her stod overfor et uløst problem i inntektspolitikken, men få hadde vel ventet at næringslivet selv i den grad det har skjedd, skulle bidra til å undergrave forsøkene på å få i stand en begrensning av kostnadsstigningen. Det hjelper lite hva man får til i kombinerte oppgjør når lønnsglidningen får et omfang som vi har sett i

løpet av det siste år, da den fra 1. halvår 1976 til 1. halvår 1977 er beregnet å ligge i området 6½ – 7 pst.

For det første bidrar denne glidningen direkte til en økning av kostnadsnivået.

For det andre skaper den behov for å rette opp den relative stilling for de grupper som ikke får del i glidningen, ved neste tariffoppgjør og gjør det nærmest umulig å gi dette et innhold som kan dempe kostnadsstigningen.

For det tredje svekker det næringslivets troverdighet at slike tillegg blir gitt i en tid da man gir inntrykk av å være på randen av sammenbrudd og mottar store beløp i støtte fra det offentlige. Dermed blir det også vanskeligere å få akseptert moderate tillegg ved oppgjørene.

Under slike forhold kan ikke ansvaret for opprettholdelse av full sysselsetting legges med hele sin tyngde på regjering og storting. Det er først og fremst hva næringslivet og lønnstakerne selv foretar seg som er avgjørende for om man kan produsere varer og tjenester som lar seg selge i konkurranse med andre land. Og jo mindre myndighet man vil overlate til sine sentrale organisasjoner, jo mer faller ansvaret på den enkelte bedrift og arbeidsplass. Men dermed er ansvaret også pulverisert, og den grunnlovfestede rett til arbeid reduserer seg til retten til å ha noen å skylde på når det går galt.

FYLKESMANNEN I ROGALAND

Konsulent – økonomisaker – Rådgivning overfor kommuner

Ved fylkesmannsembete er nevnte stilling ledig. Det stilles krav om høgre utdanning.
Den som tilsettes vil i hovedsak få til oppgave å bistå kommunene i fylket, i sær små og mellomstore kommuner med langtidsbudsjettering og ellers i økonomiske og administrative spørsmål i den grad en får anmodning om slik bistand av kommunene. Vedkommende vil ellers bli nyttet i forskjellige utrednings- og saksbehandleroppgaver ved fylkesmannsembetet.
Stillingen søkes fortrinnsvis besatt med sosialøkonom, siviløkonom eller cand.polit.med økonomi i fagkretsen.
Kommunale kandidater og bedriftsøkonomer med relevant praksis vil også kunne komme i betraktning.
Det vil bli krevet praksis fra offentlig administrasjon, helst innenfor budsjettering, økonomisk planlegging.
Det vil bli lagt sterk vekt på personlige egenskaper og evnen til å samarbeide.
Det må påregnes endel reisevirksomhet i fylket.
Avlønning som konsulent i l.tr. 18–21.
Fylkesmannen vil være behjelpelig med å skaffe bolig.
Nærmere opplysninger ved fylkeskontorsjef Cappelen telefon (045) 27 837.

Søknad med attester og vitnemål innen 22. desember 1977 til FYLKESMANNEN I ROGALAND, postboks 59, 4001 Stavanger.

Norsk motkonjunkturpolitikk

AV
FINANSMINISTER PER KLEPPE

Den politikk regjeringen vil føre for å sikre full sysselsetting både på kort og lang sikt kan oppsummeres i fem hovedpunkter:

- *Dempet vekst i innenlandsk etterspørsel som ledd i en politikk for å dempe pris- og kostnadsveksten. Dette vil i 1978 særlig gjelde privat konsum.*
- *Fortsatt inntektspolitisk samarbeid med sikte på å begrense pris- og kostnadsstigningen.*
- *Et høyt nivå for investeringer i industrien for å bidra til høy produktivitet.*
- *Fortsatt bruk av selektive næringspolitiske tiltak rettet mot bransjer og bedrifter der dette er nødvendig for å unngå betydelige lokale sysselsettingsproblemer.*
- *Omfattende bruk av arbeidsmarkedstiltak. Det legges opp til en innsats for svake grupper på arbeidsmarkedet.*

I 1974 gikk den vestlige verden inn i den dypeste og mest langvarige konjunkturnedgang som vi har hatt etter den annen verdenskrig. I 1974 viste produksjonen *nedgang* for flere viktige industriland. For disse landene under ett var det praktisk talt ingen endring i forhold til året før. I 1975 gikk det enda verre. Da falt produksjonen i de vestlige industrilandene med 1 $^1/_3$ pst. og arbeidsløsheten steg til over 15 millioner arbeidsløse. Dette er to og en halv ganger så mange arbeidløse som det en hadde under den foregående høykonjunktur.

Konjunkturnedgangen skyldes i høy grad måten som politikere i vestlige industriland reagerte på inflasjonen som vi fikk under foregående høykonjunkturer og som høsten 1973 fikk en kraftig stimulanse ved flerdoblingen av oljeprisene. I flere store industriland ble det i 1974 hevdet at det burde føres en restriktiv økonomisk politikk. Dette kunne riktignok gi betydelig arbeidsløshet for en viss tid, men det ble hevdet at dette var et midlertidig og nødvendig offer for å få inflasjonen under kontroll. Bare på den måten kunne en varig og stabil økonomisk vekst sikres. I internasjonale organer advarte Norge mot en sterk økonomisk politikk.

Det økonomiske tilbakeslaget inntraff i flere av de store landene samtidig og ble også av denne grunn uventet sterkt. Det er ingen tvil om at den nedgangskonjunktur som fulgte ble langt dypere og mer langvarig enn de fleste hadde forestilt seg.

Vinteren 1975 ble det i de fleste industriland lagt større vekt på å bekjempe arbeidsløsheten. Politikken ble derfor gradvis lagt om i ekspansiv retning. Omslaget oppover inntraff i realiteten våren eller sommeren dette året, og fra da av har produksjonen i de vestlige industriland vært i moderat oppgang. Oppgangen har imidlertid vært langt svakere enn ventet, og nedgangskonjunkturen ble ikke avløst av ny høykonjunktur. Arbeidsløsheten i OECD-området er ikke blitt redusert, i august i år var den 16 millioner mennesker.

Det er flere grunner til at oppgangen har vært så vidt moderat. I enkelte land er en engstelig for igjen å få en meget sterk prisstigning. I andre land har betalingsbalansesituasjonen etter hvert blitt slik at en er engstelig for å stimulere innenlandsk forbruk og investeringer for sterkt. Et trekk i konjunkturbildet er videre at investeringene har holdt seg uventet lave i de store industriland. Dette henger sammen med at mye poduksjonsutstyr ikke er fullt utnyttet. Så lenge dette er tilfelle, kjøper bedriftene ikke gjerne nytt.

Per Kleppe tok sosialøkonomisk embetseksamen i 1956. Han har arbeidet i Finansdepartementet, Statistisk Sentralbyrå og Forskningsrådenes fellesutvalg. Er nå utredningsleder i LO; en stilling han har permisjon fra, mens han er statsråd.

Med de oljepriser som nå råder, må industrilandene under ett få betydelige underskott i utenriksøkonomien hvis ikke aktivitetsnivået i industilandene legges svært lavt eller med mindre de iverksetter en drastisk energisparing. De oljeeksporterende landenes behov og evne til å importere industrivarer er begrenset i forhold til de store eksportinntektene de har fra oljen. Det knytter seg et alvorlig problem til hvordan dette underskottet i utenriksøkonomien er fordelt mellom industrilandene. OECD har pekt på at om enkelte industriland prøver å skyve sitt underskott i utenriksøkonomien over til sine naboer gjennom lavt innenlandsk forbruk og lave investeringer for derved å spare import, så vil dette gi seg utslag i lavere produksjon og større arbeidsløshet i industrilandene sett under ett. Dette henger naturligvis sammen med at ett lands import vanligvis er nabolandenes eksport.

Spørsmålet om samordning av landenes økonomiske politikk med sikte på varig vekst og høy sysselsetting, har vært drøftet flere ganger i de siste par årene. Sommeren 1976 la OECD opp til en strategi for den økonomiske utviklingen i medlemslandene fram mot 1980. Et hovedpoeng var her at arbeidsløsheten måtte reduseres *gradvis* fordi for sterk økonomisk vekst kunne føre til uakseptabel høy inflasjon. En siktet mot en gjennomsnittlig årlig vekstrate på 5½ pst. for medlemslandene. Flere land har imidlertid ført en så tilbakeholdende politikk at vi nå må regne med for annet år på rad å ligge betydelig under denne vekstraten. På OECD's ministerrådsmøte i juni i år ble det oppnådd enighet om at medlemslandene skulle søke å sikre at produksjonsveksten i 1978 i hvert fall kom opp i rundt 5 pst., men det er i dag overveiende sannsynlig at en ikke vil klare dette målet heller.

Det er særlig de industrilandene som har best betalingsbalanseposisjon og de minste inflasjonsproblemene som nå burde føre en mer ekspansiv økonomisk politikk. Bl.a. Vest-Tyskland, Japan, Nederland og Sveits hører hjemme i denne gruppen. Fra norsk side har vi i internasjonale fora sterkt understreket at disse landene bør føre en mer ekspansiv politikk. Jeg kan for min egen del bare si at jeg er skuffet over den prioritering regjeringene i disse landene synes å legge til grunn når det gjelder å veie de sosiale skadevirkningene ved arbeidsløshet opp mot risikoen for sterk prisstigning

OECD har i sin rapport i juli i år regnet med en produksjonsvekst i medlemslandene på vel 4 pst. i tolvmånedersperioden fram til sommeren 1978. De siste opplysninger kan imidlertid tyde på at produksjonsveksten vil bli enda svakere enn dette, kanskje bare 3½ pst. eller lavere.

Det må være nærliggende for mange å spørre om vi nå står overfor en vesentlig forverring av den internasjonale økonomiske situasjon. Etter de siste signaler å dømme må situasjonen betegnes som usikker. Trolig får vi igjen en avslapning i veksttakten i industrilandene kommende vinter.

Vår egen politikk tar sitt utgangspunkt i fortsatt svak internasjonal økonomisk vekst til neste år og meget høy arbeidsløshet i flere store industriland framover. For *Danmark* og *Sverige* må vi nå vente lav vekst i 1978 som følge av den svake driftsbalanseposisjon disse land har. Samtidig vil prisstigningen ute i verden fortsatt ligge ganske høyt.

Den internasjonale nedgangskonjunkturen ble merkbar i Norge først ved inngangen til 1975. I dette året falt tradisjonell norsk vareeksport sterkt. Vår eksport av tradisjonelle eksportvarer gikk ned med hele 13 pst. i volum. I løpet av årets første måneder ble det dessuten klart at tankskipsfarten sto overfor en meget alvorlig og langvarig internasjonal krise som etter hvert måtte ventes å spre seg også til verftsindustrien. Vår økonomiske politikk ble gradvis lagt om til en motkonjunkturpolitikk. Et skritt ble tatt i denne retning allerede tidlig i 1975, men de viktigste tiltakene kom på høsten. I motkonjunkturpolitikken høsten 1975 hadde vi tre forsvarslinjer:

- Det gjaldt for det første å holde folk i arbeid på deres vanlige arbeidsplasser. Dette ble bl.a. oppnådd ved å gi bedriftene lagerstøtte eller likviditetslån.
- For det andre gikk Regjeringen inn for å skaffe nye arbeidsplasser. Dette ble bl.a. oppnådd gjennom de økte statsbanklån og ekstraordinære arbeidsmarkedstiltak.
- For det tredje ville Regjeringen sikre inntektene til de som tross alle anstrengelser likevel måtte bli ledige. Derfor ble ytelsene under arbeidsløysetrygden satt opp ved at stønadssatsene ble hevet og stønadstiden forlenget.

Blant annet ble følgende tiltak gjennomført:

Statsbankens tilsagnsrammer for 1975 ble økt med til sammen 682 mill. kroner. Det meste av økingen falt på boligfinansiering, avløpsanlegg og andre miljøverntiltak, skolebygg og distriktsutbygging. I tillegg fikk statsbankene fullmakt til å gi forskottstilsagn i 1975 for inntil 10 pst. av tilsagnsrammene for 1976. Dette svarte til om lag 800 mill. kroner. Slike forhåndstilsagn skulle gis til prosjekter som kunne settes i gang og gjennomføres raskt.

Bevilgninger til særlige likviditetslån ble høsten 1975 økt fra 100 mill. kroner til 250 mill. kroner. For å lette finansieringen av lagerøking innførte Norges Bank en ordning med lån på særvilkår til banker som finansierte ekstraordinære lageropplegg. Regjeringen innførte også en tilskottsordning slik at en viss del av rentekostnadene ved ekstraordinære lageropplegg kunne refunderes. Det ble bevilget 50 mill. kroner til slike tilskott.

Det ble høsten 1975 bevilget 300 mill. kroner til nye ekstraordinære sysselsettingstiltak som til sammen kunne omfatte om lag 20 000 personer. Motkonjunkturpolitikken vinteren 1975–76 var basert på en antagelse om at nedgangskonjunkturen ville bli av for-

holdsvis kort varighet for våre tradisjonelle eksportindustrier, og tiltakene bar preg av dette. Våre konjunkturprognoser var i rimelig overenstemmelse med de prognoser som ble laget i de fleste land og i OECD.

Den viktigste begrunnelsen for den kontraktive politikken som har vært ført i mange av industrilandene har som nevnt vært ønsket om å bekjempe inflasjonen. I Norge fant Regjeringen det ikke forsvarlig å skape omfattende arbeidsløshet for å dempe prisstigningen. Men også i Norge har Regjeringen hatt som et viktig mål å få bukt med inflasjonen og å sikre vårt utsatte næringslivs konkurranseevne gjennom en demping av den nominelle kostnadsstigningen. Det viktigste virkemidlet i kampen mot inflasjon ble *inntektspolitisk samarbeid*. Denne politikken ble innledet allerede høsten 1975 da lønnstakerne og andre akseptere lavere indekstillegg enn vanlig mot at det ble gjennomført skattenedsettelse. Linjen ble ført videre ved de kombinerte inntektsoppgjør i 1976 og i år. Grunnideen bak de kombinerte oppgjørene er en samordning av lønns- og inntektsoppgjørene med Regjeringens generelle økonomiske politikk. Partene i arbeidslivet har kommet sammen med representanter for Regjeringen og drøftet disse spørsmålene. Målet har vært å oppnå en ønsket utvikling i de forskjellige gruppers disponible realinntekter og i andre realøkonomiske størrelser med mindre inflasjon og lavere nominell kostnadsstigning enn det som ville være mulig uten koordinering og samarbeid. Som ledd i forhandlingene garanterte Regjeringen en gjennomsnittlig vekst i lønnstakernes disponible realinntekt på 3 pst. i 1976 og 2½ pst. i år. En betydelig del av inntektsveksten ble i begge år oppnådd ved skattelettelser. De tariffmessige tillegg ble moderate som tilsiktet.

De kombinerte oppgjørene ble lagt opp slik at de fleste sosiale grupper fikk en sterk utvikling i sine disponible realinntekter. Videre følger av oppgjørene var at konsumveksten ble sterk og at underskottet i utenriksøkonomien ble noe større enn det ellers ville blitt og at underskottet på statsbudsjettet økte. Veksten i de disponible inntekter og i konsumet har sin bakgrunn i flere forhold.

- Lønnstakerne hadde en svak utvikling i årene 1970–1973 og dette gjorde det rimelig med forholdsvis store tillegg i 1976 og 1977. Vi fikk imidlertid vesentlig større lønnsglidning enn forutsatt og det har skapt problemer som jeg skal komme tilbake til.
- Vi fikk et stortingsvedtak om sterk opptrapping av jordbruksinntektene.
- Det var bred politisk enighet for å bedre minstepensjonene.

Ved vurderingen av den politikk som ble ført, bør en bl.a. ta hensyn til følgende momenter:

Hvis konsumveksten hadde blitt vesentlig svakere ville sysselsettingen i viktige skjermede næringer blitt mindre. Dette ville trolig ha gitt oss en større arbeidsløshet. Vi må også regne med at om en hadde gått inn for å gi lønnstakerne vesentlig mindre, så ville en, med de forventninger som rådet, vanskelig kunne løse inntektsforhandlingene uten omfattende konflikter. En annen ting er at den sterke lønnsglidningen og enkelte andre utilsiktede forhold har ført til en vekst i privat forbruk som klart har gått ut over det som var rimelig ut fra sysselsettingshensyn.

Både i Nasjonalbudsjettet for 1976 og 1977 regnet en med at konjunkturoppgangen etter hvert ville gi forholdsvis gode avsetningsmuligheter for vår tradisjonelle eksportindustri. Dette var på linje med de konjunkturprognosene som det på disse tidspunktene var bred internasjonal oppslutning om. På denne bakgrunn ble det et viktig synspunkt å legge opp politikken slik at den kunne gi rom for en sterk oppgang i eksporten når bedringen i markedsforholdene inntraff.

Finans- og kredittpolitikken for 1976 ble lagt opp med sikte på å dempe virkningene av de svake internasjonale konjunkturer. Som et resultat av det kombinerte inntektsoppgjøret våren 1976 og som ledd i motkonjunkturpolitikken ble budsjettets ekspansive karakter forsterket utover året.

Finans- og kredittpolitikken for 1977 ble opprinnelig lagt opp med sikte på en tilstramming. Opplegget har imidlertid blitt revidert, dels fordi motkonjunkturpolitikken måtte forlenges og dels fordi det kombinerte oppgjøret krevde noe større offentlige utdelinger enn forutsatt.

En tok ved opplegget for 1977 sikte på gradvis å avvikle de spesielle motkonjunkturtiltakene. Det ble imidlertid stort sett bare aluminiumsindustrien som egentlig kom ut av lavkonjunkturen. Treforedlingsindustrien, ferrolegeringsindustrien, kobberprodusentene og en del andre eksportnæringer har like til det siste stått overfor meget svake priser. Regjeringen fant det på denne bakgrunn nødvendig å forlenge motkonjunkturtiltakene. De fikk derfor en lengre levetid enn det man hadde tenkt seg da tiltakene ble satt i verk.

Et spesielt problem som vi har stått overfor de siste par årene knytter seg til skipsverftene. Denne næringen står overfor noe mer enn forbigående konjunkturvansker. Bl.a. som følge av den internasjonale skipsfartskrisen må vi regne med at skipsverftene i verden står overfor flere vanskelige år og at det er behov for en betydelig nedskjæring av kapasiteten for bygging av skip.

Jeg skal skissere viktige næringspolitiske tiltak som disse forholdene gjorde nødvendig i løpet av inneværende år.

For å hjelpe skipsbyggingsindustrien ble en fullmakt til å gi statlig støtte ved eksport av kapital til utviklingsland utvidet til 500 mill. kroner. Det ble opprettet en midlertidig garantiordning med statlig medvirkning innenfor en ramme på 400 mill. kroner

Figur 1. Veksten i bruttonasjonalproduktet.

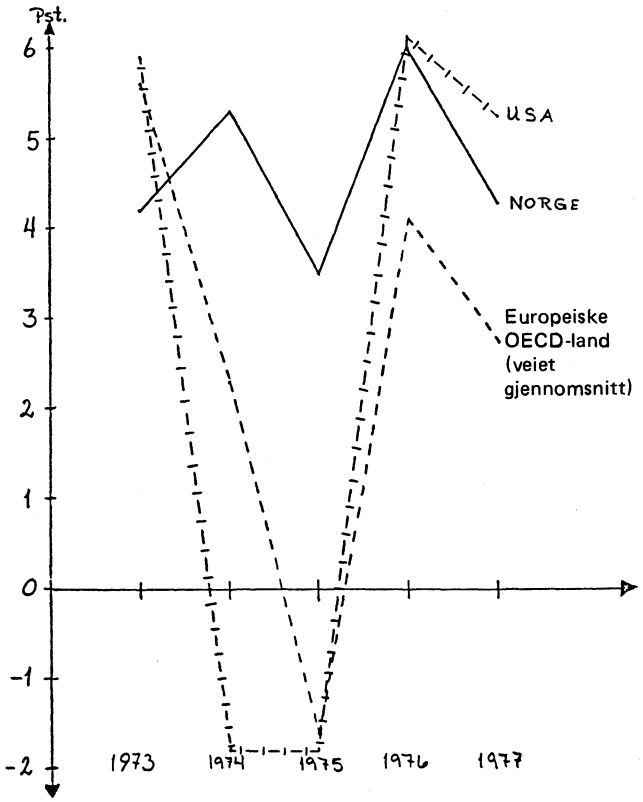

Kilde: Nasjonalbudsjettet.

Figur 2. Arbeidsledigheten i en del OECD-land i prosent.

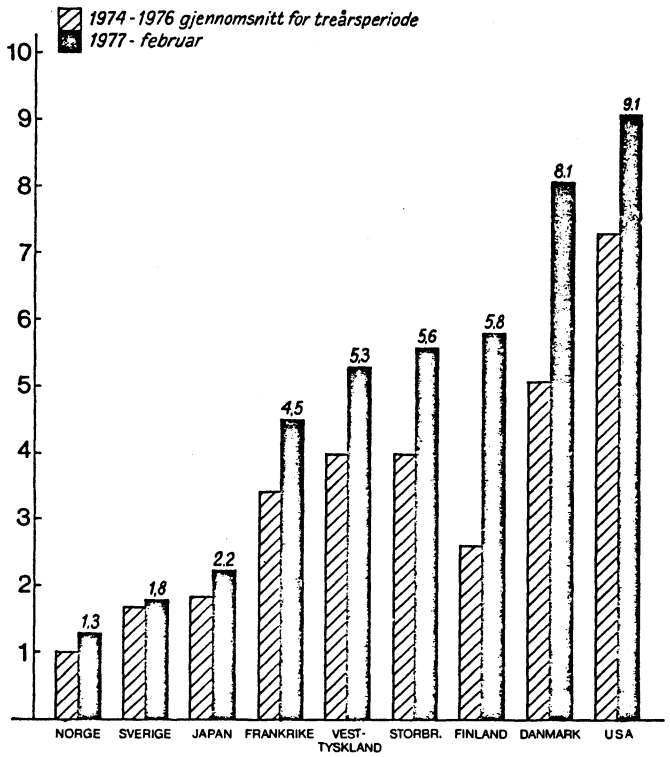

ved leveransekreditter for skip. Det ytes dessuten omstillingslån til skipsbyggingsindustrien. For 1977 er det bevilget 300 mill. kroner. I tillegg er det gitt en tilsagnsfullmakt på 200 mill. kroner. Disse og andre tiltak, som meget gunstige finansieringsordninger, midlertidige inntektsfradrag m.v. har i vesentlig grad bidratt til å opprettholde sysselsettingen ved norske verft.

For norske produsenter av kobberkonsentrat ble det for 1976 gitt statsgaranti for konsolideringslån på 50 mill. kroner. Med virkning fra 1977 er det opprettet et fond som skal muliggjøre planlegging og drift av en rasjonell produksjon. Statens garantiansvar er her begrenset til 200 mill. kroner.

I forbindelse med salderingen av statsbudsjettet 1977 ble det gitt en disposisjonsbevilgning på 200 mill. kroner til arbeidsmarkedstiltak. Midlene er brukt til miljøinvesteringer i bedrifter, bedriftsintern opplæring ekstraordinære kommunale tiltak m.v. Det er lagt vekt på å bruke midlene til støtte av vanskeligstilte bransjer. Videre ble ordningen med rentestøtte for ekstraordinær lagerfinansiering i Revidert nasjonalbudsjett forlenget med ytterligere et halvt år til 1. oktober. I forbindelse med industritiltakene etter den svenske devalueringen i august foreslås det en ytterligere halvt års forlengelse av lagerstøtten, fram til utløpet av 1. kvartal 1978. Ved salderingen av stats- og trygdebudsjettet ble det bevilget 150 mill. kroner til likviditetslån i 1977. Bevilgningene ble økt med 25 mill. kroner i sommer og i høst er det foreslått ytterligere 55 mill. kroner for inneværende år.

Det har vært pekt på ved en rekke anledninger at Norge har kommet godt igjennom den verste nedgangskonjunkturen sammenliknet med andre industriland. Jeg har tatt med noen diagrammer som illustrerer dette forholdet.

Figur 1 viser veksten i bruttonasjonalproduktet for Norge, USA og de europeiske OECD-landene. Norges vekst på 3 1/3 pst. i 1975 var i internasjonal sammenlikning helt uvanlig. OECD sier om Norge: «the growth performance in 1975 was remarkable».

Figur 2 viser arbeidsløsheten i Norge og en rekke andre land, som prosent av arbeidsstyrken. De skraverte stolpene gir gjennomsnitt for treårsperioden 1974–1976, mens de sorte stolpene gir situasjonen i februar i år. Disse tallene er ikke alltid helt sammenliknbare mellom land, men diagrammet gir likevel i hovedtrekk et riktig inntrykk. Konjunkturnedgangen resulterte i USA og i Europa i en sterk og varig øking i arbeidsløsheten. Vår ledighet har vært

Figur 3. Industriens investeringer. [1]

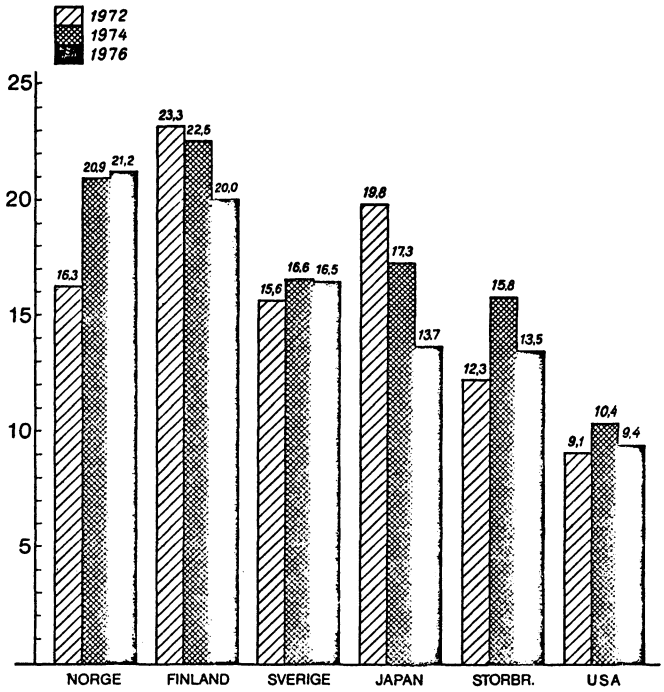

1) Bruttoinvesteringene i industri og bergverk målt i prosent av bearbeidelsesverdien i næringen.

Figur 4. Prisstigning i prosent.

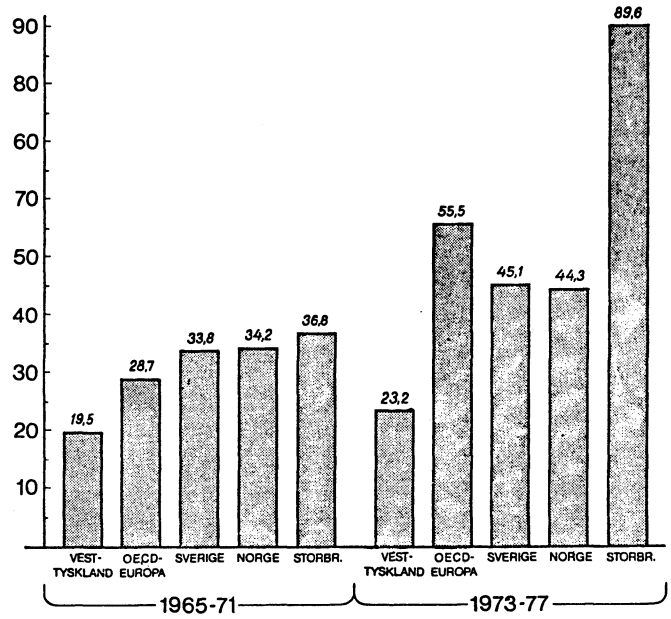

meget liten sett i internasjonal sammenheng, selv om den steg merkbart i 1975, og nådde en topp på 2,2 pst. vinteren 1975/76.

Investeringene ble holdt vesentlig bedre oppe i Norge enn i de fleste andre land. Dette er delvis en konsekvens av motkonjunkturpolitikken, men det synes også som at investeringsviljen må ha vært større i næringslivet i Norge enn i mange andre land. Investeringsraten ventes i år å bli over 37 pst. Dette henger bl.a. sammen med utviklingen i Nordsjøen, men en så høy investeringsrate er bemerkelsesverdig både i historisk og internasjonalt perspektiv.

Figur 3 viser industriinvesteringene i industri og bergverk som prosent av bearbeidingsverdien i næringen. Vi ser situasjonen i 1972, 1974 og 1976. Det går klart fram at industriinvesteringene har holdt seg spesielt godt oppe i Norge.

Det har ofte vært framhevet som et betenkelig trekk ved norsk økonomisk politikk over de siste årene at vi har hatt et fall i spareraten. Men for det *første* er den utvikling vi har hatt i Norge ikke et norsk særtrekk, men en utvikling som har funnet sted i de fleste land og som henger sammen med konjunkturforløpet. Nedgangen i sparingen har i flertallet av land vært større enn i Norge.

For det *andre* er det særlig den offentlige sparingen som har avtatt i Norge og dette har vært en del av motkonjunkturpolitikken. Den private sparing anslås å øke med 700 mill. kroner fra 1976 til 1977, selv om spareraten avtar med noen tiendedels prosent.

Prisstigningen i Norge har i de siste årene ligget litt i overkant av gjennomsnittet for samtilige OECD-land, men den har ligget klart under gjennomsnittet for de europeiske OECD-landene. Utviklingen i disse landene er imidlertid nokså forskjellig. Vest-Tyskland og Sveits, som begge har ført en meget hardhendt sysselsettingspolitikk, har kommet ned i en årlig prisstigning på bare noen få prosent. Figur 4 illustrerer situasjonen.

Både i Norge og i våre viktigste avtakerland har lønnskostnadene pr. produsert enhet i industrien steget betydelig i syttiårene. Regnet i nasjonal valuta var den årlige kostnadsstigningen i fireårsperioden 1971–1975 om lag 12 pst. både i Norge og for gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere. Utviklingen i valutakursene bidrog imidlertid til at norske bedrifters konkurransesituasjon ble forverret. I 1976 bidrog både lønnskostnadene og valutakursene til å gjøre situasjonen vanskeligere. I Norge steg lønnskostnadene pr. produsert enhet med 10,5 pst. i 1976 mens kostnadsstigningen i våre 9 viktigste avtakerland er anslått til om lag 4 pst. De prognoser som nå foreligger for 1977 tyder på at kostnadsstigningen i Norge fortsatt vil være sterkere enn hso våre konkurrenter.

En av årsakene til at mange andre land har mindre vekst i lønnskostnadene pr. produsert enhet er at de har redusert tallet på ansatte. I Norge har myndighetene stimulert bedriftene til å holde på arbeidskraften. Det er ikke til å unngå at en slik politikk vil

svekke produktiviteten i bedriftsøkonomisk forstand og bedriftenes inntjeningsevne. Dette bidrar også til at konkurransevnen til våre utsatte næringer har blitt et alvorlig problem. Å sikre denne konkurranseevnen vil være en hovedoppgave i den økonomiske politikken framover.

Underskottene i vår utenriksøkonomi er etter hvert blitt meget store, og betydelig større enn vi regnet med bare for ett par år siden. Svikten i de tidligere prognoser kan i hovedsak henføres til tre årsaker:

- Skipsfarten har hatt en nesten katastrofal utvikling siden oljekrisen. Mens inntektene har sviktet har import av nye skip ligget høyt p.g.a. tidligere bestillinger.
- Vi har hatt en rekke forsinkelser og uhell i Nordsjøutbyggingen. Samtidig har oljeinvesteringene blitt dyrere enn vi tidligere regnet med.
- Den tradisjonelle vareeksporten har utviklet seg svakere enn vi tidligere regnet med. Dette henger i betydelig grad sammen med en svak markedssituasjon for den slags varer Norge hovedsakelig eksporterer, men det skyldes også at konkurranseevnen er svekket som følge av kostnadsutviklingen.

Av det samlede forventede nettopplåningsbehov i 1977 på 27,5 milliarder kroner ventes sjøfarten og oljesektoren å svare for henholdsvis 7,9 og 10,4 milliarder kroner. Andre norske næringer, staten, kommunene og norske konsumenter i alt ventes å få et nettopplåningsbehov på 9,2 milliarder kroner. Dette er mer enn en fordobling fra året før.

De nye og mer pessimistiske prognosene over eksportutviklingen må føre til en viss revisjon av tidligere anslag for betalingsbalansen i de nærmeste årene framover. Norges kredittverdighet er imidlertid generelt sett fortsatt god og vi regner ikke med at det vil by på vansker å finansiere underskottene framover. Hvis vi får en ytterligere betydelig revisjon av prognosene – ut over det vi kan se i dag – kan dette kreve en revurdering av vår økonomiske politikk. Mye vil i tilfelle avhenge av hva årsaken til den ytterligere revisjonen måtte være.

Det er klart at de kommende oljeinntektene har gitt oss større handlefrihet i konjunkturpolitikken enn vi ellers ville ha hatt. Det er fra enkelte hold blitt hevdet at det «særnorske» konjunkturforløpet har kunnet finne sted hovedsakelig på grunn av oljeinntektene.

Jeg er imidlertid av den oppfatning at vi også uten olje ville ha fulgt et opplegg som hadde sikret sysselsettingen. Uten oljeforekomstene måtte imidlertid hensynet til driftsbalansen ha spilt en mer framtredende rolle enn det nå har gjort. Dette ville lagt større restriksjoner på det politiske opplegget. Lavere inntektsvekst for de fleste grupper og dermed mindre import til konsumformål ville vært nødvendig. Det måtte ha vært gitt mindre skattelette og overføringer. Lavere innenlandsk etterspørsel som følge av dette ville trolig måtte kompenseres i form av ennå sterkere arbeidsmarkedstiltak.

Et annet hypotetisk spørsmål er om politikken ville blitt lagt opp annerledes dersom konjunkturforløpet og eksportutviklingen hadde blitt riktigere anslått på forhånd?

Jeg mener at svaret i noen grad vil måtte bli det samme som ved det foregående spørsmål. Politikken ville blitt noe endret i etterspørselsdempende retning. Det ville blitt lagt opp til noe mindre skattelettelser og øking i overføringene, samtidig som inntektsoppgjørene burde blitt mindre ekspansive. Et viktig spørsmål er imidlertid om dette ville ha fått den brede aksept som kreves for at et opplegg faktisk skal kunne gjennomføres. Også i et slikt tilfelle måtte vi trolig ha satset noe sterkere på arbeidsmarkedstiltak. Jeg må imidlertid understreke at en mer treffsikker konjunkturvurdering på langt nær ville ha medført så store modifikasjoner i opplegget som det hypotetiske tilfelle at oljeforekomstene ikke fantes.

De økonomiske utsikter har klart forskjøvet seg i pessimistisk retning over de siste par årene. Dette gjelder i noen grad også siden Langtidsprogrammet ble lagt fram i vår. Men hovedmålet for Regjeringens økonomiske politikk framover er å sikre full sysselsetting på tross av at utsiktene for internasjonal økonomi er mørkere enn tidligere regnet med.

Den politikk regjeringen vil føre for å nå dette mål både på kort og lang sikt kan oppsummeres i fem hovedpunkter:

- Dempet vekst i innenlandsk etterspørsel som ledd i en politikk for å dempe pris- og kostnadsveksten. Dette vil i 1978 særlig gjelde privat konsum.
- Fortsatt inntektspolitisk samarbeid med sikte på å begrense pris- og kostnadsstigningen.
- Et høyt nivå for investeringer i industrien for å bidra til høy produktivitet.
- Fortsatt bruk av selektive næringspolitiske tiltak rettet mot bransjer og bedrifter der dette er nødvendig for å unngå betydelige lokale sysselsettingsproblemer.
- Omfattende bruk av arbeidsmarkedstiltak. Det legges opp til en innsats for svake grupper på arbeidsmarkedet.

Den generelle etterspørselsregulering må innrettes slik at det ikke blir mangel på arbeidskraft i viktige deler av arbeidsmarkedet. Dette kan føre til sterkere kostnadsstigning. Lokale sysselsettingsproblemer må møtes med arbeidsmarkedstiltak og ikke med generell stimulering av den innenlandske etterspørsel.

Budsjettene og det økonomiske opplegg for øvrig er utformet med dette for øyet.

Sysselsettingsutsiktene framover vil i avgjørende grad være avhengig av at vi kan opprettholde syssel-

settingen i de konkurranseutsatte næringer. Dette understreker nødvendigheten av å sikre konkurranseevnen til disse næringene. Et viktig bidrag til det kunne være en sterk produktivitetsutvikling i de utsatte næringene sett under ett. Dette kan skje etter hvert som avsetningsforholdene bedres og bedriftene får tilpasset seg til den nye situasjonen. Konkurranseevnen kan også styrkes med kvalitetsforbedringer av norske produkter eller ved mer effektiv markedsføring. Dette må være viktige elementer i næringspolitikken framover. Det viktigste bidrag til å styrke våre utsatte næringers konkurranseevne må likevel være å få dempet den nominelle kostnadsstigningen.

Inntektspolitisk samarbeid vil fortsatt måtte bli en viktig del av en slik kostnadsdempende politikk. Regjeringen vil derfor i tiden framover holde nær kontakt med arbeidslivets organisasjoner med sikte på å medvirke til et inntektspolitisk samarbeid ved inntektsoppgjøret våren 1978. Formen for samarbeid må drøftes med partene. Vi har bak oss flere kombinerte oppgjør og har fått en viss erfaring. Det er neppe tvil om at de kombinerte oppgjør har bidratt til å dempe kostnadsveksten gjennom lavere nominelle tarifftillegg, enn en ellers ville ha fått. Skattelette har sikret vekst i lønnstakernes disponible realinntekter. Utviklingen kan likevel ikke sies å ha være tilfredsstillende. Hovedårsaken til dette er en sterk lønnglidning og sterk inntektsvekst for grupper utenom de store avtaleområder. Etter N.A.F.'s lønnsstatistikk for arbeidere hadde vi en lønnsglidning på vel 7,5 pst. fra 2. kvartal 1976 til 2. kvartal 1977. Andre grupper må antas å ha hatt en enda sterkere glidning. En så sterk lønnsglidning i en periode med svake konjunkturer og avsetningsvansker fra de konkurranseutsatte næringer skaper store vansker for en politikk som tar sikte på full sysselsetting, og gjør det vanskeligere å komme fram til en rettferdig inntektsfordeling.

Det er derfor nødvendig å komme fram til et system hvor en større del av nominelle tillegg blir gitt i forbindelse med de sentrale oppgjør og i mindre grad i form av lokale tillegg i løpet av tariffperioden. Regjeringen vil drøfte med partene i inntektsoppgjørene virkemidler som kan nyttes for å dempe lønnsglidningen. Videre vil Regjeringen gjennomføre strenge prisregulerende tiltak med sikte på å hindre at utilsiktet lønnsøking i skjermede næringer slår i gjennom i prisene.

En etterspørselsregulering som tar sikte på å unngå mangel på arbeidskraft er som påpekt tidligere,nødvendig for å få lønnsglidningen ned på et akseptabelt nivå. Regjeringens ønske om å opprettholde full sysselsetting setter imidlertid skranker for hvor langt en kan gå med etterspørselsdempende tiltak. Det er nødvendig også med supplerende tiltak som direkte tar sikte på å dempe lønnsglidningen.

Det ville vært en fordel om partene gjennom avtalen kom fram til ordninger som effektivt hindret uønsket lønnsglidning. Det burde foreligge en felles interesse gjennom ønsket om å hindre bedriftsnedleggelser og tap av arbeidsplasser. Regjeringen vil om nødvendig følge opp med lovgivning og supplerende tiltak. Dette er særlig aktuelt for å hindre at grupper som ikke omfattes av eventuelle avtaler skal få urimelig store lønnsøkinger.

Forutsetningen for de omfattende støtte- og motkonjunkturtiltak som myndighetene har satt i verk for å hjelpe vanskeligstilte næringer og bedrifter har vært ønsket om å holde produksjon og sysselsetting oppe under en nedgangskonjuktur av begrenset varighet. Denne forutsetning er i ferd med å endre seg.

De offentlige tiltak som settes inn i tiden framover bør i vesentlig grad medvirke til å gi vårt konkurranseutsatte næringsliv en bedre konkurranseposisjon. Dette eksemplifiseres ved de tiltak Regjeringen foreslår overfor industrien i 1978. Jeg nevner spesielt forslaget om å redusere investeringsavgiften for industri og bergverk fra 13 pst. til 9 pst. Dette kan nødvendiggjøre en del omstillinger i norsk næringsliv.

Det legges imidlertid opp til en gradvis endring og nyansering i den nåværende politikk. Selektive tiltak bør fortsatt kunne bli aktuelt når en står overfor midlertidige vansker eller bedrifter i lokalsamfunn med en særlig vanskelig sysselsettingssituasjon. Det må også gis den nødvendige tid slik at eventuelle omstillinger og endringer ikke gjennomføres for brått.

Som en avsluttende oppsummering:

Stilt overfor en usedvanlig alvorlig internasjonal nedgangskonjunktur, har Regjeringen satt opp som sin første målsetting å *opprettholde sysselsettingen*. En har videre gått inn for å bekjepe pris- og kostnadsstigningen – hovedsakelig gjennom inntektspolitisk samarbeid. I motkonjunkturpolitikken har vi tatt i bruk selektive tiltak som i betydelig grad var basert på en forutsetning om at konjunkturnedgangen ikke ble meget langvarig.

Vi har greid å opprettholde sysselsettingen i Norge, i motsetning til nesten alle andre industriland. Kostnadsutviklingen, regnet som lønnskostnad pr. enhet produsert og justert for valutakurser, har imidlertid blitt vesentlig sterkere enn ønskelig. Problemene knytter seg her nå særlig til inntektsøkinger som ikke er avtalt innenfor de store tariffkompleksene, lønnsglidningen o.l. Det er derfor nødvendig å gripe inn her.

Driftsbalanseunderskottet har etter hvert blitt meget stort. Årsakene til den svake driftsbalansen er

- skipsfartens vanskelige situasjon
- forsinkelser, uhell og kostnadsøkinger innen oljeaktiviteten
- svak etterspørsel fra utlandet etter våre tradisjonelle eksportvarer
- og svekket konkurranseevne som følge av den sterke kostnadsstigningen.

Det er særlig betenkelig at Norge, utenom sjøfart og oljevirksomhet, ventes å få en samlet opplåning på vel 9 mill. kroner både i år og til neste år. Dette er et nytt trekk i bildet.
Det synes nå klart at vi må innstille oss på at vi fortsatt bare vil få langsom økonomisk vekst i de store industrilandene. Vi må tilpasse vår politikk til dette. Dette krever ingen dramatisk omlegging, men inntektsveksten framover må bli klart svakere enn i de år vi har bak oss. Vi må vise omtanke ved utformingen av støttetiltak til bedrifter i vansker. Vi må sørge for at støttetiltakene bidrar til en rasjonell omstrukturering. For å sikre full sysselsetting kan det bli nødvendig å satse en del på spesielle arbeidsmarkedstiltak. Den viktigste oppgaven i tiden framover blir imidlertid å dempe kostnadsstigningen og spesielt den inntektsstigningen som finner sted utenom de store avtalekompleksene.

ØSTFOLD DISTRIKTSHØGSKOLE

Amanuensis (stipendiat) i økonomiske fag

Med forbehold om Stortingets godkjennelse utlyses det stilling som amanuensis i økonomiske fag. Søkerne bør kunne dokumentere undervisningskompetanse i minst ett av følgende fag: bedriftsøkonomi, regnskap og sosialøkonomi. Det er utarbeidet betenkning for stillingen som fås ved henvendelse til høgskolen. Stillingen ønskes besatt snarest mulig.
Stillingen lønnes i lønnstrinn 20–24. Det kan søkes om personlig opprykk til førsteamanuensis i lønnstrinn 25. Sølere har adgang til å ta forbehold om ikke å ta stillingen uten at et opprykk innvilges. Fra lønnen går lovfestet innskudd i Statens pensjonskasse.
Hvis ingen av søkerne blir kjent kompetent til fast/tidsbegrenset tilsetting i amanuensisstillingen, kan stillingen besettes med en stipendiat (lønnstrinn 17–18). Søkerne bes opplyst i søknaden hvilken stilling de søker på.
Nærmere opplysninger om stillingene fås ved henvendelse til førstekonsulent Bodo J. Schneede ved Østfold distriktshøgskole, tlf.: 031–85 400.

Søknader med
vitnemål, attester og publikasjoner stiles til
KIRKE- OG UNDERVISNINGSDEPARTEMENTET
og sendes i 4 eksemplarer til
ØSTFOLD DISTRIKTSHØGSKOLE,
Os allé 5, 1750 Halden,
innen 31. desember 1977

Norsk motkonjunkturpolitikk

AV
STORTINGSREPRESENTANT KÅRE WILLOCH

For å sikre full sysselsetting gjennom slike vanskeligheter som man nå er kommet opp i, blir man nødt til å satse på en kombinasjon av mer generelle lettelser og selektive tiltak for å holde konkurranseutsatte deler av arbeidslivet gående. Men man er nødt til å ta sikte på en gradvis avvikling av slike støttetiltak som svekker den samfunnsmessige effektivitet i næringslivet på lengre sikt.

1. Kortsiktige og langsiktige mål.

Det er et omforenet hovedmål for motkonjunkturpolitikken å sikre full sysselsetting. Efter min vurdering må man si at full sysselsetting er opprettholdt hittil – utfra en rimelig forståelse av hva ordene må bety. Men det er et alvorlig spørsmål om den politikken som er ført har fått bivirkninger som vil gjøre det vanskeligere – og vanskeligere enn det behøvet å være – å oppfylle dette grunnkravet også i fremtiden.

Selvom motkonjunkturpolitikk er kortsiktig av natur, kan man heller ikke se bort fra eventuelle virkninger på strukturen i næringslivet. Man må blant annet vurdere om den svekker eller styrker dets samfunnsmessige effektivitet. Når jeg på denne måte drister meg til å bruke det belastede ord «effektivitet», må jeg, for å forebygge mulige misforståelser, også få bruke noen ord om forholdet mellom dette begrep og nyere formuleringer av målene for økonomisk virksomhet:

Siktemålet bør ikke være ensidig økning av det kortsiktige materielle forbruk. Målet må i stigende grad være å gjøre det menneskelige arbeid så meget mere virkningsfullt, at vi kan tilfredsstille våre materielle behov med mindre forbruk av tid og ressurser. Og slik effektivitet skal igjen gi både samfunnet og den enkelte større muligheter for å oppnå mer av immaterielle verdier, sosial velferd og trygghet.

Men nettopp de voksende ønsker om å frigjøre ressurser til å gjøre meget mer med miljøproblemer og immaterielle behov, tvinger oss til fortsatt satsing for at produksjonen kan gi størst mulig utbytte i forhold til innsatsen. Forskyvningene av målene gjør det ikke mindre betenkelig å opprettholde ineffektiv virksomhet til fortrengelse for effektiv, og heller ikke mindre betenkelig å svekke motiveringen for stadig jakt efter bedre måter å gjøre tingene på.

2. Svekket samfunnsmessig effektivitet.

Det er et viktig spørsmål om politikken svikter her. Erik Brofoss uttalte nylig til bladet «Norges Industri»:

> «Det nye som er i emning, makter ikke å base seg vei ut på det verdensmarked hvor slik ny virksomhet må finne avsetning. Vi får en politikk som spriker. Vi setter inn store beløp for å bevare bedrifter som ifølge hypotesen må bort. Men vi satser ikke tilstrekkelig på fødselshjelp til alternativene som må ut i verden.»

For min del vil jeg legge til: Hvis politikken skaper inntrykk av at arbeidsplasser vil bli opprettholdt uansett om dette krever stadig voksende tilskudd, vil det svekke motiveringen for størst mulig effektivitet og konkurransedyktighet. Prisen kan efterhvert bli voldsomt høy, i form av stadig voksende støttebehov.

Når så Regjeringen satser på den filosofi at belønning til enkeltpersoner for ekstra arbeidsinnsats eller risiko kan nærmest inndras, vil resultatene i form av svekket effektivitet bli forsterket. Den overdrevne utjevningstrang gjør det vanskeligere å oppnå en optimal utnyttelse av samfunnets arbeidsvilje, kunnskaper og andre ressurser.

Kåre Willoch tok sosialøkonomisk embetseksamen 1953. Han har vært ansatt i Norges Rederforbund og Norges Industriforbund, stortingsrepresentant for Høyre siden 1957. Statsråd i Lyngs regjering og i Bortens regjering.

3. Prognosenes sammenbrudd.

Men i dette innlegget skal jeg for det meste holde meg til lettere målbare virkninger av politikken og utviklingen. Jeg vil da først sammenligne resultatene på en del sentrale områder med Regjeringens egne forventninger. Spørsmålet om det er samsvar mellom forventninger og resultat, må jo være viktig for vurderingen.

I en stortingsmelding våren 1975 spådde Regjeringen «at vi fra 1976–77 vil få et stigende og etter hvert betydelig overskott på driftsregnskapet overfor utlandet». Bare i disse to årene, som altså skulle gitt overskudd, blir underskuddet antagelig 48 milliarder kroner. Jeg skal i denne forsamling avholde meg fra nærmere utdypning av størrelsesordenen av dette uhyrlige tall, bortsett fra at jeg vil nevne at et forholdsvis betydelig underskudd i 1973 var på 2 milliarder, og at det bragte Norges samlede nettogjeld til utlandet opp til ca. 14 milliarder ved utgangen av det nevnte år. Videre må det understrekes at svikten i oljesektoren bare forklarer en del av den totale bom, slik at man også må søke forklaringer innenfor området for økonomisk politikk.

I Nasjonalbudsjettet for 1975 var underskuddet for dette år beregnet til vel 7 milliarder kroner. Resultatet ble vel 13 milliarder kroner. Overskridelsen var 82%.

I Nasjonalbudsjettet for 1976 hadde Regjeringen forlatt troen på overskudd for dette år, og spådde et underskudd på vel 11 milliarder. Resultatet ble over 20 milliarder. Overskridelsen var 77%.

I Nasjonalbudsjettet for 1977 mente man bestemt at underskuddet nå ville bli mindre, og anslo det til vel 13 milliarder. Resultatet ser nå ut til å bli 27,5 milliarder kroner! Overskridelsen blir i såfall 108%.

Disse tallene viser som man vil se også at svikten i anslagene er blitt større for hvert år. Erfaring tilsier at det ikke er noen grunn til å stole på Regjeringens siste anslag for underskuddet i 1978, som er 16 milliarder.

De overveldende svikt i anslagene i Nasjonalbudsjettet burde føre til en nærmere undersøkelse av hvorfor man har tatt så fundamentalt feil. Men en noenlunde fyldestgjørende bedømmelse av årsaksforholdet kan ikke foretas uten tilgang til budsjettforberedelsesmateriale som er unndratt fra offentlighet. Her synes å foreligge et fristende utredningsfelt for en ung økonom på jakt efter en selvstendig oppgave.

Såvidt jeg vet hevder alle låneeksperter fremdeles at disse underskuddene ikke vil reise alvorlige finansieringsvanskeligheter, idet lånemulighetene og Norges kredittverdighet sies å være gode, og tilbakebetaling av senere oljeinntekter vil bli enkelt. Jeg må erkjenne en voksende skepsis. Hvis man skulle få forstyrrelser i lånemarkedenes effektivitet, eller for eksempel en ny oljeulykke av noe omfang, er det vel ikke sikkert at det vil forbli så problemfritt å skaffe stadig nye norske lån av den størrelsesorden det er tale om her. Politikken er risikabel. Vurderingen her avhenger selvfølgelig i høy grad av en nærmere analyse av underskuddets årsaker og sammensetning, men nettopp en slik analyse kan nå bare forsterke uroen:

4. Årsakene til gjeldseksplosjonen.

De enorme underskuddene på betalingsbalansen i årene 1975 og -76 kunne ikke tenkes uten at opplåning til oljevirksomhet utgjorde en stor del av tallene, selvom den slett ikke utgjorde mer enn en del av forklaringen. Utviklingen i inneværende år har aksentuert urovekkende tendenser, som det har vært motvilje mot å erkjenne tidligere. Efterspørselen innenlands suger inn raskt voksende import av forbruksvarer. Produksjonskostnadene innenlands stiger så sterkt at det styrker importvarene i konkurransen med norske varer her hjemme, og gjør det vanskeligere å selge norske varer både i Norge og i utlandet. Disse hjemmelagede problemer kommer i tillegg til problematiske internasjonale konjunkturer, og fører til synkende industriproduksjon og synkende vareeksport. Alt dette forsterker underskuddet overfor utlandet på en måte som ville blitt avvist som utenkelig for kort tid siden.

Så sent som ved fremleggelsen av Nasjonalbudsjettet 1977 trodde Regjeringen fremdeles at året 1977 ikke ville gi underskudd utover det som ville bli finansiert med skipsfartens og oljevirksomhetens lån i utlandet. Nå viser det seg at forbruksøkningen i Norge, og svikten i eksporten, medvirker til at det må lånes over 9 milliarder kroner utover den meget sterke netto gjeldsøkning i olje og skipsfartssektorene.

5. Vi lever på forskudd.

Tallene bekrefter således at vi tar oljepenger på forskudd, bl.a. til en fenomenal økning i import av biler, klær, møbler og andre forbruksvarer, og til en makeløs økning i utenlandsreiser. Og denne forbruksøkning er mer enn et kortsiktig økonomisk spørsmål. Det ser ut til å foregå en holdningsendring, i retning av at tilgjengelige midler må brukes straks, som kan skape både økonomiske og andre problemer langt inn i fremtiden.

Snakket om at vi ikke lever på forskudd, men investerer enormt for å trygge fremtiden, strider klart mot tallenes tale. Statsministeren uttalte 31. august i år at «Hele fireårsperioden (1974–77) er hele 36 prosent av nasjonens midler brukt til investeringer i utbyggingen av landet». Statsministeren kom her i skade for å glemme å trekke fra det vi har lånt i utlandet. Tallene i nasjonalregnskapet viser at 17 prosent av nasjonens midler ble brukt til å øke våre varige verdier i 1973. I fjor var dennne oppsparingen av egne midler sunket til 13%. Det faktiske forhold er altså at en stigende del av Norges inntekter er gått til øyeblikkelig forbruk.

Disse fakta må stilles opp mot de stadig gjentatte programmatiske forsikringer om at oljevelstanden må brukes til å bygge ut varige verdier, og til å bygge ut et næringsliv som kan bære Norges økonomi efter

oljealderen. Det er en avgrunn mellom lære og virkelighet. Hittil er det det øyeblikkelige forbruket, og ikke satsingen av egne midler på varige verdier, som er blitt forsterket i olje-Norge.

Men Regjeringen har regnet med at nettosparingen – veksten i nasjonalformuen – skal gå sterkt opp igjen fra og med inneværende år. Den plusspost man regner med er såvidt jeg kan se først og fremst oppgang i påløpne, men ikke betalte skatter fra oljevirksomheten. Ved å føre dette som en fordring fra staten på oljeselskapene, får man frem en formuespost som fremtrer som oppspart. Denne bokføring kan ikke bortforklare de realiteter jeg nå har nevnt.

6. Svikten i konkurranseevnen.

Denne strukturendring i vår økonomi slår nå ut for alvor i problemer for arbeidslivet. Politikken har svekket vår konkurranseevne mer enn man har villet tro. Jeg må også si at jeg er forbløffet over hvor sent virkeligheten gikk opp for Regjeringen.

På Skog- og landarbeiderforbundets landsmøte 29. august uttalte statsministeren bl.a. at «den norske økonomi er sunn og sterk. . . . Vår tradisjonelle vareeksport ventes å bli hele seks prosent høyere iår enn ifjor.» På den tid forelå det tall som viste at den tradisjonelle vareeksport var begynt å *synke*. Og det ville være bortforklaring å prøve å begrunne dette bare med dårlige konjunkturer ute. Våre kunder kjøper mer enn før i andre land, og mindre enn før i Norge. Det er den dystre sannhet, og det krever ikke stor fantasi å sette dette i sammenheng med at Norge er blitt verdens dyreste land å produsere i.

Den svekkelse av konkurranseevnen som nå gir slike skadevirkninger, var i seg selv uventet.

På Arbeiderpartiets landsmøte i mai sa statsministeren at «Verken i 1976 eller i 1977 har vi fått større forverring i det norske konkurransenivået i forhold til de land vi handler med.» På den tid forelå forlengst beregninger fra Finansdepartementet som viste det motsatte. Forverringen i Norges konkurransesituasjon var enda sterkere i 1976 enn tidligere. Nå vet vi at kostnadsstigningen også i år blir vesentlig større i Norge enn i de landene vi særlig konkurrerer med. Og resultatene ser vi som nevnt i sviktende industriproduksjon – tross særlig omfattende støttetiltak– synkende eksport av tradisjonelle varer, og stigende import av varer som konkurrerer med norske.

7. Hvorfor rekord i kostnadsøking?

Årsakene til at det er blitt slik må søkes i flere års politikk. Finansministeren gav tilsagn om meget betydelig økning av reallønnen i de første årene efter maktovertagelsen i 1973. Slike tallfestede utsagn fra Regjeringens side fører erfaringsmessig til forventninger, som igjen skaper press for overoppfyllelse av tilsagnene. Det har da også skjedd, men det kunne ikke gjennomføres uten sterk nominell lønns- og prisstigning. For å forebygge misforståelser vil jeg gjerne understreke at jeg er tilhenger av jevn reallønnstigning. Høyre var alene mot den skattepolitikk som medvirket så sterkt til å stanse reallønnsstigningen i begynnelsen av 1970-årene. Men når skaden først var gjort, kunne man ikke gjenopprette den i en fart ved en voldsom reallønnstigning i ett enkelt eller noen få år. Man burde tatt tiden til hjelp.

Jeg har hørt denne politikken forsvart med at det var nødvendig å gå frem slik for å sikre ro i arbeidslivet. La meg da minne om at daværende formann i LO, Tor Aspengren, i et foredrag for LO's representantskap i mai 1975 uttalte følgende:

> «Samtidig må jeg få si som min personlige oppfatning at vi ikke kan holde på med to til tre års vanlig forbedring i materiell velstand hvert år. På vårt materielle velstandsnivå må 2,5 prosent vekst i disponibel realinntekt sies å være mer enn tilfredsstillende.»

Likevel ble det – på toppen av en kostnadseksplosjon i 1974 – gjennomført en til dels vesentlig sterkere reallønnsøkning enn de nevnte 2,5 % i alle de tre årene 1975, 76 og 77. Vi ville åpenbart hatt meget sikrere arbeidsplasser, og langt bedre muligheter for å sikre en jevn videreutvikling av reallønnen og fortsatt ro i arbeidslivet, dersom man hadde holdt seg til den velstandsøkning som Tor Aspengren regnet som «mer enn tilfredsstillende».

8. Skinnløsning av prisproblemene.

Man kan neppe bestride en inflasjonsartet utvikling av kostnadsnivået. Derimot vil kanskje noen trekke frem konsumprisindeksen som grunnlag for å hevde at man har behersket prisproblemene bedre enn i andre land. Jeg er redd for at også det er svakt fundert selvros: Konsumprisindeksen er holdt nede ved hjelp av lånemidler på to måter, uten at det har gitt holdbare resultater i form av rimelige produksjonskostnader:

Indeksen er holdt nede ved en voldsom økning av subsidier, under forskjellige navn. I denne gruppen må regnes både forbrukersubsidiene, den såkalte momskompensasjon (som bare er en bokføringsmetode for å få en del av subsidiene med i statistikken som negative skatter i stedet for statsutgifter), og tilskudd under jordbruksavtalen for å hindre at produksjonskostnadene for matvarer slår fullt ut i forbrukerprisene. Økningen i subsidieutgiftene er ikke kompenserte ved nedsettelse av andre utgifter eller økte skatter, men ved økte lån. Den prisstigningen som er kamuflert på denne måten, skal med andre ord betales senere. Hvis man regner med den prisstigning på forbruksvarer som betales i form av økte subsidier, blir resultatet en stigning på 60 – 65 % i perioden 1973–77.

På grunn av opplåning ute har man kunnet holde prisene for utenlandsk valuta lave. Det betyr lavere

stigning i importprisene, og derved svekkede impulser til prisstigning innenlands. Men når dette blir oppveiet ved sterkere prisstigning av andre grunner, får arbeidslivet byrden ved å måtte konkurrere med billigere utenlandske varer, på grunn av billig utenlandsk valuta, uten å få fordelen av lavere prisstigning her hjemme.

Hverken den enorme satsingen av subsidier, som ennå ikke er betalt, eller lave priser på utenlandsk valuta, har altså i rimelig grad slått ut i mindre stigning i produksjonskostnadene her hjemme. Andre prisstigningsimpulser har vært for sterke.

9. Inflasjonspolitikk.

Jeg vet ikke om man fremdeles risikerer å bli betraktet som gammeldags blant økonom-kolleger hvis jeg nevner slike lettfattelige forklaringer på dette som den uvanlig sterke stigningen i offentlige utgifter, enorme underskudd på statsbudsjettet, og sterk økning i pengemengden. De samlede offentlige utgifter stiger i perioden 1973–77 antagelig fra ca. 46 % til ca. 50 % av bruttonasjonalproduktet. (Jeg regner her momskompensasjonen som utgift). Samtidig går samlede skatter og avgifter antagelig noe ned i denne perioden, målt som andel av bruttonasjonalproduktet. (I 1978 går skattene kraftig opp, idet valget er overstått). Differansen er blitt dekket ved en kolossal økning i opplåningen, som likevel ikke hindrer at økningen i Statens utbetalinger fører til at det også oppstår en uvanlig sterk stigning i pengemengden hos publikum. Tallene finner man i Nasjonalbudsjettet.

Efter de resultater vi ser, er det vel meget vanskelig å bestride at slik politikk virker sterkt inflasjonsdrivende.

Jeg skrev som fersk kandidat, sammen med min juridiske venn L. B. Bachke, en avhandling om prispolitikken i Norge. Den ble bedømt av bl.a. Gunnar Jahn, som bemerket at fagkolleger nok ville finne den sterkt preget av kvantitetsteoretisk tankegang. Det tror jeg ikke de har gjort, for jeg tror ikke de har lest den – til tross for at den har vært på billigsalg. Men det kvantitetsteoretiske resonnement mener jeg fremdeles er interessant, som tilnærming til årsakssammenhengene bak de problemer som den økonomiske politikken nå har ført Norge opp i. Som en blant flere faktorer forekommer det meg at en slik økning i likviditeten som vi har hatt i Norge, særlig sterk på vårparten i år, i en tid hvor en rekke forhold tilsier at folk vil velge raskest mulig bruk av ledige midler, måtte fyre ytterligere opp under prisstigningsimpulsene.

10. Lønnsglidningen: Resultat av politikk.

Konkurransen med utlandet begrenser utslaget av dette når det gjelder vareprisene, men ikke så meget når det gjelder lønnsglidning. Efterspørselsforholdene har skapt knapphet på arbeidskraft i flere yrker. At det skaper lønnsglidning er noe man har kunnet observere gjennom årtier. At lønnsglidning i skjermede næringer slår over i konkurranseutsatte næringer burde heller ikke forundre noen.

Ifølge «Arbeiderbladet» var statsministeren i sin tale til landsmøtet i Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund 10. ds. også inne på lønnsglidningen, som ifølge siste statistikk fra NAF var på 7,5 % fra annet kvartal ifjor til annet kvartal i år. – «Vi må ganske enkelt slå fast at dette er langt sterkere enn norsk økonomi kan tåle. En fortsatt lønnsglidning av denne størrelse vil uvergerlig kaste mange norske lønnstagere ut i arbeidsledighet», sa statsministeren. Jeg er redd for at statsministeren har rett i det, men savner spor av erkjennelse av at Regjeringen selv har større ansvar for dette enn noen annen gruppe, på grunn av den inflasjonspolitikk Regjeringen har ført.

Nedbremsing av lønnsglidningen krever samarbeid, og gjennomgåelse av avtaleformene for å se hva som kan oppnås ved forandringer i disse. Men det er erfaringsmessig nytteløst å prøve å beherske dette problem uten at det også føres en økonomisk politikk som skaper en rimelig balanse mellom bl.a. forbruksøkning og produksjonsevne i samfunnet. Det har man ikke gjort hittil.

11. Gal dosering av virkemidler.

Jeg vil gjerne understreke at det jeg har sagt nå ikke betyr at jeg mener at det var galt å føre en ekspansiv økonomisk politikk i årene 1975/77. Vi var således meget sterkt mot den tilstramning som Regjeringen ville gjennomføre vinteren 1974/75, ved sitt forslag om å inndra en betydelig del av bedriftenes overskudd til et såkalt konjunkturfond, som like gjerne kunne kalles fond til forsterkning av konjunkturnedgangen.

Efter at Regjeringen omsider hadde gitt opp denne planen, var det enighet om at svikten i efterspørselen fra utlandet måtte motvirkes ved vekst i efterspørselen innenlands, mens konkurranseutsatte bedrifter måtte få hjelp til å holde hjulene igang gjennom nedgangstider.

Men Regjeringen har åpenbart ført en for ekspansiv politikk, som har ført til for store underskudd på betalingsbalansen, og for stor kostnadsstigning, slik at Norge er blitt verdens dyreste land å produsere i. Dermed er det blitt uriktig å fremstille dårlige tider ute som det meste av problemet. Det er blitt en like stor del av problemet at våre kunder henvender seg til våre konkurrenter i andre land, fordi våre varer er blitt for dyre.

12. Kan vi løse problemene?

Finansministeren uttalte for en tid siden at det ikke var så farlig med dårlige regjeringer i 1960-årene, fordi det var enklere å styre da. Men idag ville det være farlig med en dårlig regjering, for nå er proble-

mene blitt så meget vanskeligere – mente han. Om dette vil jeg si at hvis den økonomiske politikk i 1960-årene hadde slått så fundamentalt feil med hensyn til kostnadsstigning, sviktende eksport, ukontrollert importstigning og underskudd overfor utlandet som det vi ser nå, ville det ha vært katastrofalt, intet mindre. Men nå har vi oljen. Kan den hindre at verdens høyeste produksjonskostnader og underskudd pr. innbygger skaper krise? Svaret er antagelig ja: Oljen kan hindre krise på tross av en feilslått politikk. Men det ville være for dristig nå å si bestemt at oljen vil hindre krise.

Vi står altså nå i en situasjon med sviktende etterspørsel efter norske varer på en rekke områder. Efter tradisjonell teori skulle vi møte problemet med ytterligere økning av efterspørselen innenlands. Men vi kan ikke gjøre det, fordi den norske efterspørselen efter utenlandske varer og tjenester allerede er for sterk, og fordi vi ikke tåler noe som kan medvirke til ytterligere lønnsglidning eller annen svekkelse av konkurranseevnen overfor utlandet. Efter iherdige påstander om at mindre vekst i efterspørselen ville skape arbeidsløshet, anbefaler Regjeringen nå mindre vekst i efterspørselen for å hindre arbedsløshet. Behovet for tilstramning er blitt større enn det burde, fordi erkjennelsen er kommet for sent – nå igjen.

Eftersom det ikke har vært anledning til å drøfte statsbudsjettet og Nasjonalbudsjettet på vanlig måte i partiene, vil jeg avstå fra detaljerte kommentarer til de foreslåtte tiltak. Men jeg vil gjerne understreke at hensynet til balansen i landets økonomi tilsier at veksten i de offentlige utgiftene og de offentlige utlånene må begrenses sterkt. Jeg er redd for at betydelige forhøyelser av avgifter og takster likevel ikke vil være til å unngå, fordi Regjeringens tidligere politikk har skapt veldige udekkede pengebehov i statskassen.

Den forutsatte ytterligere reelle skjerpelse i skatteprogresjonen tror jeg vil få så store skadevirkninger at den ikke kan aksepteres. Man må heller satse på at lavere skatteprogresjon kan gi muligheter for mindre inntektstillegg for de grupper det gjelder.

Regjeringen skriver i Nasjonalbudsjettet at «det neppe er rom for reell inntektsforbedring for de fleste grupper i 1978». Jeg er redd for at dette også er en beklagelig, men uunngåelig konsekvens av politikken i tidligere år. Det er ikke forsvarlig å disponere mer enn det som trengs til oppjustering for spesielt vanskeligstilte grupper, som pensjonistene og barnefamiliene.

For å sikre full sysselsetting gjennom slike vanskeligheter som man nå er kommet opp i, blir man nødt til å satse på en kombinasjon av mer generelle lettelser og selektive tiltak for å holde konkurranseutsatte deler av arbeidslivet gående. Men man er nødt til å ta sikte på en gradvis avvikling av slike støttetiltak som svekker den samfunnsmessige effektivitet i næringslivet på lengre sikt, av grunner som jeg var inne på tidligere.

13. Alle oljepengene til gjeld og subsidier?

Det vil kreve adskillig tid å gjenopprette norsk næringslivs konkurranseevne og eliminere behovet for selektive støttetiltak. Men hvis man ikke satser målbevisst for å få det til, risikerer man ikke bare såkalte konjunkturelle vanskeligheter, men faktisk at vi glir videre inn i en situasjon hvor fremtidens oljeinntekter, som det har vært knyttet så mange sangvinske forhåpninger til, går med til å betale gjeld og subsidier for å holde samfunnslivet og arbeidslivet gående. En slik disponering av oljerikdommene kan bli katastrofal den dag oljekildene er tomme. Derfor bør man snu tendensen i tide.

Rettelse:

Ekspedisjonssjef Kjell Eides artikkel, Makt og avmakt i den makroøkonomiske planleggingen, i forrige nummer av Sosialøkonomen kom ved en beklagelig feil ut med et galt og sterkt missvisende sammendrag. Vi beklager dette og gjengir her det sammendrag som egentlig skulle fulgt artikkelen:

Den offentlige planleggingsvirksomhet har i betydelig utstrekning bidratt til umyndiggjøring av folk flest i politisk sammenheng i Norge. Dette har i stor utstrekning skjedd gjennom falsk profesjonalisering og teknifisering av planleggingsfunksjonen, som samtidig har sikret planleggerne muligheter for maktutøvelse etter tradisjonelt byråkratisk mønster.

Arbeidstakernes problemer under skiftende konjunkturforhold

AV
PER BRANNSTEN
LANDSORGANISASJONEN I NORGE

Dersom en lavkonjunktur får utvikle seg uten selektive arbeidsmarkedspolitiske virkemidler, vil de strukturelle endringer i næringslivet skje raskere i en lavkonjunktur enn under en høykonjunktur fordi bedrifter med en svak økonomi da vil stå mer utsatt til. Samtidig er tilbudet på nye arbeidsplasser mindre under en lavkonjunktur. De selektive virkemidlene har nettopp som et av sine viktigste formål å dempe denne utviklingen slik at ledigheten ikke stiger over et akseptabelt nivå. De selektive tiltak vil således i en viss utstrekning motvirke strukturendringer som under bedre konjunkturforhold bør skje som følge av endrede etterspørsels- og produksjonsforhold. Selv om en kan overveie en viss dreining fra selektive til mer generelle virkemidler for å påvirke industriens konkurranseevne og kostnadsnivå, er vår oppfatning at en ikke bør legge denne politikken for markert om.

1. Skiftende konjunkturforhold og fagbevegelsens mål.

Når en fra konferanseledelsens side ønsker å få belyst arbeidstakernes problemer under skiftende konjunkturforhold, ser jeg min innledning først og fremst som et partsinnlegg, men som representant for Landsorganisasjonen med nær 700.000 medlemmer, vil de problemer vi ser i ulike konjunktursituasjoner måtte bære preg av en videre vurdering.

Foredragets tittel stiller spørsmålet om det er skifte i konjunkturene som skaper problemer, eller om problemene først og fremst er knyttet til henholdsvis perioder med høykonjunktur og lavkonjunktur. I mitt foredrag vil jeg ta som utgangspunkt at en har tenkt på de problemer fagorganiserte møter i henholdsvis høykonjunktur- og lavkonjunkturperioder.

Foredragets tittel reiser også spørsmålet om i hvilken relasjon fagbevegelsen støter på problemer som direkte kan henføres til konjunktursituasjonen. Her vil de målsettinger Landsorganisasjonen som arbeidstakernes organisasjon arbeider for å oppnå i årene framover fungere som en referanseramme. De retningslinjer organisasjonen arbeider etter blir vedtatt på Landsorganisasjonens kongress som holdes hvert fjerde år. Ved de tre siste kongressene og senest på vår kongress i mai, er retningslinjene formulert som et handlingsprogram for virksomheten i neste kongressperiode dvs. fram til 1981. Programmet har form av et kombinert prinsipp- og handlingsprogram, med konkrete poster som en vil arbeide for å få gjennomført i løpet av de nærmeste fire år, men også av mer prinsipielle retningslinjer for organisasjonens arbeid.

Jeg vil gjerne knytte det tema en drøfter på høstkonferansen til de mål for vår virksomhet som direkte vil bli påvirket av det økonomiske klimaet en arbeider under. Som ramme for virksomheten arbeider en for større velstand, rettferdigere fordeling av godene og en høyere livsstandard for medlemmene. Våre økonomiske forutsetninger vil ha innvirkning på mulighetene for framskritt innenfor områder som arbeidsmiljø, inntektspolitikk, sosialpolitikk og sysselsettingspolitikk, der fagbevegelsen har markerte målsettinger som er vesentlig for vårt arbeid framover.

Handlingsprogrammet peker under avsnittet om arbeidsmiljø på at arbeidstakerne må sikres full trygghet, trivsel og velvære og et meningsfylt arbeid. Landsorganisasjonen har ikke bare som målsetting å sikre medlemmene en rimelig andel av landets produksjonsresultat, men ikke minst vesentlig er vår målsetting om en rettferdigere inntektsfordeling. En

---

Per Brannsten tok sosialøkonomisk embetseksamen i 1968. Han arbeidet i De-No-Fa og Lilleborgs markedsforskningsavdeling 1970–71. Ansatt ved Landsorganisasjonens økonomiske kontor fra 1971, hvor han særlig har hatt ansvar for arbeidsmarkedspolitiske spørsmål.

har programfestet en utvidelse av ferietiden til fem uker og lavere pensjonsalder for grupper med spesielt byrdefullt arbeid. Fagbevegelsen har alltid vært opptatt av at alle skal ha mulighet til et meningsfullt arbeid. I handlingsprogrammet er dette formulert slik at alle skal ha lik rett til arbeid og en økonomisk politikk og næringspolitikk som sikrer sysselsettingen. En peker på at dette også må søkes oppnådd gjennom internasjonalt samarbeid.

Mulighetene for å nå disse målsettingene under skiftende konjunkturforhold, vil være avhengig av de virkemidler både nasjonalt og internasjonalt som fagbevegelsen rår over. Som den ene av arbeidslivets to parter, vil vårt viktigste virkemiddel til direkte å påvirke de mål en har satt, være de omfattende inntektsoppgjørene. Disse påvirker ikke bare inntektsutviklingen for Landsorganisasjonens medlemmer, men ved at både oppgjøret for de statsansatte og statens avtaler med fiskerne og bøndenes organisasjoner er knyttet til oppgjøret mellom Landsorganisasjonen og Norsk Arbeidsgiverforening, blir dette oppgjøret retningsgivende for inntektsutviklingen for de store grupper i samfunnet. Gjennom utformingen av selve oppgjøret har Landsorganisasjonen en mulighet til å la medlemmene medvirke til en av de problemer en står overfor under forskjellige konjunkturforhold. Utover dette har fagbevegelsen muligheter for å påvirke løsningen av problemer som følger av konjunktursituasjonen ved politisk påvirkning og arbeid i utvalg og råd der en er representert.

Fagbevegelsen ser klart at en del av de problemer en står overfor i ulike konjunktursituasjoner må angripes gjennom internasjonalt samarbeid der vi gjennom våre organisasjoner må søke å påvirke internasjonale organisasjoner og toneangivende land som et bidrag til vår problemløsning.

Jeg har tillatt meg å tolke foredragets tittel noe vidt idet jeg antar at en ikke bare er interessert i en opplistning av ulike problemer ved henholdsvis høykonjunktur og lavkonjunktur slik fagbevegelsen ser dem, men at det også er interesse for en redegjørelse for hvordan fagbevegelsen har søkt å møte disse problemene.

2. Fagbevegelsens problemer under en høykonjunktur.

Det kan være hensiktsmessig å knytte den videre drøftingen til de klisjene en ofte bruker, henholdsvis høykonjunktur og lavkonjunktur. Jeg vil først drøfte høykonjunktursituasjon, de forhold fagbevegelsen da arbeider under og de problemer en møter ved arbeidet for de mål jeg har redegjort for tidligere. Deretter vil jeg i noe mer detalj se på lavkonjunktursituasjonen, da dette trolig er rammen vi må arbeide innenfor i den nære framtid. Det kan derfor være grunn til å vie denne konjunktursituasjonen mest plass et slikt foredrag.

Hva kjennetegner de rammebetingelsene som Landsorganisasjonen arbeider under i en høykonjunkturperiode? En slik periode vil være kjennetegnet ved rask produksjon- og inntektsvekst, kapasitetsproblemer og etterspørselspress.

Hvilke mål kan så forfølges og hvor oppstår problemene i en slik konjunktursituasjon? En rask vekst i produksjon og inntekter gir grunnlag for en tilfredsstillende inntektsutvikling for våre medlemmer og derved partene i arbeidslivet noe å forhandle om ved inntektsoppgjørene. Den realøkonomiske utvikling gir arbeidstakerne grunnlag for økt disponering av varer og tjenester både ved økning i privat forbruk og en økning av ytelsene fra den offentlige sektor.

I tillegg til mål for økning i realinntekter og inntektsfordeling ser Landsorganisasjonen de mål en har for et bedre arbeidsmiljø, full sysselsetting og redusert arbeidstid som viktige. Disse må særlig tas vare på i en høykonjunkturperiode. Slike perioder gir spillerom for ikke lønnsmessige forbedringer. Jeg tenker her særlig på investeringer i et bedre arbeidsmiljø og gjennomføring av de målsettinger om redusert arbeidstid som Landsorganisasjonen har på sitt handlingsprogram.

Det er ikke den realøkonomiske utvikling som kan gi grunnlag for problemer i en periode med høykonjunktur. I den utstrekning en kan tale om problemer under en høykonjunkturperiode må disse henføres til to forhold, utvidelse av lønnsforskjellene og behovet for å begrense etterspørselspresset i vår indre økonomi.

I en høykonjunkturperiode som kjennetegnes ved stor etterspørsel rettet mot norske utekonkurrerende bransjer med sterk pris- og inntektsøkning for disse vil lett kunne føre til en inntektsfordeling som ikke er ønskelig. De inntekter disse bedriftene opptjener vil også kunne skape et press i vår indre økonomi. Fra fagbevegelsens side kan det vanskelig aksepteres at utekonkurrerende bransjer i en slik situasjon får en inntektsøkning som enten beholdes i bedriftene eller utdeles til eierne uten at dette skal få konsekvenser for de ansattes inntekter og muligheter til å disponere reelle ressurser. Inntektsfordelingen vil enten bli søkt påvirket ved lokale lønnsforhandlinger, eller ved de sentrale inntektsoppgjørene.

Først vil trolig lønnsglidningen i de bedrifter som har særskilt god fortjeneste på grunn av høykonjunkturen øke. Det er grunn til å anta at den økte lønnsglidningen ikke bare vil påvirke lønnsutviklingen for ansatte i disse bedriftene. Bedrifter som i hovedsak avsetter sine produkter på hjemmemarkedet skjermet fra utenlandsk konkurranse, vil øke sitt lønnsnivå for å beholde de arbeidstakere som er nødvendige i produksjonen. Selv om de i øyeblikket ikke har fortjenestemuligheter som gir grunnlag for dette, vil disse på grunn av sin konkurransesituasjon kunne velte lønnsøkningen over på sine kunder.

En høykonjunktursituasjon som initialt forårsaker en skjevhet i inntektsfordelingen mellom eiere og

lønnstakere, vil gjennom en slik utvikling forårsake inntektsforskjeller mellom lønnstakerne som Landsorganisasjonen ut fra sin målsetting på dette område må motvirke ved inntektsoppgjørene. I tariffavtalene mellom Landsorganisasjonen og Norsk Arbeidsgiverforening er dette blitt gjort i form av en lønnsutviklingsgaranti og ved at det gis spesielle lavtlønnstillegg.

Innenfor oppgjøret i den offentlige sektor er det akseptert at gruppene som omfattes av dette, får et tillegg på grunn av betydelig lavere gjennomsnittlig lønnsglidning enn innenfor den private sektor. Gjennom dette blir de store funksjonærgruppene i stat og kommune knyttet til lønnsutviklingen i det private arbeidsliv. Lønnsutviklingen i de utekonkurrerende næringene får således full virkning for utviklingen i vårt lønnsnivå.

Det er grunn til å merke seg de problemer en sterk inntektsøkning innenfor utekonkurrerende næringer skaper i en høykonjunktursituasjon. Både ut fra hensynet til inntektsfordelingen mellom eierinntekt og lønnsinntekt og av hensynet til stabiliteten i vår indre økonomi, er det etter min oppfatning av betydning at en på et tidlig tidspunkt under en høykonjunktur tar skritt for å hindre at inntektene i de utekonkurrerende næringer får for stor virkning på vår egen kostnadsutvikling.

For Landsorganisasjonen vil slike inntekter skape problemer senere under inntektsoppgjørene fordi skjevhetene må rettes opp. Etter min vurdering er det grunn til å uttrykke det så vidt sterkt at grunnlaget for kostnadsproblemer i perioder med lavkonjunktur lett kan bli lagt i en høykonjunkturperiode som ikke kontrolleres tilstrekkelig, men får anledning til å virke for sterkt inn på vår interne konjunkturutvikling. Både fra bedriftenes side og fra lønnstakernes side er det behov for også å vise moderasjon selv om konjunkturene er gode.

De problemer en møter under en høykonjunkturperiode søker vi å løse gjennom tariffoppgjørene ved en slik innretning av oppgjørene som omtalt tidligere. Kontroll av vår interne konjunktursituasjon må i første rekke være en oppgave og et ansvar for våre politiske myndigheter, men jeg vil understreke at en manglende kontroll på dette området vil få konsekvenser for inntektsoppgjørene som gjennomføres under partene i arbeidslivets ansvar.

3. Arbeidstakernes problemer i en periode med lavkonjunktur.

Mens en periode med høykonjunktur fortoner seg problemfri for våre medlemmer, er situasjonen annerledes under en lavkonjunkturperiode. La meg først få oppsummere hva som kjennetegner en periode med lavkonjunktur. Med en lavkonjunktur vil en som regel mene en situasjon der etterspørselen svikter og produksjon stagnerer. Dette gir lav utnyttelse av produksjonsapparatet og stagnerende eller fallende priser. Særlig gjelder dette våre store utekonkurrerende bransjer som selger sine varer på det internasjonale marked.

I en slik situasjon vil Landsorganisasjonens forhandlinger om lønnsøkninger for sine medlemmer, gi mindre tillegg. Samtidig blir det vanskelig å utjevne skjevheter i inntektsfordelingen gjennom spesielle tillegg til grupper som ligger lavt i lønn. Ofte vil slike grupper nettopp arbeide i bransjer som føler virkningene av svikt i etterspørsel og press på prisene i særlig grad. Sammen med dette følger også et mindre spillerom til å gjennomføre ikke-lønnsmessige forbedringer som bedring av ytre og indre miljø, redusert arbeidstid gjennom f.eks. økning av ferie, redusert ukentlig arbeidstid eller redusert pensjonsalder. Etterspørselssvikt og stagnerende produksjon som følges av dårlig utnyttelse av produksjonsapparatet innebærer muligheter for økt arbeidsledighet slik at fagbevegelsens sentrale målsetting om full sysselsetting kommer i fare.

I hvilken grad en skal merke virkningene av en lavkonjunktur, vil i en viss grad være avhengig av den kostnadsutvikling en har hatt, og derved den konkurransesituasjon en har satt seg i. Landsorganisasjonens muligheter for å bidra til å løse medlemmenes, og i videre forstand landets problemer under en lavkonjunktur, vil fortsatt mest direkte kunne skje gjennom lønnsoppgjørene og den form disse får. Både det forbundsvise oppgjøret 1974 og det samordnede inntektsoppgjøret våren 1976 hadde en form som vi senere har betegnet kominerte oppgjør. I tillegg til disse hovedoppgjørene har en slik oppgjørsform vært nyttet ved enkelte indeksoppgjør i denne perioden.

Tanken med de kombinerte oppgjørene har vært å bidra til en fordeling av reelle ressurser til de gruppene som deltar i oppgjøret på en slik måte at kostnadsnivået stiger svakere enn dersom de tradisjonelle partene i inntektsoppgjørene skulle forhandle seg fram til nominelle lønnstillegg for å sikre den samme fordeling av realøkonomiske ressurser.

Selve mekanismen i oppgjørene er antakelig kjent for de tilstedeværende. Jeg skal derfor ikke gå nærmere inn på dette. Det er særlig enkelte i forbindelse med de kombinerte oppgjørene jeg vil kommentere noe nærmere. En rekke lokale avdelinger tilsluttet forbund i Landsorganisasjonen har i sine avtaler adgang til å forhandle om tillegg utover de som gis gjennom de sentrale tariffoppgjørene. Rent statistisk slår disse tilleggene ut som lønnsglidning som beregnes som en salderingspost.

Bakgrunnen for de lokale krav om lønnstillegg kan være forskjellig. Også arbeidsgivernes motstand mot slike tillegg vil variere. Ofte vil våre medlemmers krav være begrunnet med den produktivitetsutvikling og de gevinster bedriften har hatt. Mulighetene for å oppnå slike tillegg vil også være avhengig av den etterspørselssituasjon som rår i vår økonomi. Dersom etterspørselen i vår indre økonomi er høy med press på arbeidsmarkedet er det grunn til å anta at

arbeidsgiverne vil være mer innstilt på å gi slike lønnstillegg.

Mens de utekonkurrerende bransjene er lønnsledende under en høykonjunktur, er det grunn til å anta at de skjermede næringene vil innta denne rollen under en lavkonjunktur.

Skjermede og også i en viss grad hjemmekonkurrerende næringer, synes å kunne overvelte den del av kostnadsøkningen, som ikke motsvares av økt produktivitet, relativt enkelt. De siste tall en har fått for lønnsglidningen i ulike bransjer synes å være en god indikasjon på at dette er tilfelle. Prisovervåking, slik vi har drevet den her i landet, synes ikke å kunne hindre dette.

Vår motkonjunkturpolitikk har i en viss utstrekning gitt oss en særnorsk konjunkturutvikling, der økning i den innenlandske etterspørsel delvis har kompensert for svikt på eksportmarkedene.

Lønnsglidningen har relativt nøye fulgt de mål en har for stramheten på arbeidsmarkedet. Vi kan slå fast at lønnsglidningen under hele den inneværende lavkonjunkturen har vært svært høy. For tiden er den stigende. En lønnsglidning på det nivået en nå har, vil ganske klart motvirke det en har søkt å oppnå gjennom de kombinerte oppgjørene. Det er også grunn til å tro at lønnsglidning av den størrelsesorden vi nå har vil kunne føre til komplikasjoner ved tariffoppgjøret til våren.

Som nevnt har en rekke lokale avdelinger innen forbund tilsluttet Landsorganisasjonen muligheter for forhandlinger om lønnstillegg. Disse forhandlingene skal imidlertid skje under hensyn til bedriftens økonomiske situasjon. De ansatte vil være bundet til fredsplikt i tariffperioden. I siste hånd vil det således være bedriftsledelsens vurdering av hvilke tillegg, som er forsvarlige ut fra bedriftens kostnadssituasjon, som vil være avgjørende. Med den rollefordeling og styringsrett som i dag tilligger eierne i industrien, må det etter min oppfatning ganske klart være arbeidsgiverne som har hovedansvaret for at en under en lavkonjunktur, fortsatt har lønnsglidning på det nivå som vi kan registrere. Selv om det etter min oppfatning er klart hvor ansvaret ligger, deltar Landsorganisasjonen nå i drøftelser av de problemer lønnsglidningen nå skaper, sammen med myndighetene og Norsk Arbeidsgiverforening.

Et annet forhold i forbindelse med de kombinerte oppgjørene har jeg tidligere ikke sett kommentert i særlig grad. Som et resultat av oppgjørene blir lønnstakerne forespeilet en bestemt utvikling i sin disponible realinntekt. Prognosene bygger på forutsetninger om lønnsglidningen og prisutviklingen i prognoseperioden.

Anslaget for lønnsglidningen i prognoseperioden, som offentliggjøres i forbindelse med tariffoppgjørene, blir benyttet aktivt av våre lokale avdelinger under forhandlinger på bedriften. Hittil har en sett at lønnsglidningen er blitt høyere enn hva en bygget på under de kombinerte oppgjørene. Antakelig vil dette skje systematisk på grunn av måten disse anslagene brukes på under de lokale forhandlingene. En må derfor være forberedt på at både anslagene for lønnsglidningen og anslagene for utviklingen i disponibel realinntekt, vil bli overtruffet av den utviklingen som faktisk blir realisert.

Fra industriens side har en under den nåværende lavkonjunkturen særlig framhevet bedriftenes behov for reserver, som kan nyttes til å stå imot den belastning bedriftenes økonomi er utsatt for under en lavkonjunktur. Særlig har en pekt på bedriftenes egenkapitalandel og behovet for å bygge opp likvide reserver i perioder da bedriften tjener penger. Når jeg gjerne vil kommentere disse påstandene fra industrien noe, skyldes det at en omlegging av vår industripolitikk i en slik retning trolig vil virke nokså direkte inn på inntektsfordelingen mellom eiere og lønnstakere og derved i tariffoppgjørene. Samtidig er bedriftenes muligheter for å stå i mot en lavkonjunktur spørsmål som direkte angår de av våre medlemmer som arbeider i industrien. I debatten om norsk industris konkurranseevne blir det hevdet at norsk næringslivs egenkapital er lavere enn i de fleste andre industrialiserte land. Årsakene skal bl. a. være den skatte- og inntektspolitikk som er ført. I denne forbindelse skal bemerkes at hovedelementene i dagens bedriftsbeskatning stort sett er den samme som under borgerlige regjeringer i 1960- og 1970-årene.

Den vesentligste forskjellen er at arbeidsgiveravgiften i Folketrygden er noe redusert siden 1973. Påstandene om at den innenlandske kostnadsøkningen har vært spesiell sterk, vil jeg også reservere meg mot. Avgjørende for slike sammenlikninger er valutakursutviklingen. Som kjent har den norske kronen styrket sin stilling med nærmere 20 prosent i de siste seks år. Ut fra en totalvurdering har dette vært en riktig politikk. Med de beskjedne tarifftillegg vi har hatt de siste to årene, ville det ikke vært mulig å rette opp dette ved å begrense tarifftilleggene. Derimot har myndighetens motkonjunkturpolitikk dempet den belastning kursutviklingen har påført oss. Jeg nevner disse forhold fordi de har vært så vidt sterkt fremme i debatten om bedriftenes egenkapital og motstandskraft.

I forhold til denne diskusjonen må det også understrekes at det ikke eksisterer noe absolutt mål på rimelig eller ønskelig egenkapital. Debatten springer ut av statistiske forskjeller i egenkapitalnivå mellom en del industriland. En del av forskjellene kan rett og slett skyldes ulike registreringsmåter og forskjeller i definisjoner. Det internasjonale sammenlikninger først og fremst gir, er derfor et bilde av utviklingen ut fra et bestemt nivå, Det som er mest framtredende i slike sammenlikninger er den forholdsvis store grad av stabilitet rundt et etablert nivå.

I perioden 1970–73 finnes år med så vel med høysom lavkonjunktur. Likevel varierte den gjennomsnittlige egenkapitalprosenten i en del vest-tyske vareproduserende bransjer med mindre enn 2 prosent-

poeng rundt et nivå på 35 prosent. I Norge var variasjonene enda mindre. Men her på et nivå rundt 20 prosent. I et av de land som økonomisk sett har hatt størst problemer de senere år – Storbritannia – var variasjonene i egenkapitalandelen også av størrelsesorden 2 prosentpoeng. Men her opptrer variasjonene omkring et nivå nærmere 50 prosent dvs. mer enn det dobbelte av egenkapitalnivået i Norge og nærmere 50 prosent høyere enn i et av de økonomisk sett mest framgangsrike land i Vest-Europa.

De tallene som jeg her har referert, burde mane de som til stadighet trekker fram egenkapitalen og egenkapitalandelen i næringslivet som indikator på utviklingen i konkurranseevnen til adskillig større varsomhet. En vesentlig del av årsakene til variasjoner i egenkapitalandelen skyldes utvilsomt rent statistiske forhold. Dernest kommer ulike typer bedriftsøkonomisk strategi blant bedriftsledere i de ulike land inn. Endelig har institusjonelle forhold betydning.

La oss likevel forutsette at det virkelig er slik at egenkapitalandelen i norske bedrifter er lavere enn i konkurrerende bedrifter i andre land. Årsakene til slike forskjeller kan være andre enn svak økonomisk bæreevne. En viktig årsak er utvilsomt de fordeler som norske bedrifter har av et lavt rentenivå i forhold til sine utenlandske konkurrenter. En lavere rentebelastning for norske bedrifter representerer i seg selv konkurransemessige fordeler. Dernest vil lavere rentenivå på lånekapitalen også påvirke bedriftenes disposisjoner hva egenkapitaloppsamling angår. Med et lavt rentenivå vil det lønne seg å lånefinansiere mest mulig av investeringene. I forhold til finansparing vil det også gi bedre avkastning å bruke tilgjengelige midler til realinvesteringer og ekspandere produksjonen. Ved å utnytte egne midler til investeringer i nytt produksjonsutstyr unngås det tap som prisstigningen påfører finansinvesteringer. Dette tap må lånegiverne isteden bære.

Ved å lånefinansiere mest mulig av investeringene vil en oftest oppnå en avkastning som styrker avkastningen av den bestående egenkapital. Alternativet til lånefinansiering av investeringene vil kunne være å trekke nye eiergrupper inn i foretaket. I slike tilfeller vil lånefinansiering framstå som mest attraktivt for de gamle eierne. Dette styrker rentabiliteten av innskutt kapital. Dernest gir de ikke slipp på en del av kontrollen med foretaket.

Gjennom den høye grad av lånefinansiering har norske bedrifter utnyttet fordelene med lavt rentenivå, styrket egenkapitalrentabiliteten og kommet fordelaktig ut i forhold til prisstigningen. I tillegg har den sosiale trygghet og stabilitet, som har preget vårt samfunn, gitt gode arbeidsbetingelser for næringslivet. I hele etterkrigstiden har vi opplevd en høy grad av økonomisk stabilitet og framgang, mer framherskende enn i de fleste andre industriland. Dette har klart også bidratt til at det fra bedriftens side har framstått som svært lite risikofylt og basere sin ekspansjon på maksimal utnyttelse av tilgjengelige lånemuligheter.

En må samtidig kunne fastslå at industrien har hatt reserver til å stå mot de normale konjunktursvingningene en har hatt denne perioden. Industriforbundet, Finans- og Industridepartementet og Landsorganisasjonen uttaler i en felles utredning at det ikke kan være rasjonelt for bedriftene å bygge opp reserver for å stå i mot ekstraordinært store konjunkturtilbakeslag. Det kan neppe herske tvil om at den nåværende lavkonjunkturen er ekstraordinær.

Når jeg hevder at næringslivet finner det lite lønnsomt og attraktivt å samle økonomiske ressurser i form av likvide reserver bekreftes dette av bedriftens adferd i oppgangsperioder. Årene 1973 og 1974 var gode år for store deler av norsk næringsliv. Ifølge regnskapsstatistikken ble egenkapitalrentabiliteten mer enn fordoblet fra 5,9 prosent til 13,7 prosent i 1973. Til tross for denne betydelige økningen i avkastningen, var egenkapitalandelen konstant. Forklaringen på dette finner en i at gjelden, og da spesielt kortsiktig gjeld, økte sterkt i samme tidsrom. Året etter i 1974 steg også egenkapitalrentabiliteten sterkt, men uten at dette fikk særlig innvirkning på bedriftenes egenkapitalandel som viste en svak nedgang.

Jeg vil med dette ikke bebreide bedriftene at de investerer. Derimot bør de representanter for næringslivet som krever redusert lønns- og skattemessig belastning for å styrke egenkapitalen være mer varsomme. Det er ingenting som tyder på at redusert belastning vil føre til sparte ressurser i gode år overført til de magre år. I stedet vil resultatet blitt enda høyere investeringsetterspørsel. Foruten inntektsoppgjøret som direkte virkemiddel for å nå våre målsettinger under en lavkonjunktur, kan Landsorganisasjonen bruke sin innflytelse til å påvirke de politiske beslutninger som er av vesentlig betydning for våre medlemmers inntektsutvikling og mulighetene for å opprettholde sysselsettingen i en lavkonjunkturperiode. Under den nåværende lavkonjunktur, har vi aktivt støttet den motkonjunkturpolitikk som regjeringen har fulgt. Ved en stimulering av innenlandsk etterspørsel kombinert med selektive tiltak rettet mot de deler av næringslivet som særlig har merket bortfallet i etterspørselen fra utlandet, har en i stor grad maktet å opprettholde sysselsettingen. Dette har gitt en annen konjunkturutvikling innenlands enn på våre eksportmarkeder. Landsorganisasjonen har sett det som riktig at en i en viss tid søker å føre en slik politikk som gir grunnlag for en mer jevn konjunkturutvikling enn den en ofte ser i utlandet. Problemene består i at en egen innenlandsk konjunkturutvikling kan gi større etterspørselspress og en annen kostnadsutvikling enn den en ser i utlandet.

Dersom en lavkonjunktur får utvikle seg uten selektive arbeidsmarkedspolitiske virkemidler, vil de strukturelle endringer i næringslivet skje raskere i en lavkonjunktur enn under en høykonjunktur fordi bedrifter med en svak økonomi da vil stå mer utsatt til. Samtidig er tilbudet på nye arbeidsplasser mindre under en lavkonjunktur. De selektive virkemidlene

har nettopp som et av sine viktigste formål å dempe denne utviklingen slik at ledigheten ikke stiger over et akseptabelt nivå. De selektive tiltak vil således i en viss utstrekning motvirke strukturendringer som undet bedre konjunkturforhold bør skje som følge av endrede etterspørsels- og produksjonsforhold. Selv om vår motkonjunkturpolitikk har sine begrensinger, er en i Landsorganisasjonen av den oppfatning at hittil har denne så ubetinget vært riktig. Selv om en kan overveie en viss dreining fra selektive til mer generelle virkemidler for å påvirke industriens konkurranseevne og kostnadsnivå, er vår oppfatning at en ikke bør legge denne politikken for markert om.

4. Fagbevegelsens muligheter for påvirkning på et internasjonalt plan.

Det kan være riktig å si at internasjonale organisasjoner eller sammenslutninger på regjeringsplan ofte fører til tilsvarende organisasjonsdannelser på fagforeningssiden. Landsorganisasjonen er medlem av den Frie Faglige Internasjonale, som har hele verden som sitt virkefelt. Innenfor Europa finnes den Europeiske Faglige Samorganisasjon som arbeider innen EF og EFTA området. Til OECD er det knyttet en rådgivende komité både fra fagforeningssiden og arbeidsgiversiden. Innenfor EFTA har en en konsultativ komité med representanter fra fagforeningshold og arbeidsgiversiden. I Norden har fagbevegelsen dannet Nordens Faglige Samorganisasjon.

Gjennom sin rådgivende komité ved OECD, har fagbevegelsen mulighet for å drøfte den økonomiske situasjon med ledende tjenestemenn innen OECD to ganger årlig. Derved kan en gi uttrykk for fagbevegelsens synspunkter på den økonomiske politikk som føres innenfor området.Fagbevegelsen har vært sterk kritisk til det senorio 1980 som OECD – sekretariatet la fram sommeren 1976. En har utarbeidet et alternativt senario som gjennom OECD er formidlet til alle medlemsregjeringene. Dette er i særlig grad preget av de nordiske organisasjonenes synspunkter på den økonomiske politikken innen området, men jeg vil understreke at i denne sammenheng har alle store faglige organisasjoner i de vestlige industrilandene opptrådt samlet.

Innenfor EF har fagbevegelsen representert ved den Europeiske Faglige Samorganisasjon tatt initiativ til de såkalte trepartskonferansene som har vært avholdt to ganger. Gjennom den erklæring som ble vedtatt på det første møte, håpet fagbevegelsen at en hadde fått en bindende målsetting om rask tilbakevending til full sysselsetting. Erfaringene senere har vist at dette har vært tomme ord, som ikke har fått virkning på den økonomiske politikk som har vært ført.

I EFTA har fagbevegelsen tatt initiativ i den konsultative komitéen for å få avholdt et eget møte i komitéen med representanter fra regjeringssiden. Dette trepartmøtet fant sted i februar i år. Den erklæringen som ble vedtatt på møtet, tilgodeser på mange måter fagbevegelsens synspunkter på den økonomiske politikk. Problemet med EFTA er naturligvis at man er få og små land med begrenset internasjonal innflytelse. I organisasjonen ligger også svært små samordningsmuligheter. I mitt foredrag har jeg brukt relativt mye tid på å drøfte fagbevegelsens problemer under en lavkonjunktur som den vi nå er inne i. Bakgrunnen for dette er at en realistisk må regne med en relativt svak konjunkturutvikling i tiden framover. Jeg er derfor redd for at det er den typen problemer jeg her har tatt opp som vil være aktuelle de nærmeste år. Det er også av betydning at en nå får en mer gjennomgripende drøfting av hvordan vi gjennom en samlet innsats fra myndighetene og partene i arbeidslivet kan makte og få det systemet en har bygget på under lavkonjunkturen hittil til å fungere bedre i tiden framover og kanskje særlig med henblikk på inntektsoppgjøret neste vår.

DEBATT

Akademikersamfunnet

AV
STEINAR STRØM

Med fare for å gi Kjell Eide (Sosialøkonomen nr. 9, 1977) rett i at vi har utdannet for mange økonomer (iallfall en), prøver jeg igjen.

Først noen ord om det å debattere. Eide anklager meg for å være «usedvanlig skråsikker». I en debatt bør en ha lov til å være skråsikker. Det bør være tillatt å hevde sine egne, begrunnete oppfatninger om problemstillinger hvor det ikke foreligger fasitsvar. Debattformen tillater ikke forbehold og resonnementer av typen «på den ene side og på den annen side». På den annen side bør *saklighet* være et ufravikelig krav til ethvert seriøst debattinnlegg.

Eide tillegger meg den oppfatning at en la-det skure-politikk i utdanningssektoren «er en politikk som ikke ensidig er rettet mot økonomiske målsettinger». Så enøyd eller, iflg. Eides terminologi, endimensjonal er jeg ikke. Jeg har stor sans for at en rekke ikke-økonomiske faktorer bør virke inn på utdanningspolitikken. Jeg er derfor sterkt i tvil om en bør la ustyrte markedsmekanismer få dominere deler av vårt arbeidsmarked, også for akademikere. Siden Eide har en slik skråsikker, men uriktig, oppfatning om hva jeg har ment kan det være grunn til å gjenta hva jeg skrev f.eks. i nr. 8, 1977:

«De to viktigste grunnene til at jeg valgte betegnelsen «la-det-skure-politikk» er:

a) I alt for liten utstrekning blir den akademiske utdanningen dimensjonert ut fra hva en nå og fremover trenger av ulike typer for akademisk arbeidskraft i arbeidslivet. Betegnende nok er det en streng adgangsregulering til studier som utdanner folk det er størst etterspørsel etter; så som leger, tannleger og annet helsepersonell, mens det er en praktisk talt åpen adgang til studier som utdanner folk det er mer enn nok av, så som filologer og jurister.
b) Markedssignaler blir ikke presentert for de studiesøkende. Derimot blir fordelingen av kandidater på ulike jobber overlatt en «laissez-faire» markedsmekanisme.

Jeg er sterkt i tvil om en bør la ustyrte markedsmekanismer få avgjøre dimensjonering av studier og fordeling av kandidater på ulike jobber. Jeg er *ikke* i tvil om at bruk av markedsmekanismer *bare på et punkt*, altså kun til å fordele ferdige kandidater på ulike jobber, vil føre galt av sted.»

Eide gjør et poeng av at det koster samfunnet mer å utdanne en lege enn en filolog. Eide antyder at forskjellen i kostnader er 6 til 1. Implisitt fremgår det at denne kostnadsforskjellen har jeg sett bort fra. I nr. 8, 1977 skrev jeg: «Det koster mer å utdanne en lege enn en filolog. Jeg vil likevel hevde at avkastningen av å utdanne en lege nå er større enn av å utdanne en filolog.» Eide ser ut til å være av en annen mening. Han hevder endog at det er imponerende i det hele tatt å ha en mening (som økonom) om dette. Dette er en holdning som etterhvert er blitt utbredt også blant økonomer: Siden det er så mange ikke - økonomiske faktorer som har betydning, bør en avstå fra økonomiske kalkyler. Som økonom plikter en tvertimot å bringe frem så mye en kan av en saks økonomiske sider. Dermed følger ikke at en skal ta beslutninger kun ut fra dette grunnlaget. Neglisjering av de økonomiske sidene ved et saksforhold kan føre til at de ikke-økonomiske faktorene får råde grunnen alene. Det er langt fra gitt at dette vil gi de optimale beslutninger.

Er så avkastningen av å utdanne en lege større enn av å utdanne en filolog? Bør undervisningsressursene i landet fordeles på en annen måte? Plassen tillater kun en svært kort og ufullstendig drøfting av problemstillingen.

Hvis det skal lønne seg å omfordele landets undervisningsressurser på den antydete måten, må nåverdien av en leges fremtidige inntekter minus utdanningskostnadene for en legekandidat være større enn den tilsvarende nåverdi for en kandidat med filologisk embetseksamen.

Det vil si at følgende må være oppfylt:

$$(1) \qquad \triangle N = N_L - N_F > 0$$

hvor N_L er nåverdien av en leges fremtidige inntekter fratrukket utdanningskostnader og hvor N_F er den tilsvarende størrelsen for filologen. Kaller vi $w_i\ (t)$ $(i=L,F)$ for den fremtidige lønnen til akademiker i, d_i (t) for driftsutgiftene pr. student i de to studier $(i=L,F)$, $k_i\ (t)$ for kapitalutgiftene pr. student, τ_i for utdanningens lengde, $(T_i-\tau_i)$ for den yrkesaktive periode og r for kalkulasjonsrenten (en konstant), kan N_i skrives $(i=L,F)$:

$$(2) \quad N_i = \int_{\tau_i}^{T_i} w_i\ (t)e^{-rt}dt - \int_{0}^{\tau_i} (d_i(t) + k_i\ (t))e^{-rt}dt.$$

Det er her grunn til å vente at $d_L > d_F$ og at $k_L > k_F$. Den første ulikheten skyldes at i medisinerstudiet er det langt flere lærere pr. elev enn i filologstudiet. Dette er ikke et naturgitt forhold, men jeg vil regne med dette i det følgende. Den andre ulikheten skyldes at kapitalinnsatsen, spesielt i den kliniske del av legestudiet, er større enn i filologstudiet. Kapitalinnsatsen i legestudiet kan imidlertid ikke beregnes ut fra de investeringer som er foretatt i universitetsklinikker. En vanskelig beregnelig del av denne innsatsen må tilregnes de ordinære sykehusfunksjoner som en universitetsklinikk også utfører.

Ifølge skriv fra Kirke- og undervisningsdepartementet var

$$d_L = \text{kr } 51.00,-$$
$$d_F = \text{kr } 14.000,-$$

i 1976 ved Universitetet i Oslo. (Det er noe utilfredsstillende å benytte tall kun fra Oslo. Universitetsutbyggingen foregår kanskje først og fremst andre steder i landet.) d_L og d_F er utgifter pr. student og ikke pr. uteksaminert kandidat. I og med at frafallsprosenten er større i det filologiske embetsstudiet enn i legestudiet, undervurderer disse tallene kostnadene pr. kandidat i det filologiske embetsstudiet. Kapitalutgiftene har en praktisk talt ingen informasjon om. Årlige kapitalutgifter på 20 pst. av driftsutgiftene virker ikke urimelig.

Iflg. lønnsstatistikk for filologer, utgitt av Statistisk Sentralbyrå var gjennomsnittlig brutto årslønn for en filolog med embetseksamen ca. kr. 95.000 i 1976 priser. Iflg. Byråets inntektsstatistikk var den gjennomsnittlige *nettoinntekten* ved statsskattelikningen for leger ca. kr. 140.000 i 1976 priser. (Begge tallene er gitt av Byrået for 1975. 1976-tallene er beregnet ved å inflatere tallene med 10 pst.) For å komme frem til legenes bruttoinntekt, må en til nettoinntekten legge til utgifter som er trukket fra bruttoinntekten i skattelikningen. Et ikke urimelig påslag for nettoinntekter på dette nivået er 15 pst. Det vil si at gjennomsnittlig bruttoårslønn for leger blir ca. kr. 165. 000. Det vil si at

$$w_L = \text{kr } 165.000$$
$$w_F = \text{kr } 95.000$$

Jeg vil i det følgende kalkulere med faste 1976priser. På grunn av den ventete utvikling fremover i tilbud av og etterspørsel etter de to nevnte akademikerkategoriene, se mitt referat av NAVF's arbeidsmarkedsanalyser og prognoser i nr. 3 1977, må en regne med en forskyvning i lønnsforholdene over tid. Denne forskyvningen vil bli i filologenes disfavør. *Fastprisanslagene* vil derfor *overvurdere* lønnsomheten av å utdanne en filolog og følgelig undervurdere lønnsomheten av istedet å utdanne en lege. Siden driftsutgiftene stort sett varierer i takt med lønnen til de respektive akademikerkategorier, vil fastprisanslaget her ikke gi nye feilkilder. Kalkulasjonsrenten er lik realrenten og satt lik 0.1 (10 pst.).

Utdanningstidens lengde er satt lik 7 år for begge kategoriene. (Husk at med filolog menes en som har filologisk embetseksamen.) Den effektive yrkesaktive perioden, $T_i - \tau_i$ er satt lik 25 år for begge kategoriene som er vanlig i analyser av dette slaget. Av to grunner overvurderer dette den yrkesmessige innsats av en filolog og dermed *undervurderes* den relative lønnsomheten av å utdanne en lege. For det første er andelen av kvinner høyere blant filologer enn blant leger. Av flere grunner er yrkesdeltakelsen av kvinner lavere enn blant menn. For det annet kan en ikke utelukke en fremtidig ledighet blant filologer, mens dette virker mindre sannsynlig for leger.

Anslagene på d_i, w_i og T_i *undervurderer* med andre ord lønnsomheten av å utdanne en lege istedetfor en filolog. Skjevheten i anslagene er vanskelig å tallfeste. Den samlete undervurdering er antagelig stor.

Etter disse tallanslagene får jeg $\triangle N = +$ kr 95.559.

Beregningene viser klart at det lønner seg å omfordele undervisningsressursene slik at en utdanner en filolog mindre og en lege mer. (Dette betyr selvfølgelig ikke at en skal overføre en som nå søker opptak til et filologstudium til legestudiet!) Den store lønnsforskjellen mellom en lege og en filolog reflekterer minst to ting. For det første at den som nå søker opptak til et legestudium og fullfører dette, jevnt over er bedre evnemessig utrustet enn en som fullfører et filologisk embetsstudium. Det er grunn til å regne med at denne evnemessige fordel ville slått ut i lønnsforskjeller i filologens disfavør selv om legen hadde valgt et annet studium og et annet yrke. For det annet har legeyrket vært beskyttet gjennom streng adgangsregulering, det har nærmest vært et beskyttet monopol. Legene har dermed høstet en monopolgevinst. Det er denne gevinsten det kan lønne seg for samfunnet å trekke inn ved å utdanne flere leger. Tar en hensyn til forskjellen i intelligens blir nåverdien av å utdanne en lege ekstra og en filolog mindre, noe mindre, men likevel fortsatt positiv.

Eide sier i sin artikkel at det koster 6 ganger mer å utdanne en lege enn en filolog. Det forholdstall kostnadsanslagene ovenfor impliserer er 3.6. Jeg vet ikke hvor Eide har sitt anslag fra, men la oss øke kostnadsanslaget for legeutdanningen slik at forholdstallet blir lik 6. Nåverdien, $\triangle N$, av å utdanne en lege istedetfor en filolog blir da negativ. (Jeg vil selvfølgelig da igjen peke på den betydelige undervurdering av lønnsomheten av å utdanne en lege istedetfor en filolog som anslagene impliserer.) Nå er ikke jeg villig til å akseptere Eides 1:6 uten videre. Istedet spør jeg: Hvor mange ganger mer må det koste å utdanne en lege for at vi skal komme i en hipp som happ situasjon med hensyn til å utdanne en lege ekstra og en filolog mindre? Svaret er 4.8 eller nesten 5.

Et alternativ til å utdanne flere leger for å trekke inn legenes monopolgevinst er å la andre yrkeskategorier

overta noen av legenes funksjoner. Lønnsomheten av å gjøre dette, eventuelt av å utdanne folk med lavere utdanning til å overta noen av legenes funksjoner, kan studeres på samme måten som ovenfor.

Til slutt i sitt innlegg hevder Eide at det restriktive opptak til lærerskolene har «skapt en kunstig monopolsituasjon for lærerorganisasjonene». Det må i så fall være en monopolsituasjon som har vært dårlig utnyttet. Avkastningen av å utdanne seg som lærer (alternativet er artium og ingen utdanning utover dette) er og har vært negativ. Livsinntekten for en lærer ligger under livsinntekten for en industriarbeider.

Det er nok riktig som Eide hevder at vi tidligere har hatt lærermangel, spesielt i de nordlige distrikter. Lærerdekningen nå, hele landet sett under ett, må imidlertid sies å være langt bedre enn tidligere. I 1973 var 7 pst. av lærere i fulltidsstilling uten lærerskole eller tilsvarende utdanning. I 1975 var dette tallet sunket til 4.9 pst. For timelærere var dette tallet 35.8 pst. i 1973 og det sank til 23.4 pst. i 1975. Skal en utdanne flere lærere totalt for å dekke en geografisk «mangel»? En må også legge til at yrkesdeltakelsen blant utdannete lærere er svært lav. Av lærerkandidatene som gikk ut fra lærerskolene i 1965 var det i 1973 hele 17 pst. som var uten yrke og 21 pst. som var uten pedagogisk arbeid. Kvinnene hadde den langt laveste yrkesdeltakelse. (Idar Møglestue og Arild Jeber: «Utdanning og yrke til lærerkandidatene fra 1965.» Artikler nr. 85 fra Statistisk Sentralbyrå.) På bakgrunn av den regionale skjevhet i lærerdekningen, den nå høye totale lærerdekningen og det store potensiale av lærere uten arbeid, stiller jeg meg tvilende til at vi har lærermangel i Norge.

Sosialøkonomer

søkes til interessante arbeidsoppgaver i samband med opplegg, bearbeiding og analyse av statistikk. Det mest moderne EDB-utstyr nyttes i arbeidet, og søkere som har kjennskap til EDB, bes opplyse om dette.
Gode arbeidsforhold i et inspirerende miljø.
Statistisk Sentralbyrå's virksomhet foregår både i Oslo og Kongsvinger.
Søkere bes derfor gjøre oppmerksom på hvor de ønsker å arbeide.
Lønn som førstesekretær eller konsulent etter kvalifikasjoner. Begynnerlønn for nevnte stillinger er henholdsvis etter kvalifikasjoner. Begynnerlønn for nevnte stillinger er henholdsvis kr. 67 425 og 78 494 pr. år.
Pensjonsordning med 2% pensjonsinnskudd.
Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til personal- og økonomisjef Rolf Dragvold, tlf. (02) 41 38 20, linje 645.

Skriftlig søknad
med bekreftede avskrifter av vitnemål og attester
sendes snarest mulig innen 20. desember d.å. til

STATISTISK SENTRALBYRÅ
Dronningens gt. 16, Postboks 8131 Dep.
OSLO 1

Nytt fra Sosialøkonomisk institutt

Fra og med vårsemesteret 1978 blir det ved Sosialøkonomisk institutt gitt undervisning som skal lede fram til *mellomfag* i sosialøkonomi. Tidligere har Økonomisk avsnitt til 1. avdeling av flere institusjoner blitt godkjent som mellomfag. Den nye ordningen betyr i praksis ikke så store endringer på det som har vært hittil. Mellomfagseksamen blir identisk lik Økonomisk avsnitt, men det opprettes et mellomfagsseminar som skal «lede» studentene gjennom på 3 semestre. Samtidig endres matematikkundervisningen for embetsstudiet. Denne blir delt i to, et forkurs som blir noe mindre enn det kurset vi hittil har hatt, og et obligatorisk kurs i begynnelsen av 2. avdeling. Forkurset blir obligatorisk også for mellomfagsstudentene.

Det har også vært foretatt en pensumrevisjon. I 1. avdeling skal det legges større vekt på Frits Holthes innføringsbok i Sosialøkonomi. Elementær velferdsteori blir pensum. Kandidater fra embetsstudiet i Oslo har hittil hatt et determinstisk syn på verden. De skal nå vris over til en livsanskuelse av mer stokastisk art. Spillteori og usikkerhet får nemlig større plass i 2. avdeling. Forøvrig har det bare vært små endringer med ajourføring av litteraturen. Det er nedsatt en komite for å vurdere om matematisk økonomi skal innføres som valgfritt spesialfag i 2. avdeling.

Bernt Stigum er formann i komiteen.

I høst var oppmeldingen til de forskjellige eksamner følgende:

I. avd.	
Økonomisk avsnitt	80
Statistisk avsnitt	75
II. avd.	
Bedriftsøkonomi	12
Internasjonal økonomi	15
Makroøkonomisk planl.	11
Rettslære	4
Økonometriske metoder	4
Totalt II. avd.	46

Det er ca. 50 studenter som har fulgt innføringsforelesningene i Sosialøkonomi og undervisningen til forberedende i matematikk.

Dosent Kåre Edvardsen er valgt til instituttbestyrer for en 3 års periode.

Michael Hoel og Tor Hersoug har blitt ansatt som amanuenser (etter Steinar Strøm og Finn Førsund), og Arne Strøm har fått fast stilling (amanuensis). Universitetsstipendiatstillingene er tildelt Arne Jon Isachsen og Asbjørn Rødseth. Ny vitenskapelig assistent er Karl Ove Moene.

BANKINSPEKSJONEN

Førstesekretær/konsulent

Stillingen vil, med forbehold av Stortingets godkjenning, bli opprettet fra 1. januar 1978. Den kan søkes av jurister, sosial- og siviløkonomer.
Bankinspeksjonen har tilsynet med forretnings- og sparebankene og med foretak som driver med avbetaling, factoring, leasing eller andre former for utlån. Tilsyn med låneformidling er også lagt til Bankinspeksjonen.
Etaten har et tverrfaglig miljø. Personalet har variert utdanningsbakgrunn og erfaring fra offentlig forvaltning, næringsliv og bank. En del reisevirksomhet må påregnes.
Nærmere opplysninger ved underdirektør Strømme i telefon 42 69 70.
Lønnstrinn 15–21.

Søknader sendes
BANKINSPEKSJONEN,
Postboks 1238, Vika, Oslo 1,
innen 1. januar 1978.

Fremsendes som dagsaviser!

Utgiverpoststed – Bergen – Reklametrykk A.s

Knut Getz Wold

Den økonomiske situasjon

Foredrag på Norges Banks
representantskapsmøte 28. februar 1977

Vedlegg til Sosialøkonomen

Den økonomiske situasjon

Foredrag av direktør Knut Getz Wold på Norges Banks representantskapsmøte 28. februar 1977

1. Innledning

Økonomisk virksomhet er framtidsrettet, og all framtid er usikker. Utover i 1970-årene har denne usikkerheten stadig økt. Forskjellen i så måte jevnført med de "gyldne 1960-årene", er markert. 1960-årene var preget av jevn økonomisk vekst, moderate konjunktursvingninger, lav inflasjon og heller lav arbeidsløshet i de fleste land.

1970-årene har opplevd både den største økonomiske framgangen og det voldsomste tilbakeslaget i hele etterkrigstiden, rekordartet inflasjon og en arbeidsløshet som en ikke har hatt siden 1930-årene. Det gamle fastkurssystemet som ble skapt mot slutten av krigen, er avløst av et flytesystem med kraftige svingninger i valutakursene. Oljekrisen aksentuerte både inflasjonen, de internasjonale kreditt- og betalingsproblemene og energispørsmålene og økte usikkerheten i vesentlig grad.

Likevel rådde det betydelig optimisme i den vestlige verden så sent som i fjor sommer. Den konjunkturoppgangen som tok til i Sambandsstatene på forsommeren og i Europa på ettersommeren 1975, hadde stor styrke i første halvår i fjor og syntes å følge et normalt mønster. Etter erfaringene fra alle tidligere konjunkturoppganger etter krigen skulle en kunne ha regnet med sterk og jevn økonomisk vekst i hele 1976 og 1977 og langt inn i 1978.

Vi vet at slik gikk det ikke. Det tradisjonelle mønster ble brutt, og vi synes å stå overfor et nytt konjunkturbilde. Veksten slakket av på et tidligere tidspunkt i oppgangsfasen enn noen gang før.

Disse store usikkerhetsfaktorene har skapt problemer av tidligere ukjent vanskelighetsgrad både for næringslivets disposisjoner og for den økonomiske politikken. På en slik bakgrunn er det meget positivt at Norge har lykkes å holde oppe en høy økonomisk vekst og sysselsetting. Problemene for vårt land ligger hovedsakelig på to områder. Viktigst er kostnadsstigningen, som har fortsatt i et høyt tempo og har skapt en meget vanskelig konkurransesituasjon for store deler av næringslivet. Det andre problemet henger sammen med at ressursdisponeringen er preget av en forbruksøking som har gått klart ut over rammen av veksten i Norges disponible nasjonalinntekt.

2. Internasjonal økonomi

Den markerte konjunkturoppgangen i første halvdel av 1976 førte til en stigning i bruttonasjonalproduktet i industrilandene på 6% i årlig rate. Lageroppbygging var en

viktig faktor i denne veksten. Senere er oppgangen dempet til et tempo på mellom 3½ og 4%. Det er ikke større enn den normale veksten i produktiviteten og betyr at arbeidsløsheten i OECD-landene til sammen fortsatt vil ligge på over 14 millioner.

La oss her først holde fast ved at det likevel er tale om en klar *oppgang,* riktignok i svakere tempo enn før, men ikke om noen ny nedgang. Det neste spørsmålet som melder seg, er hvordan denne reduksjonen i veksttempoet er blitt til. Den økonomiske utviklingen er ikke noe resultat av naturkrefter, men av regjeringers handlesett og næringslivets og forbrukernes reaksjoner. Her er det igjen grunn til å merke seg at av alle de vestlige industriland er det bare to der full sysselsetting er et primært mål for den økonomiske politikken, nemlig Norge og Sverige. I alle andre land har kampen mot inflasjonen klar prioritet, i flere kombinert med forsøk på å redusere underskottet på betalingsbalansen, noe som ofte understøtter argumentene for den samme type av økonomisk politikk. Vi synes det er et underlig og uforsvarlig forhold at sysselsettingspolitikken spiller så liten rolle i andre land, men det er likevel et faktum. Til forklaring må det vel nevnes at en situasjon der staten tar på seg ansvaret for full sysselsetting, mens lønningene fastsettes etter hva det er markedsmessig mulig å ta ut, i våre dagers økonomi nesten uvegerlig fører til inflasjon. Forutsetningene for å få til en samordnet lønns- og prispolitikk er imidlertid i mange land temmelig dårlige. Slike forsøk har nok vært gjort og gjøres også i andre land, men da gjerne først når de økonomiske vanskene allerede er blitt meget prekære. Videre heter det ofte at arbeidsløsheten ikke er konjunkturell, men strukturell og ikke kan løses ved generelle etterspørselsstimulerende midler. Det blir pekt på at arbeidsløshetsstønaden er romslig. Om vi står fjernt fra å godta slike argumenter for å akseptere høy arbeidsløshet, er de likevel med på å bestemme de internasjonale vilkårene som norsk næringsliv må arbeide under.

Den andre hovedfaktoren i mellomfolkelig økonomi er den store *ulikheten* mellom hva som gjerne kalles "de svake" og "de sterke" landene. De økonomisk svake industrilandene er Storbritannia og Italia og i noen grad Frankrike. Danmark og en del andre mindre industriland hører også med her. Felles for dem er høyere inflasjon enn gjennomsnittet, store betalingsunderskott, lav økonomisk vekst og høy arbeidsløshet. Disse landene har ikke handlefrihet til å føre en selvstendig politikk med sikte på høy sysselsetting og økonomisk vekst gjennom generelle etterspørselsstimulerende tiltak. En slik politikk ville nemlig ytterligere stimulere inflasjonstendensene og øke betalingsunderskottet. Løsningen for disse landene må ligge i å begrense veksten i nominelle inntekter og dirigere ressurser til økt utførsel og økte investeringer i næringslivet. Den økonomiske politikken må innrettes mot disse mål. Men – og det er det vesentlige – for at en slik politikk skal lykkes, må de sterke landene være villige til å stimulere *sin* indre etterspørsel, slik at det blir marked for de svake landenes utførsel. Ellers går ikke regnestykket i hop.

Her ligger den store usikkerheten i dagens økonomiske situasjon. De sterke landene: USA, Japan, Vest-Tyskland, Nederland og noen få andre har handlefrihet. De har alle en sterk betalingsstilling.

De fleste har lav inflasjon og høy arbeidsløshet. De kan føre en ekspansjonspolitikk ved å øke sin egen indre etterspørsel til gagn både for seg selv og verdensøkonomien. Men de holder igjen på grunn av inflasjonsfrykten. I den situasjon disse landene er, med stor arbeidsløshet og unyttet kapasitet, kan en imidlertid erfaringsmessig regne med at produktivitetsvekst i stor utstrekning oppveier økt kostnadspress.

Likevel er det lyspunkter. Den nye amerikanske administrasjonen har slått inn på en noe mer ekspansiv økonomisk politikk, vesentlig gjennom skattelettelser, men også gjennom direkte tiltak for å øke sysselsettingen. Rekkevidden er likevel begrenset i forhold til en arbeidsløshet på mellom 7 og 8%. OECD regner med bare 4½% vekst i den amerikanske økonomien i år, men det kan tenkes at den vil nå opp i de 6% som myndighetene har satt som mål. Mindre tilfredsstillende er situasjonen i Japan, som nok har hatt bra vekst, men overveiende basert på utførsel. Hele 40% av veksten de to siste årene skyldes økt betalingsoverskott. Sterkere vekst i den indre etterspørsel er løsningen. Men også i Japan inneholder det nye budsjettet omfattende stimuleringstiltak.

Det største problemet er Vest-Tyskland. Her venter OECD bare 3½% vekst i år mot de tyske myndigheters eget anslag på 5%. Vest-Tyskland har lavere inflasjon enn noe annet land untatt Sveits, vel 1 million arbeidsløse og et driftsoverskott overfor utlandet på vel 3½ milliarder dollar i fjor. Uten en markert omlegging der vil det neppe være mulig å finne løsning på problemene i europeisk økonomi.

Disse tre landene har nøkkelen til utviklingen i sin hånd. Når skillet mellom de to grupper av land har blitt så utpreget, henger det også sammen med de betalingsproblemene som oljekrisen skapte. Selv om enkelte OPEC-land har økt innførselen kraftig, har disse landene til sammen fremdeles meget store overskott. Avhengig av hvordan oljeprisene utvikler seg i år, vil det samlede overskottet ligge noe over eller under 40 milliarder dollar. Andre land må ha motsvarende driftsunderskott.

En del av disse underskottslandene er de av u-landene som er relativt best stilt. I og for seg er det et positivt trekk ved verdensøkonomien at disse landene har kunnet låne så mye og legge grunnlaget for en markert vekst, selv om dette dessverre ikke gjelder de fattigste u-landene. Men gjeldsøkingen er etter hvert blitt meget stor og har skapt en viss uro om landenes evne til å bære den i lengden. I alt har de ikke-oljeproduserende utviklingsland en gjeld til industrilandene på anslagsvis omkring 170 milliarder dollar. En annen gruppe er øst-statene. Gjelden tar også her nå i flere tilfelle til å nå så store dimensjoner – til sammen bortimot 40 milliarder dollar – at den skaper både politisk og økonomisk risiko.

OECD-landene til sammen vil både i 1976 og 1977 ha et driftsunderskott på omkring 20 milliarder dollar. Men problemene er konsentrert om de svake landene. Noen av dem har nå akkumulert så stor gjeld at enkelte kreditorer nok mener at også de representerer en kredittrisiko. Det er neppe mulig å finne en løsning på disse svære betalingsproblemene uten at også Sambandsstatene, Japan og Vest-Tyskland, som sammen representerer 60% av bruttonasjonalproduktet i hele OECD-området,

tar en betydelig del av det underskottet som er motstykket til OPEC-landenes overskott. I dag er situasjonen tvert imot den at Vest-Tyskland, Japan, Sveits og Nederland akkumulerer store egne overskott som kommer på toppen av OPEC-landenes.

Takten i inflasjonen er dempet i de fleste land og ligger nå gjennomsnittlig på 8% mot 13% på toppen for et par år siden. De svake landene står også her i en utsatt situasjon, blant annet på grunn av fall i kursene på pund sterling, lire og franske francs. Kursfallet har stimulert inflasjonstendensene i disse landene.

Situasjonen medfører også risiko for handelsrestriksjoner. Et positivt trekk er nok at en hittil med få unntak har unngått direkte kvantitative restriksjoner, men markedsdelingsordninger og statlige støttetiltak blir brukt i stadig større omfang og kan representere en større risiko for arbeidsdelingen mellom landene.

To land er særlig viktige for Norge fordi de er våre største eksportmarkeder, nemlig Storbritannia og Sverige. Dessverre er vekstutsiktene for disse to landene klart under gjennomsnittet. En regner med en oppgang i det britiske bruttonasjonalproduktet i år på bare 1½%. I Sverige ventes ifølge den nye finansplanen en oppgang på 1,7%. Anslag over importutviklingen i våre viktigste markedsland tyder på at veksten i Norges eksportmarkeder vil falle fra nesten 10% i fjor til 5–6% i år.

Det er altså klare svakhetstegn i internasjonal økonomi. Situasjonen i dag er en annen enn så sent som i fjor sommer, da Ministerrådet i OECD gikk sterkt inn for en forsiktig politikk i hva det trodde var innledningen til en klar og sterk oppgang. Nå er oppgangen svakere og er avhengig av stimuleringstiltak, framfor alt fra de sterke landene, for å fortsette og underbygges i 1977 og 1978.

De aller siste prognosene fra Valutafondet viser likevel et noe lysere bilde enn OECD har regnet med, nemlig en vekst på 4,6% i industrilandene i år eller bortimot 1% høyere enn OECD's anslag. Andre faktorer peker i samme lei. Men selv med noe mer optimistiske forutsetninger kan vi ikke regne med noen høykonjunktur av den gamle typen. Det har konsekvenser også for vår egen økonomiske politikk.

3. Norsk økonomi

I 1975 var Norge sammen med Sverige, Japan og Canada de eneste industriland med økonomisk vekst, høyest i Norge. I fjor lå veksten i Norge med 5,7% på et høyt nivå, noe over gjennomsnittet i OECD. Og de fleste andre landene hadde altså da mye mer å ta igjen. Arbeidsløsheten i Norge ligger på et internasjonalt lavmål, men likevel er visse utsatte distrikter og bransjer merkbart rammet.

For i år var nasjonalbudsjettets prognose en vekst på 8% totalt. Uten sjøfart og oljevirksomhet regnet en med 4½% vekst eller om lag som i fjor. Dette er høye tall på bakgrunn av anslaget for hele OECD på 3¾%. Om anslagene vil holde stikk, avhenger framfor alt av den internasjonale økonomiske utvikling.

De løpende indikatorene tyder på moderat konjunkturoppgang i tiden framover. Både industriproduksjonen og byggeaktiviteten har tatt seg opp i det siste halve året. I siste kvartal i fjor lå industriproduksjonen 5% over samme periode året før.

Produksjonen av tradisjonelle eksportvarer viste likevel bare beskjeden øking i fjor. Eksportvarelagrene har gått sterkt ned i fiskeforedlingsindustri og aluminiumsproduksjon, men er fortsatt betydelige, framfor alt i treforedlingsindustrien og gjødningsindustrien. Konjunkturbarometret viser at industriens ledere ved årsskiftet vurderte konjunktursituasjonen vesentlig mindre optimistisk enn ett kvartal tidligere. Et flertall av foretakene ventet ordrenedgang og lagerøking i første kvartal i år. Utviklingen både på hjemme- og eksportmarkedene er årsaken til dette.

Den sterke lageroppbyggingen, særlig i eksportindustrien, under konjunkturnedgangen ble systematisk og sterkt stimulert både av kredittpolitikken og av finanspolitikken. Den tradisjonelt viktige rolle som produksjon for lager spiller både i norsk og svensk motkonjunkturpolitikk, kan bli vanskeligere å følge under framtidige konjunkturnedganger, fordi den i så høy grad er knyttet til forutsetningen om at de store internasjonale produsentene av de samme varene ikke fører samme politikk, men skjærer ned sin produksjon når etterspørselen svikter. Denne forutsetningen holdt ikke stikk i samme grad som tidligere under den siste nedgangen, og det er enda mer tvilsomt om den vil holde stikk i framtiden.

De samlete industriinvesteringene steg sterkt i 1974 og 1975 og viste ytterligere en svak oppgang i fjor trass i forsinkelser i realiseringen av den store petrokjemiutbyggingen på Rafnes og sterk nedskjæring av investeringsplanene i treforedlingsindustrien. For i år kan det bli en viss svikt, blant annet på grunn av fullføring av store prosjekter og lav fortjeneste i viktige industrigrener. Blant annet må en regne med noen nedgang i treforedling og kjemisk råvareproduksjon. Investeringene i utvinning av råolje og naturgass ventes å gå sterkt opp.

Detaljomsetningen viser sterk volumøking og ligger nå ca. 7% høyere enn for et år siden. Dette reflekterer den store oppgangen i lønnstakernes disponible realinntekt og en enda meget større oppgang i jordbruksinntektene og folketrygdens pensjonsinntekter.

I hvert av de to siste årene steg privatforbruket i Norge med omkring 5½%. På grunn av forverringen i bytteforholdet overfor utlandet og økte rente- og stønadsbetalinger til utlandet steg den disponible realinntekten for Norge i de to årene bare med henholdsvis 1 og 3%, altså langt svakere enn forbruksveksten. Dette representerer altså en markert dreining i bruken av den disponible realinntekten i retning av et relativt større forbruk i 1975 og 1976.

Om den internasjonale konjunkturutviklingen gjør det mulig, bør det være et mål for den økonomiske politikken å bedre utenriksøkonomien og stimulere investeringene også i tradisjonell industri. Det forutsetter reduksjon av kostnadsstigningen og bremsing av veksten i privatforbruket.

4. Kostnadsutvikling og konkurranseevne

Fra januar i fjor til januar i år steg konsumprisene i Norge med 8,7%. Det var omtrent som gjennomsnittet i OECD-området. Økte pristilskott virket med til å dempe prisstigningen mot slutten av året. Også året før var prisstigningen i Norge meget nær gjennomsnittet for OECD under ett, men i begge årene noe lavere enn det

europeiske gjennomsnittet. Også for det året vi nå er inne i, må en regne med en prisoppgang på omkring 8% i Norge så vel som i OECD.

Det er likevel grunn til å peke på at prisstigningen i Norge er over dobbelt så høy som i Vest-Tyskland, som er det største landet i den såkalte valutaslangen. I så måte deler vi skjebne med de andre skandinaviske landene og Benelux-landene.

Ser vi på kostnadsutviklingen sammen med kursutviklingen for norske kroner, blir bildet et annet og mer urovekkende. Det kan være liten tvil om at den norske kostnadsøkingen de tre siste årene har hatt en styrke som har svekket konkurranseevnen i store deler av næringslivet og ført til alvorlige problemer for sysselsetting og distriktspolitikk. Den har også økt driftsunderskottet på betalingsbalansen ut over hva finansieringen av oljevirksomheten og motkonjunkturpolitikken i og for seg har nødvendiggjort.

Timefortjenesten i industrien i Norge steg både i 1975 og i fjor med omkring syv prosentpoeng mer enn for industrilandene under ett. For tiden skyldes omkring tredjeparten av den samlete lønnsøkingen i Norge lønnsglidning. For i år regner en derimot med samme stigning i timefortjenesten i Norge som i OECD, nemlig 10%.

En slik kostnadsstigning er naturligvis et konkurransemessig problem. Dette forsterkes vesentlig ved kursoppgangen på norske kroner de siste årene. På grunn dels av revalueringen i 1973, men særlig på grunn av slangevalutaenes flyting oppover har den handelsveide kursoppgangen på norske kroner etter Valutafondets beregningsmetode i løpet av de siste fem årene utgjort om lag 20%. I fjor var stigningen i den effektive handelsveide kursen på norske kroner vel 5%. Det har betydd en ytterligere forverring av konkurransesituasjonen for norske varer både på utførselsmarkedene og på hjemmemarkedet. Etter nyttår har utviklingen snudd. På grunn av kursoppgangen på dollar og pund har den handelsveide kursen på norske kroner falt med nær 2%.

Det beste uttrykket for utviklingen får en kanskje ved en beregning av stigningen i "unit labour costs" eller lønnskostnadene pr. produsert enhet i industrien, justert for valutakursforandringene. Da får en nemlig med virkningene både av den direkte kostnadsøkingen, produktivitetsutviklingen og valutakursene. Kontorsjef *Knut Andreassen* i Norges Bank har gjort en slik beregning, særlig for slangelandene, for perioden 1970–1976, som er offentliggjort i siste hefte av "Penger og Kreditt". Analysen viser at kostnadsstigningen pr. produsert enhet fram til 1974 var moderat i Norge, sammenliknet med de øvrige slangelandene. Det året skjedde det imidlertid en sterk forverring av norsk industris relative konkurransestilling. Trass i kursoppgangen på tyske mark har Vest-Tysklands industri på grunn av relativt svak vekst i arbeidskostnadene bedret sin konkurransestilling vesentlig i forhold til de andre slangelandene. Norge kommer ugunstig ut av sammenlikningen, særlig som følge av forholdsvis lav produktivitetsvekst og en sterkere effektiv kursoppgang på valutaen enn i de andre slangelandene, unntatt Vest-Tyskland.

Det er i ettertid klart at det særlig var det forbundsvise lønnsoppgjøret i 1974 som førte til så store lønnstillegg at Norge kom ut av takt med andre land. Fra 1973

til første halvår i fjor steg lønnskostnadene pr. produsert enhet, justert for valutakursendringene, i Norge med 66%. Oppgangen i Sverige, som også har et alvorlig konkurranseproblem, var den samme. Men i Vest-Tyskland var stigningen bare 29%, i USA 30%, i Storbritannia 41% og i Nederland og Belgia 51%.

En slik utvikling fører til at utførselen blir mindre og innførselen større enn den ville ha vært om kostnadsutviklingen hadde vært den samme i Norge som hos konkurrentene. For å opprettholde produksjon og sysselsetting i Norge under det økonomiske tilbakeslaget, har det derfor måttet gjennomføres sterkere motkonjunkturtiltak for å stimulere investeringer og forbruk enn det ellers ville ha vært påkrevd, og underskottet på betalingsbalansen har blitt større.

5. *Sparingen*

Den sterke lønnsstigningen har muliggjort en kraftig oppgang i den disponible realinntekten for lønnstakerne og dermed i forbruket. Samtidig har det vært en betydelig svikt i spareraten for landet som helhet. Av nettoinvesteringene i utbyggingen av landets næringsliv dekket sparingen i 1973 90%. Senere har det vært en sterk nedgang hvert år til 49% i fjor. Over halvdelen av nettoinvesteringene var altså da finansiert utenfra. En utvikling i denne *retning* var naturligvis nødvendig på grunn av de enorme investeringene i oljeutviklingen og svikten i inntektene i sjøfart og andre konkurranseutsatte næringer. Men samtidig har også den offentlige sparingen falt sterkt. Landets samlete sparing regnet i prosent av disponibel inntekt, har derfor også sunket, nemlig fra ca. 18% i 1974 til ca. 13% i fjor. Både i 1975 og 1976 var nedgangen så markert at det også skjedde en sterk *absolutt* reduksjon i nettosparingen eller økingen i nasjonalformuen regnet i faste kroner. I 1976 lå derfor realverdien av nettosparingen omkring 18% lavere enn 2 år tidligere. Men i år skulle en kunne regne med at denne utviklingen blir snudd, og at det på nytt blir oppgang i nettosparingen. Det forutsetter imidlertid at den økonomiske politikken lykkes i å begrense inntekts- og forbruksveksten.

6. *Utenriksøkonomien*

Utførselen av tradisjonelle industrivarer viste kraftig oppsving mot slutten av 1975 og i første halvår i fjor jevnført med året før. Men veksttakten falt etter hvert av. Likevel var volumet av utførselen av tradisjonelle eksportvarer i fjor om lag 11% høyere enn i 1975. Inklusive olje og plattformer var økingen 16%. Nasjonalbudsjettet regner med en oppgang i volumet av utførselen av tradisjonelle varer i år på 12%, men den reduserte veksten i internasjonal økonomi gjør at dette anslaget nok vil vise seg noe for høyt.

Et negativt trekk ved utviklingen av utenrikshandelen er forverringen i bytteforholdet. Utførselsprisene i fjor lå 2% høyere enn året før, mens innførselsprisene lå 6½% høyere.

Vi er nå inne i en periode med rekordmessig høye driftsunderskott på betalingsbalansen, nemlig vel 20 milliarder kroner i fjor og anslått vel 13 milliarder kroner i år. Disse underskottene er meget store i forhold til bruttonasjonalproduktet, i fjor ca.

12%. Også i absolutte tall er det bare tre land i verden som ligger høyere enn Norge, nemlig Frankrike, Canada og Spania. Den viktigste forklaringsgrunnen er selvsagt investeringene i oljeutbyggingen. På grunn av forsinkelsene i Nordsjøen og eskaleringen i kostnadene kan underskottet også i år lett bli større enn anslått. Tidspunktet da en sannsynligvis kan regne med å komme over på overskottsbasis, er nå skjøvet ut til tidligst en gang i løpet av 1979. Ytterligere en faktor bak betalingsbalanseunderskottene er selvsagt krisen i skipsfarten. Netto fraktinntektene har sunket fra vel 11 milliarder kroner i 1974 til vel 8 milliarder i fjor. Men nedgangen synes nå å ha flatet ut. Også kostnadsutviklingen og motkonjunkturpolitikken har i noen grad virket med til de store betalingsunderskottene.

Underskottene finansieres i stor utstrekning mer eller mindre automatisk gjennom oljeselskapene selv og delvis også ved kreditter i samband med skipsbygging i utlandet. Men i økende grad må staten tre inn, blant annet på grunn av finansieringen av Statoil. Opplåningspolitikken støter ikke på noen vansker. Statslånene – de fleste av fem års varighet – er blitt godt mottatt, noe som er naturlig nok både på grunn av Norges kredittverdighet og de meget store betalingsoverskott som OPEC-landene har. Forutsatt fredelige politiske forhold i verden, er det heller ingen grunn til å vente vansker med lånepolitikken i de gjenstående årene med store underskott. Men det sier seg selv at det senere vil kreves meget store beløp til tilbakebetaling av gjelden, og at dette vil legge beslag på en vesentlig del av påregnelige oljeinntekter et godt stykke inn i 1980-årene.

Norge ville sikkert også uten framtidige oljeinntekter ha kunnet finansiere motkonjunkturpolitikken ved opplåning i utlandet på liknende måte som Sverige har gjort. En ville imidlertid da, slik det også er pekt på i det siste nasjonalbudsjettet, måttet ta "sikte på å nå sysselsettingsvirkningen med lavere økning i disponibel realinntekt og med mindre importkrevende investeringer". En sterkere investeringsorientert motkonjunkturpolitikk ville imidlertid under alle omstendigheter ha vært naturlig og ønskelig på bakgrunn av de store betalingsunderskottene og ville ha dempet nedgangen i spareraten.

7. *Finanspolitikken*

Selv om takten i den internasjonale oppgangen er svakere enn ventet, er det behov for en forsiktig tilstramning både av finanspolitikken og kredittpolitikken. Beregninger av virkningene av finanspolitikken på produksjonsveksten viste en sterk stimulans i fjor. I år er finanspolitikken lagt opp med sikte på noen reduksjon i etterspørselsvirkningene jevnført med året før.

Det er likevel behov for en tilstramning fordi finanspolitikken er blitt svekket de siste årene, blant annet på grunn av statens innsats i samband med inntektsoppgjørene og på grunn av næringspolitiske støttetiltak. Tradisjonelt har den norske finanspolitikken i etterkrigstiden vært heller stram jevnført med andre land, og på den måten har den vært med å legge grunnlaget for en høy spare- og investeringsrate. Dette har blant annet kommet til uttrykk gjennom overskottet på statsbudsjettet før lånetransaksjoner. Dette tradisjonelle overskottet ble imidlertid i 1975 til et underskott på 1 milliard, som i fjor økte til

omkring 2,6 milliarder og i år ventes å bli 6,5 milliarder kroner. Det har også foregått en sterk svekkelse av folketrygdens finanser som følge av reduserte premier og økte stønader.

Statens eget netto lånebehov er en størrelse som i mange land tillegges sentral betydning ved vurderingen av finanspolitikken. Den viser ifølge nasjonalbudsjettet en gradvis øking fra et lånebehov i 1974 på 3½ milliarder til anslått 10 milliarder i fjor og nær 13 milliarder kroner i år. En reduksjon bør være en sentral finanspolitisk oppgave. Men dette er på den andre siden vanskelig å få til, blant annet på grunn av de store utlån til statsbankene og over statsbudsjettet og på grunn av de bindingene som er innført i systemet gjennom tilsagn gitt i samband med inntektsoppgjørene.

8. Kredittpolitikken

Styringen av kredittpolitikken byr på store vansker med den uvanlig usikre konjunktursituasjonen. Opplegget for kredittpolitikken i 1976 forutsatte at utlånstakten til forretnings- og sparebankene skulle ligge på et høyt nivå i begynnelsen av året, men med en nedtrapping av stigningstakten så snart tegnene til et konjunkturomslag ble klarere. Norges Bank sendte allerede i slutten av mars ut et rundskriv der bankene ble varslet om at tiden nå var inne for å dempe utlånsaktiviteten. For at omleggingen av kredittpolitikken ikke skulle skape for store tilpasningsproblemer for bankene, gav en uttrykk for at en ville gjennomføre en gradvis tilstramning av bankenes likviditetsstilling.

En er selvsagt klar over at det tar tid for bankene å tilpasse sine utlån når kredittpolitikken legges om. Norges Bank vil derfor også heretter legge vekt på å informere bankene om forventet likviditetsutvikling og virkemiddelbruk.

I løpet av 1976 ble det gjennomført en betydelig skjerping av virkemiddelbruken overfor bankene i form av primærreservekrav og plasseringsplikt. Diskontoen ble hevet med ett prosentpoeng til 6% fra 6. september. På samme måte som ved diskontoreduksjonen i 1975 tok en bare sikte på å påvirke det kortsiktige pengemarkedet. Det var således ikke grunnlag for å foreta endringer i de innskotts- og utlånsrenter som er avtalt mellom kredittinstitusjonene og myndighetene. Diskontohevingen tjente samtidig til å understreke overfor bankene så vel som publikum behovet for en mer restriktiv holdning til kredittytingen. Både utlånsøkingen og bevilgningsveksten i forretningsbankene og de urolige valutaforholdene på høstparten nødvendiggjorde en stram likviditetspolitikk.

Et viktig ledd i kredittpolitikken har vært lån på særvilkår til finansiering av ekstraordinær lageroppbygging i industrien. Denne låneformen har vært konjunkturpolitisk nyttig. Da konjunkturbedringen for enkelte næringer utviklet seg svakere enn ventet, ble det i november vedtatt å utsette den planlagte nedtrappingen av disse lånene inntil videre. En vurderer derfor fortsatt behovene for fornyelse av lagerfinansieringslån på individuell basis, men gir ikke nye lån.

En forutsetning for at den nåværende bruk av kredittpolitiske virkemidler skal virke etter hensikten, er at bankene avveier likviditetskostnadene mot avkastningen på sine aktiva. Et mål for bankenes kostnader ved å skaffe seg nye midler er den høyeste

rente de betaler på lån i Norges Bank, som også bestemmer den såkalte interbankrenten. Hevingen av diskontoen i september tok f. eks. sikte på å øke lånekostnadene i Norges Bank og virke som et incitament for bankene til å moderere utlånsveksten. En kan ikke godt ha en automatisk låneadgang i Norges Bank uten en slik bremsemekanisme.

Store svingninger i interbankrenten kan virke sterkt inn på de kortsiktige kapitalbevegelsene til og fra utlandet. De virker også inn på omfanget av utnyttingen av kassekreditter i bankene og av uregulerte kreditter. Etter at den automatiske låneordningen bankene har i Norges Bank, ble lagt om fra årsskiftet, skulle den være bedre egnet som likviditetspolitisk virkemiddel. Hvis en f. eks. får en uforutsett inndragning av likviditet på grunn av valutatransaksjoner, kan en utvide den automatiske låneadgangen i Norges Bank og på den måten hindre en uheldig rentestigning i interbankmarkedet. Det kortsiktige markedspapiret som nå er klart, vil kunne bli et nyttig tillegg til de nåværende virkemidlene, særlig når det gjelder å nøytralisere en uønsket likviditetstilgang til banksystemet.

Totalt sett har den økonomiske politikken fortsatt en ekspansiv virkning på penge- og kredittforholdene. Det har således ikke vært noen vesentlig endring i stigningstakten i publikums likviditet de siste månedene.

Utlånstrenden i bankene det siste halvåret fram til utgangen av desember regnet på årsbasis, lå for forretningsbankene på om lag 3,5 milliarder kroner og for sparebankene på om lag 3,9 milliarder kroner. Dette representerer en nedgang siden halvårsskiftet for forretningsbankene, men en oppgang for sparebankene. Nasjonalbudsjettets tall ble overskredet med omkring 400 mill. kroner for hver av de to bankgruppene.

Finanspolitikken vil i år føre til en betydelig tilførsel av likviditet. Den ekspansive virkningen av finanspolitikken og statsbankenes utlån ventes for en stor del å bli nøytralisert ved bankenes valutakjøp fra Norges Bank, som er anslått å komme opp i over 7 milliarder kroner.

Valutaintervensjonene er imidlertid vanskelige å forutsi både når det gjelder omfang og tidspunkter, og skaper derfor usikkerhetsmomenter for likviditetsstyringen og kredittpolitikken. Norges medlemskap i den europeiske valutaslangen og de forpliktelser det fører med seg, gjør at en ikke til enhver tid kan handle ensidig ut fra hva som passer for den aktuelle norske kredittpolitiske situasjon. En må regne med at en fortsatt stram virkemiddelbruk vil bli nødvendig. Både primærreservekravene og plasseringsplikten ble således økt i januar.

Den del av kreditt-tilførselen som på kort sikt kan påvirkes ved bruk av de kredittpolitiske virkemidler som sentralbanken har innflytelse på, er snevrere i Norge enn i de fleste andre land. Disse virkemidlene er stort sett begrenset til forretnings- og sparebankenes og andre private kredittinstitusjoners utlån.

Betydningen av dette forholdet har økt med den markerte omleggingen i kredittmarkedet som har funnet sted de siste årene. Mens forretnings- og sparebankenes andel av samlet innenlandsk kreditt-tilførsel til private og kommuner viste betydelig nedgang i 1975 og 1976, steg statsbankenes andel sterkt. En tilsvarende utvikling er forutsatt i kredittopplegget for inne-

værende år. Selv om økingen i statsbankenes innvilgningsrammer fra knapt 10 milliarder kroner i fjor til 11 milliarder i år er noe mindre enn de foregående årene, fører tidligere lånetilsagn til en sterk øking i utbetalingen av lån fra statsbankene. Den samlete kreditt-tilførselen fra statsbankene steg fra 5½ milliarder kroner i 1975 til 7½ milliarder kroner i fjor og ventes å passere 10 milliarder kroner i år. Denne utviklingen er for en stor del resultatet av motkonjunkturpolitikken under det økonomiske tilbakeslaget, men den har fått et svært stort omfang.

Det er hensiktsmessig å tilføre nødvendig kreditt til enkelte prioriterte formål gjennom statsbanksystemet og andre direkte kreditt- og stønadssystemer. Med en rimelig konjunkturbedring i tiden framover bør det imidlertid være mulig til en viss grad å snu den utviklingen en har hatt på det innenlandske kredittmarkedet de siste årene. Det vil være uheldig om en stadig økende del av kreditt-tilførselen blir utskilt som særlig prioritert av de sentrale politiske organer. Også storparten av utlånene fra de øvrige kredittinstitusjoner finansierer meget viktige formål. En bør vurdere om ikke noe av statsbankenes økende virkeområde på nytt kan dekkes av forretnings- og sparebankene. Forretningsbankenes andel av den samlete kreditt-tilførselen er ventet å gå ned fra 4,4 milliarder kroner i fjor til 3,6 milliarder i år, og for sparebankene er reduksjonen anslått til å bli fra 3,5 til 2,9 milliarder kroner. Ved å gi disse bankgruppene en noe større del av kreditt-tilførselen burde en også kunne vente at de finansierer en større del av de mellomlange og langsiktige lånebehov, som er låneformer forretnings- og sparebankene til nå har vært for lite engasjert i.

En vending av de siste års utvikling på kredittmarkedet bør ikke skje ved å unnta spesielle låneformål fra kredittregulering. Det vil da kunne være vanskelig å unngå at stadig flere utlånsformer blir vurdert som prioriterte, noe som i tilfelle kan føre til en svekkelse av kredittpolitikkens effektivitet.

Spørsmålet om å utvide den geografiske differensiering av kredittpolitikken har ofte blitt reist av distriktsbankene. Men det er store praktiske og prinsipielle problemer ved å utvide bruken av slik differensiering. Det er vanskelig å finne en alminnelig godtatt distriktspolitisk avgrensning. Bankene i de tre nordligste fylkene har likevel fått en klar særstilling.

Når spesielle forhold taler for det, kan det være en mer smidig løsning at Norges Bank plasserer innskott i lokale banker der det er særlig distriktspolitisk behov for det. Lån på særvilkår er også en hensiktsmessig form for medvirkning der bankenes problemer er av forbigående karakter.

Med de usikre konjunkturutsiktene må en være forberedt på å legge om både finanspolitikken og kredittpolitikken i løpet av året. De institusjonelle bånd finanspolitikken må arbeide under, er et problem ikke minst under slike forhold. Kredittpolitikken er i så måte bedre stilt. Men svekkelsen av finanspolitikken har belastet kredittpolitikken sterkt og redusert også dens muligheter. En bør være varsom med å legge for store byrder på kredittpolitikken. Finanspolitikken representerer en sum av økonomisk-politiske virkemidler som veier tyngre enn kredittpolitikken.

9. Inntektspolitikken

Ved inntektsoppgjøret i fjor forpliktet myndighetene seg til å ta sikte på en øking av den disponible realinntekten for lønnstakerne med om lag 3% på toppen av den meget sterke økingen i de foregående årene. Faktisk ble økingen over 3½%. I tillegg ble inntektsoppgjøret på forhånd belastet gjennom vedtaket om å innføre kortere arbeidstid og gjennom en sterk oppregulering av jordbruksbefolkningens inntekter.

Reduksjonen av arbeidstiden med full kompensasjon svarer alene til en øking i timefortjenesten på 6%. Under forutsetning av normale avlinger innebar jordbruksavtalen en anslått øking av vederlaget til arbeid og kapital pr. årsverk på 13–14 000 kroner eller vel 40% fra 1975 til 1976 mot om lag 18% de to foregående årene. En regner med en ny betydelig inntektsvekst også i år.

Det er de politiske myndigheters sak å ta stilling til slike inntektspolitiske tiltak. Men en må ha klart for seg at de virker inn på pris- og kostnadsutviklingen, og at andre grupper erfaringsmessig ikke forholder seg passive ved sterke endringer til fordel for bestemte grupper. Den raske opptrappingen av ytelsene i folketrygden i begynnelsen av 1970-årene var f. eks. en viktig del av bakgrunnen for lønnseksplosjonen i 1974.

Når de politiske myndigheter vil gjennomføre vesentlige omlegginger av inntektsfordelingen, er det for det første viktig å få godtatt at når noen grupper skal ha vesentlig mer enn gjennomsnittsøkingen i disponibel realinntekt, da må andre nøye seg med tilsvarende mindre. Ellers blir resultatet en ny forverring av konkurranseevnen og betalingsbalansen. For det annet er det viktig at slike omlegginger gjennomføres gradvis, helst over lengre tid. Det blir da lettere å få innpasset omleggingen innen rammen av den totale vekst i landets disponible nasjonalinntekt. For det tredje bør det tas et forbehold med omsyn til den internasjonale økonomiske utviklingen. Hvis f. eks. byttevilkårene overfor utlandet forverres sterkt i løpet av året, er det naturlig at det må få innflytelse på økingen i den disponible realinntekten. Ellers vil jo hele forverringen slå ut i ytterligere øking av driftsunderskottet overfor utlandet.

Lønns- og inntektsoppgjørene har en viktig rolle å spille i hele denne prosessen. Trass i de betenkeligheter en kan ha, er det nok likevel grunn til realistisk å vurdere det slik at fjorårets inntektsoppgjør var noe bedre enn de alternativer som faktisk kunne tenkes gjennomført. Uten statens medvirkning ville en ha måttet regne med større nominelle lønnstillegg med tilsvarende sterkere utslag på kostnadene. På den andre siden ville lønnsglidning og forbruksstigning blitt noe mindre. Det er meget viktig å begrense omfanget av lønnsglidningen. Her har bedriftene selv et primært ansvar.

Den linjen som ble valgt for oppgjøret både i fjor og i år, innebærer samtidig at en har flyttet meget av presset over fra kostnadssiden til etterspørselssiden ved at finanspolitikken er blitt mer ekspansiv.

Et viktig spørsmål på bakgrunn av stigningen i den handelsveide kronekursen er i hvilken grad den kan begrense pris- og kostnadsøkingen. I en samlet økonomisk politikk som innrettes på dette målet, kan en appresiering undertiden være nyttig, under visse forhold nødvendig. Men en faktisk oppskriving av kronen blir ikke

automatisk fulgt av en begrensning av kostnadsøkingen. Den mekanismen en tidligere – ikke minst her i Norge og i Sverige – la stor vekt på i denne forbindelse, synes ikke lenger å virke som før. De konkurranseutsatte bedriftene føler seg presset til å godta større lønnspålegg enn det de internasjonale prisforholdene og fortjenestesituasjonen etter kursstigningen i og for seg skulle muliggjøre. Resultatet blir at de taper markedsandeler på utførselsmarkedene eller det norske hjemmemarkedet, eller de må produsere for lager i påvente av bedre avsetningsforhold i framtiden. Konklusjonen blir også her at det ikke finnes noen økonomisk politikk som automatisk fører til lav kostnads- og prisstigning uten at en aktiv pris- og lønnspolitikk bygges inn som et viktig ledd.

10. Valutapolitikken

Norges Bank har nå snart i fem år deltatt sammen med sentralbankene i Danmark, Sverige, Vest-Tyskland og Benelux-landene i den såkalte valutaslangen som holder kurssvingningene mellom disse valutaene innen en grense på 2¼%. Etter at Frankrike fant å måtte gå ut av slangen i mars i fjor, preges den sterkt av tyske mark og omtales ofte som en D-mark-blokk. Da prisstigningen i Vest-Tyskland bare ligger på det halve av hva tilfellet er i de andre slangelandene, har det her vært et visst indre spenningsforhold. Tyske mark trekker de andre slangevalutaene oppover. I fjor sommer og høst måtte derfor de andre sentralbankene, inklusive Norges Bank, selge valuta for å holde sine valutaer på plass i slangen. I oktober ble det så gjennomført en forskyvning av kursen mellom tyske mark på den ene siden og belgiske francs og nederlandske gylden på den andre med 2%, i forhold til svenske og norske kroner med 3% og i forhold til danske kroner med 6%. Men da dollaren sank i forhold til slangevalutaene på denne tid, kan en ikke kalle dette noen devaluering. Tvert imot fortsatte appresieringen av slangevalutaene raskt til et nivå høyere enn før justeringen.

Kursjusteringen i oktober i fjor var i seg selv et eksempel på vellykket økonomisk samarbeid. Trass i delvis ulike interesser lyktes det å forene motsetningene og få i stand en avtale som kunne godtas av alle de sju deltakerlandene i slangen.

Reglene for kjøp og salg av valuta i slangen er blitt oppmyket. Nye tiltak i samme lei er nå under forberedelse.

Norges Bank har forholdsvis rommelige valutareserver, nemlig ca. 11 milliarder kroner. Dette er nyttig på grunn av de store svingningene en må regne med i norsk utenriksøkonomi under de nåværende forhold. Slangesamarbeidet fører også med seg omfattende intervensjonsforpliktelser. Rommelige valutareserver representerer samtidig en sikkerhet i politisk usikre situasjoner der de internasjonale langsiktige lånemarkedene ikke fungerer normalt eller overhodet ikke, slik tilfellet var gjennom flere måneder i begynnelsen av 1974. Det er lite sannsynlig at vi skal få slike forhold på nytt, men en sentralbank bør også være budd på mindre sannsynlige, men tenkelige muligheter.

Den stabiliteten som slangelandene representerer, kan komme til å bli utgangspunktet for et bredere kurspolitisk samarbeid mellom flere land. Norge har, som de andre nordiske landene, i lengre tid gått

inn for et internasjonalt valutasystem med fastere kursrelasjoner enn en nå har, hvor de fleste valutaene flyter fritt. Men et fastkurssystem må ikke føres så langt at det ikke kan tillate justeringer når det er påkrevd ut fra ulikheter i den økonomiske utviklingen i de enkelte landene, særlig når det gjelder pris- og kostnadsforhold og betalingsbalansen. Justeringen i oktober viser imidlertid at et samarbeid av slangetypen ikke er til hinder for slike justeringer.

Forventningen om en større grad av samordning mellom slangelandene og dollaren på valutamarkedene har ikke slått til. Amerikanerne har bare i liten grad vært villige til å medvirke til å dempe dollarens kurssvingninger. Et av problemene for det internasjonale samarbeidet er at den amerikanske utenriksøkonomien er av så stor betydning for andre land, men bare av marginal betydning for USA's egen økonomi. USA kan f. eks. la dollaren falle og ta de konkurransemessige fordelene det fører med seg, uten at det i nevneverdig grad stimulerer inflasjonstendensene i USA.

Etter at francen gikk ut av slangen i mars i fjor, har den sunket i kurs. Enda sterkere har kursfallet vært for italienske lire. Særlig viktig for norsk økonomi er naturligvis kursfallet på pund sterling, som var meget markert fram til oktober i fjor, da pundkursen i norsk regning nådde et bunn-nivå på kr. 8,30 eller 27% lavere enn ved begynnelsen av året. Senere har imidlertid pundet steget, slik at det igjen har nådd opp i omkring 9 kroner i norsk regning.

En viktig årsak til denne bedringen er den kreditten som Storbritannia har oppnådd fra Det internasjonale valutafondet, og den garantiordningen for de offisielle sterlingreservene som en gruppe på 11 land avtalte i begynnelsen av denne måneden. Norges Bank deltar i denne garantiordningen med et beløp på 25 mill. dollar. Hovedinneholdet i ordningen er at hvis de landene som har sterling-reserver, trekker dem ut, kan Bank of England trekke på Den internasjonale betalingsbanken i Basel, som så igjen refinansierer ved å trekke på de sentralbankene som deltar.

Valutafondet har fortsatt sitt arbeid med reform av det internasjonale valutasystemet. Et forslag til nye statutter er nå til ratifikasjon i medlemslandene.

Valutafondet er hittil ikke blitt den dominerende kilde til skaping av internasjonale valutareserver i form av SDR eller særlige trekkrettigheter. Reserver i nasjonale valutaer, hovedsakelig dollar, er fremdeles den viktigste plasseringsform og en kilde til øking av internasjonal likviditet.

Likevel er den nye avtalen et skritt i riktig retning. SDR har fått større plass som regne- og oppgjørsenhet og gullet en tilsvarende mindre rolle. Valutafondet har fått viktige nye oppgaver når det gjelder å overvåke det internasjonale valutasystemet og medlemslandenes kurspolitikk.

Som et ledd i reformen ble landene enige om at sjetteparten av Valutafondets gull skal selges ved offentlig auksjon over en fire-årsperiode. Fortjenesten ved gullsalget utover den offisielle pris skal nyttes til fordel for utviklingslandene gjennom et særskilt fond som nylig er opprettet for dette formålet. Også på andre områder er reglene for Fondets virksomhet lagt om til fordel for utviklingslandene.

Samtidig er det vedtatt at Fondet skal tilbakeføre en sjettepart av sin gullbeholdning til medlemslandene i forhold til de enkelte lands kvoter og til offisiell gullpris.

Første tilbakebetaling skjedde i forrige måned, og resten vil foregå over en fire-årsperiode. Norges Bank vil på denne måten få tilført ca. 12 mill. kroner i gull etter gammel pris i hvert av de fire årene.

Fra norsk og nordisk synspunkt er det ønskelig at Valutafondets retningslinjer for flytende valutakurser får en mer bindende utforming. Det bør også være et viktig siktemål å få til en bedre symmetri mellom overskotts- og underskottsland. Det er klart i vår interesse å styrke Valutafondets rolle på disse områder.

11. Sluttord

De oljeinntektene som "tas inn i økonomien" ved økte statsutgifter og reduserte statsinntekter fra andre sektorer, fører til sentrale omstillingsproblemer i næringslivet. På den måten kan en si at den svekkete konkurranseevnen som er resultatet av en sterkere kostnadsstigning enn i utlandet og en kursstigning for kronen, er et nødvendig ledd i gjennomføringen av omstillingen. Virksomhet som presses ut som følge av denne utviklingen, forutsettes å avgi arbeidskraft til tjenesteytende og annen virksomhet som dekker den økte etterspørselen både på statens og privates hånd.

Likevel må en nok reise spørsmålet om ikke denne omstillingsprosessen har vært forsert for sterkt. En langsommere og mer gradvis omlegging øker mulighetene for de bedriftene det gjelder, til å møte de nye vilkårene. På grunn av de store distriktsproblemene i Norge kan en heller ikke uten videre regne med å overføre arbeidskraft fra én landsdel til en annen. I en lang rekke tilfelle har de problemene som kostnadsutviklingen har skapt, ført til tiltak i form av offentlig støtte til utsatte bedrifter som en av distriktspolitiske og andre grunner ønsker skal opprettholde produksjonen. Det er forståelig nok, men hvis en ikke vil godta omstillinger i næringslivet og skifte av arbeidsplasser, kan en heller ikke nyte godt av økt velstand.

Støtte til utsatte bedrifter er ofte rasjonell der vanskene har klart konjunkturmessige årsaker og kan ventes avviklet med en bedring i den internasjonale markedssituasjon. Men det vil ikke være hensiktsmessig å nytte støtte for å hindre nødvendige strukturforandringer. Statsminister Odvar Nordli belyste i et foredrag nylig denne problematikken ved å peke på at "hvis vi omkring århundreskiftet hadde hatt forståelsen og mulighetene for en aktiv selektiv næringspolitikk i Norge, ville vi sikkert fått krav om å støtte opp under seilskutene". En må ikke risikere å komme i en slik situasjon som statsministeren her viste til, på andre områder. Dette vil i økende grad bli et dilemma for norsk økonomisk politikk i oljeøkonomiens tidsalder.

Men dilemmaet er ikke uløselig. Typiske høykostland som Sverige og USA har en stor utførsel – også til Norge – av arbeidskrevende ferdigvarer. Satser en på de rette produkter og en effektiv markedstilpasning, kan kostnadsproblemene ofte løses. Men i de fleste tilfelle vil det måtte bli teknologisk høyt utviklete produkter fra sterkt kapitalkrevende og kunnskapsorienterte bedrifter som vil måtte bli løsningen for et rikt land som Norge. I planene for vår framtidige ressursdisponering må vi derfor

regne med behovet for en høy investeringsrate som normalt.

Samtidig må en ha klart for seg at en ekspansjon i teknologisk høyt utviklet industri ikke går automatisk. Kostnadsstigningen er nå så sterk at den gjør det vanskelig å trenge inn på de internasjonale markeder det her er tale om.

De nye trekk ved den internasjonale konjunkturutviklingen er bare én av de usikkerhetsfaktorene som preger vår tids økonomi. Oljeprisøkingen skapte sjokkvirkninger som ennå ikke er overvunnet.

De kravene som miljøvernet i vårt eget og andre land stiller, energipolitikken osv. setter trangere rammer for næringslivets virksomhet enn før. Selve usikkerheten om hvilke tiltak som kan bli aktuelle i tiden framover, øker problemene. Miljøvernkravene vil gjøre seg sterkt gjeldende i årene som kommer. Men det er viktig å nytte rasjonelle metoder for å bygge kostnadene ved dem inn i markedsmekanismen, prisfastsettingen og ressursdisponeringen. En bør få klart fram hva det *koster* å gjennomføre aktuelle miljøvernkrav, og avveie fordeler og ulemper nøye. For lite tyder på at noen grupper i vårt land er villige til å gi avkall på de goder som økonomisk vekst bringer for deres egen levestandard og for innsats på de mange offentlige områder som alle gjerne vil fremme – aller mest i et valgår.

Ser vi tilbake, er det reelle bruttonasjonalproduktet pr. innbygger i Norge nå sju ganger så høyt som ved århundreskiftet. Det er dobbelt så høyt som for 20 år siden.

Bruttonasjonalproduktet pr. innbygger passerte i 1975 USA's, og av industrilandene er det nå bare Sveits og Sverige som ligger foran Norge. Forskjellen er ca. 10%. OECD har i sin vekstskisse – Growth Scenario – for perioden 1975–1980 regnet med en gjennomsnittlig produksjonsvekst i Norge på 7½% mot 3–3½% i Sverige og Sveits. Holder dette stikk, burde vi i første halvdel av 1980-årene kunne komme opp på nivå med disse to landene.

Med en slik vekst bak oss og slike framtidsutsikter foran oss, burde det være mulig å kunne enes om den moderasjon i inntekts- og forbruksveksten i år og til neste år som skal til for å løse de aktuelle problemene som norsk næringsliv og økonomi står oppe i.

Norges Banks Seddeltrykkeri, Oslo